

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

I

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 1 (466), January, 1987, Vol. XL

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олесків, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р В. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1987 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів
Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам
вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку
знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (466)

СІЧЕНЬ, 1987

Річник XL

Зміст I-ої книжки

В роковини Свята Державности

і Крутянського Чину

Борис Грінченко (вірш): БОРОТЬБА ЗА РІДНИЙ КРАЙ	3
Василь Яцук (вірш): ПОЛЯГЛОМУ ПІД КРУТАМИ	4

Проблеми національного визволення

Ярослав Гайвас: СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ	5
— ЛИСТ ДО ПРЕЗИДЕНТА США У СПРАВІ ПРАВОСУДДЯ	18
Олександр Фельдман: ІЗРАЇЛЬСЬКА ПРЕСА ПРО БРАТІВ ШЕПТИЦЬКИХ	22
— ЛЮДИНА, ЯКУ НАМ ГОСПОДЬ ПІСЛАВ — АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ	27
Мирослав Коваль: ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ-УКРАЇНИ	30
С. Подільська: ХІХ КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ	36

У присвяті Ярославові Стецькові

Голові УДП і Провідникові ОУН

— ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ ТА ВИЗНАЧНИХ ОСІБ (Продовження, 3)	40

Поезії з України

Зіновій Красівський: НА СМЕРТЬ ДРУЖИНИ ОЛЕНКИ	48
В.Р.: ЛИХО	49

Поезії закордонних авторів

Ніна Тарасюк: СТЕПАН БАНДЕРА — НАРОДНИЙ МЕСНИК	50
Петро Кізко: ШЛЯХ КАМЕНЯРА — 53; НЕ ЗАЛИШАЙ — 54; ЯК БАГАТО ЩАСТЯ — 55; ВІДСТУПНИКОВІ — 56.	

Наука, дослід

Павлина Андрієнко-Данчук: НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ (Закінчення, 5)	57
Д-р Блянка Єржабова: ОСВІТА І НІМЕЦЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА В РАЙХСКОМІСАРІЯТІ УКРАЇНА (Закінчення, 3)	76
Теодор Терек-Юськів: МИХАЙЛО ГАЙВОРОНСЬКИЙ — КОМПОЗИТОР І ГРОМАДЯНИН	90

Новелі, оповідання

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка, продовження, 9)	98
Василь Кархут: ТУТІ ДНІ	110

Огляди, рецензії

М. Сулятич: АТАКИ ПРОТИ ОУН У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОГРАМАМИ «РАДІО СВОБОДА»	117
Ярослав Деремenda: «УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ» ОБДУРУЄ ЧИТАЧІВ	120

Сл. п. Отець МЕТОДІЙ НИЧКА, ЧСВВ (некролог)	124

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ	125

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

З Різдвом Христовим і Новим Роком щиро вітаємо всіх наших Вельмишановних Співробітників, Представників, Коле́кторів, Передплатників і Читачів нашого журналу й бажаємо їм усім радісних Свят і щасливого Нового Року.

Рівночасно шлемо сердечний привіт нескореному Українському Народові, зокрема його невгнутим Синам і Дочкам, Борцям за волю і права української нації, Політв'язням у тюрмах, концтаборах і засланнях та всім, хто на рідній і чужій землі вірно служить своїй поневоленій Батьківщині й бореться за її державну незалежність і суверенність.

Щиро вітаємо Блаженнішого Патріярха Мирослава Івана, Главу Помісної УКЦеркви, Блаженнішого Митрополита Мстислава, Главу УАПЦ, Митрополитів УПЦерков у США і Канаді, Ієрархів, Духовенство і Монашество Українських Церков і Віровизнань в Україні і в Діаспорі, які вірно служать Богові й Українському Народові.

Сердечно вітаємо Голову Проводу ОУН, Провід ОУН і увесь Актив, Голову й Президію СУВФ, Голову й Центральний Комітет АБН, Проводи українських і чужинецьких політичних, наукових, культурних і громадських Установ, які несуть на собі тягар і відповідальність за ідейно-політичний зміст і напрямок боротьби за визволення усіх поневолених Москвою народів.

Хай Новонароджений Ісус Христос благословить Вашу працю і жертви в боротьбі й обдарує Ваші зусилля перемогою Його Святої Правди!

Христос Родився! — Славім Його!

*Дирекція, Редакція, Адміністрація і Друкарня
«Визвольного Шляху» й УВС*

В роковини Свята Державности
і Крутянського Чину

Борис ГРІНЧЕНКО

БОРОТЬБА ЗА РІДНИЙ КРАЙ

Не на те ми боротись ставали,
Щоб тепер помиритися нам, —
Бо для нас помиритися — значить
Уклонитись ізнов ворогам!

Бо для нас помиритися — значить
Це зректися того, чим живем
І признати, що правда то — сила,
Що панує з мечем і вогнем!

Бо для нас помиритися — значить
Зрадить рідний коханий наш край! . .
Не на те ми ставали до бою
І не тим він скінчиться нехай.

Ні! Борімось з останньої сили,
Ні! Борімось і в день, і в ночі
На шляху, на степу, серед лісу,
Що хвилини на бій стаючи.

Ні! Борімось за кожен ми ступінь,
Кожен клаптик своєї землі,
Щоб не знали спочинку у бою
За свій край ні старі, ні малі.

Не миритися нам тепер треба:
Хто до згоди — той зрадить свій край!
Поки ворог впаде, ні єдиний
Доти бою не кида нехай!

Василь ЯЩУН

ПОЛЯГЛОМУ ПІД КРУТАМИ

У нього ледь вусик юнацький засіявсь.
Ще сили вояцької час не налив, —
Та силу любови до Рідного краю
Він в серці з дитинства леліав, носив.

Лявіну силенну ворожих драконів,
Що вально котилась на вільний наш Край,
Спинити хотів своїм крісом юнацьким
І вірою в Правду та в Волі розмай.

В нерівному змагу завзятого бою
Шаліла ворожа садистська рука,
І він — як і триста нескорених юних —
Пробитий багнетом, скривавлений — впав.

— Я вже не побачу. . .
Тебе, Україно. . . відвічно нова. . .
На волі, у славі. . . без стану раба,
Де квітнула б сила твоя і краса.

Та нарід мій, нарід. . .
О Боже, дай поміч. . . дай волю. . . дай, дай!
Востанне сягає замовклого кріса
І землю цілує — коханий свій Край.

*

Світинок розплівся.
В заграві багряній дрижала земля.
На кров'ю политім крутянським снігу
В безсмертя писалось геройське ім'я.

Проблеми національного визволення

Ярослав ГАЙВАС

СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ

Кожній революції притаманне визволяти надзвичайні, несподівані і в звичайному житті народу немислимі енергії та таланти. Народ у революції — це масовий герой і творець, здібний на епохотворчі здвиги й осяги, бо сама революція є такою. Власне в революції проявляється найбільше те, що можна назвати генієм народу. Складовим елементом того революційного зрушення є виникання революційної провідної верстви.

З народніх надр виринають на чоло народу провідники і командири, велетні духа і думки, люди незламної волі, які вміють розрізнити тривале і вічне в житті народу від проминаючого, суттєве й центральне від другорядного і деревативного. Визрівають таланти в осмислюванні самої революції, її джерел і причин, спрямувань і остаточних цілей, її стилю, характеру, причинового пов'язання ланцюга акцій і подій. Революції без виникнення таких провідних особистостей на кожному відтинку життя не було й не буде.

Українське революційне зрушення доби Другої світової війни не є винятком з того правила. Навпаки, воно є його повним потвердженням. Доба Другої світової війни позначилася на українській землі появою талановитих, не раз виняткових і навіть геніальних полководців, організаторів суспільного життя в усіх його галузях, політичних лідерів; людей глибокої думки і виняткових інтелектуальних спроможностей, титанічної праці й моральної тверді. Власне це уможливило революційним силам, які з регулі, особливо в першій фазі революційної боротьби, численно й під кожним іншим оглядом слабші від свого противника, чи противників, убогіше заособлені в зброю й в усі потрібні для ведення збройної боротьби технічно-матеріальні засоби, і тільки завдяки своїм моральним і інтелектуальним вартостям спосібні протиставитися великим, краще від них організованим і вивінуваним силам.

Друга світова війна породила в Україні багато таких людей. Починаючи командиром УПА генералом Романом Шухевичем — Тарасом Чупринкою, генералом Дмитром Клячківським, генералом

Дмитром Грицаєм, численними полковниками і командирами повстанських загонів, як Василь Сидор-Шелест, Василь Андрусак-Грегіт, Степан Стебельський-Хрін; політичних провідників, як Ростислав Волошин-Павленко, Дмитро Маївський-Косар, Ярослав Старух-Стяг; робітників пера, як П. Полтава, Осип Дяків-Горновий, Йосип Позичанюк-Шугай та безчисленних інших. Особлива згадка належить українським жінкам, які не лише дорівнювали своїм товаришам зброї, чоловікам, під кожним оглядом, але не раз ставали для них прикладом. І не можна тут не сказати, що саме українські жінки-воїки УПА, зв'язкові й кур'єри, розвідниці й санітети ще не дочекалися тих публікацій і згадок, тих присвят та монументів, що їм належить. Без них ні революційне підпілля, ані УПА не були б тим, чим вони були!

Всі вони, вихідці українських сіл і міст, робітники і селяни, учителі, кооператори, приватні підприємці тощо, які на базі вишколу на підстаршин і молодих старшин в огні боротьби, виконуючи не раз непосильні для людини завдання, виростили на політичних провідників розлогих просторів, а сотні людей на командирів великих бойових з'єднань, що з успіхом протиставилися професійним штабовим старшинам і польовим командирам ворогів. Процес виникання й росту революційної провідної верстви особливо виразно замаркований і, очевидно, засвідчений і задокументований на духово-культурному відтинку. В революційних умовах появлялися народні трибуни й робітники пера, автори, які постійно при зброї дали глибокі, основно продумані аналітичні твори революційної доби, її коріння і причин, її характеру і виявів, накінець її цілей і остаточної мети. Незавжди в звичайних умовах, маючи до розпорядимості всі можливі джерела і спокій, не вдається досягнути такі твори, які вони створили в підземних бункрах, оточені ворогом, між двома смертельними боями.

Постає питання: де є джерело тієї сили духа, швидкості і ясності думки, на якому ґрунті вони могли так буйно вирости й визріти? Підставою цих досягнень є глибоке, можливо найглибше моральне насичення тих людей. Світ матерії й особистого життя перестав для них існувати. Залишилися тільки вічні моральні цінності, велика незнищима ідея, рідний народ у великій біді, а водночас перед великим призначенням, якому треба було посвятити все життя без решти. Ніде й ніколи етос не досягає такого високого рівня напруги, як в часі революції. Це ж бо будується найвище, що людина збудувати може: нове життя. В революційній напрузі, в обличчі безперервних небезпек, серед важких нестач і недоліків, в холоді й голоді, в умовах, коли голодного не можна нагодувати, а догораючому не можна осмирити його останнього болю — прикмети людяності в людині розвиваються до найстрімкіших вершин. Історія людського духа й думки додає один з вершин-

них осягів людини в моральній поставі засудженого на смерть його власними співгромадянами, — Сократа. Засуджений Сократ, свідомий неуникнимої вже недалекої останньої хвилини, спокійно й зрівноважено в колі найближчих друзів дебатує над добром і злом, справедливістю і несправедливістю, вічним і тимчасовим, і шукає шляхів, якими людина має йти до моральних висот. Саме так командири й духові провідники УПА та революційного підпілля в постійному сусідстві ненадійної смерті, яку кожної хвили вони були готові добровільно прийняти, обмірковували свої завдання, писали свої насичені змістом твори, обдумували методи як у залитому ворожими силами оточенні можливе тривання — не для тривання, а для продовжування боротьби, яку тактику та які засоби стосувати, щоб протистояти ударам і завдавати зі свого боку якнайдошкульніші удари. Законом в такій ситуації було: не зберегти життя, а продовжати боротьбу. Вівере нон ест нечесе — навігаре нечесе ест!

Передумовою такого морального стану людини є її свідомість, або принаймні відчуття, що в ній є «категоричний імператив» (І. Кант: «зоряне небо наді мною і категоричний імператив у мені»), абсолютне добро, яке завершує усе інше, скупчення людського і надлюдського в думках і діях, які не вмирають, бо є вище смерті, бо живуть у народі, в тягlostі й безконечності поколінь; власне вони є і зерном, і ґрунтом для майбутнього тривання і витривання, для майбутньої життєвої творчості, боротьби і перемог надходячих поколінь. В такому стані людина є справжньою ланкою і мостом до вічності. Саме таким станом, свідомістю, а чи відчуттям можна пояснити те, що після місяців і років відповідальності за УПА, ОУН, УГВР, за долю нації і її майбутнє Шухевич-Чупринка міг спокійно накреслювати програму зайнять дня і пов'язувати це з вічним прямуванням народу до повного, ніким не обмежуваного вияву його сил і життєвої волі. А Ростислав Волошин-Павленко у такому стані вирощував свої політичні візії і потягнення, Полтава, Дяків-Горновий, Старух-Стяг снували свої думки, нібито відірвані від дійсності, що їх оточувала, але в тій дійсності, формували її головну силу і головне русло, завжди в невідлучному товаристві рушниць і зриву ґранат.

Ці моменти треба мати перед очима, щоб зрозуміти вартість писаних документів того часу. Є це без сумніву одноразові в нашій історії, покищо неповторні осяги тієї доби і її творців. Вийняток напруга людської волі й непереможний імператив «у собі», не накинений будь-ким, чи будь-чим зі зовні, а тим самим не зумовлений зовнішніми умовами, створили атмосферу і плодючий ґрунт для цих документів.

Ми вже запізналися з основними офіційними документами, твореними колеґіально, тієї доби. Три основні вартості є суттю їхньо-

го змісту: революційний націоналізм, як універсальна течія сучасності, що формує обличчя майбутнього нашої планети; збройна боротьба, як межовий, але невідхильний засіб у здійсненні цілей того націоналізму; постійний рух уперед в крок з універсальним розвитком життя, його здобутками, новими проявами, процесами. Ті офіційні документи ОУН-УПА-УГВР визначили, а вірніше викарбували в українському просторі характер і зміст доби в часі Другої світової війни. Такою була Україна і її народ у часі тієї війни, і такими увійдуть вони в історію та залишаться назавжди.

Але крім них ми маємо особисті твори, свідчення добі поодиноких людей, що творили свої есеї, статті, брошурки, які були відбиттям їхніх думок і мрій, переконань і прагнень, їхнього розуміння життя і того, що діється довкола. Це не колегіальні твори, які є маркою цілості тієї доби, це індивідуальні свідчення на тлі доби. Ми не можемо розглянути всіх тих писань, бо їх багато. І напевно вони не всі. У всеобіймаючому вогні, який проходив тоді українською землею, багато дечого загинуло назавжди. Але і те, що залишилося, і що є в перших десяти томах «Літопису УПА», є доказом, що в часі Другої світової війни не лише українські одилиці досягнули верхи людської творчості, а було їх ціле сузір'я.

В нашому розгляді ми обмежимося до п'яти із них, а інших цитуватимемо, чи торкатимемо принагідно. Тих п'ять, це: *П. Полтава*, *Й. Позичанюк-Шахай*, *О. Дяків-Горновий*, *У. Кужіль*, *Я. Старух-Стяг*, — хоч писання інших заслуговують на увагу і до них прийдеться повертати.

П. Полтава. *П. Полтава* — псевдонім, ім'я та інші його особисті дані нам невідомі, або настільки непевні, що їх покликані і найбільш поінформованні чинники з кола людей революційної ОУН та середовища ЗП УГВР не подають. Полтава появився в підпіллі і в УПА під кінець війни, або вже після її закінчення. Наскільки нам відомо, він не брав участі в Конституанті УГВР, ані немає його праць з того часу, чи зразу після створення УГВР. З огляду на його всебічну зрілість, не міг він бути молодою людиною, що здобувала остроги автора й спеціаліста, пнучись по щаблях організаційної «карієри»; треба припускати, що ввійшов він активним діячем у революційні кадри вже після другого приходу большевиків. А це ще додатково посвідчує, якою могутньою і притягаючою була концепція перебудови Сходу Європи на базі національного принципу, що його репрезентувало і за що боролось українське націоналістичне підпілля.

Полтава — майор УПА, заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР, начальник політвиховного відділу Головного Штабу УПА, керівник Інформації УГВР в Україні. В короткому повідом-

ленні Місії УПА про його смерть сказано: «Зимою 1951-52 рр. на українських землях у бою з російсько-большевицьким окупантом України загинув смертю героя Заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР, Командир УПА, нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги I класу і окремою медалею 'За боротьбу в особливо важких умовах' майор П. Полтава — член Української Головної Визвольної Ради, начальник Політвиховного відділу Головного Штабу УПА, керівник 'Бюра інформації УГВР', член Проводу Організації Українських Націоналістів на українських землях, довголітній підпільний вояк-революціонер, борець за волю України, видатний публіцист українського визвольного-революційного підпілля, відомий своїми публіцистичними працями в Україні і за кордоном» (Літопис УПА, том 10, стор. 57). З цього повідомлення ясно, що Полтава був останнім із найвищих керівників визвольної боротьби того етапу, що загинув на полі бою. Головний Командир УПА і найвищий керівник національно-революційної боротьби в часі Другої світової війни і після неї — Роман Шухевич — Тарас Чупринка — загинув більше як рік перед тим у бою з військами НКВД 5-го березня 1950 року. Факт, що Полтава пережив багатьох інших, які загинули у тій самій боротьбі, свідчить про його високі тактичні переваги та, можливо, про «трошки більше щастя». Полтаві пощастило дожити до вибуху Корейської війни, що дало підставу до написання окремого есею «Підготовка третьої світової війни та завдання українського народу». Як виходить із есею, він був також автором звернення Головного Командування Української Повстанської Армії до бійців і командирів Червоної Армії під наголовком «Українці-бійці і командири т.зв. Радянської Армії». Це звернення датоване серпнем 1950 р.

Немає сумніву, що Полтава — це найвидатніший з політичних авторів і один з найкращих керівників визвольної боротьби того часу. Це тому, що його спадщина найбільша. Вона ще й до того найглибша, найбагатша змістом і найрізноманітніша тематикою. Полтава не раз виходить поза устійнені рами світоглядних і політичних писань своїх підпільних товаришів зброї і це напевно породжувало, чи оживляло дискусії між ними. А ми знаємо, що дискусії між ними були безперечно частим явищем, бо була очевидна потреба передумати й сконфронтувати з іншими свої погляди і висновки в обличчі зовсім нової ситуації, створеної поновним приходом большевиків. Між іншим, советська влада, окупувавши в 1943-44 роках наново українські землі, не зуміла висунути будь-яких нових ідей і концепцій в усіх ділянках життя. Навпаки, всю свою увагу вона скупчила на фізичному терорі і на зміцненню колгоспного закріпачення на селі, а в індустрії та серед інтелігенції на затисканню гайки партійної контролю й переслідувань. Хоч все це походило прямо від Сталіна, але він звелів іншим, а в пер-

шу чергу Жданову, розпочати на ділі новий розгром. Народи, поневолені в ССРСР, були занадто вичерпані війною і її непомірними жертвами, дослівно сплили кров'ю, а ті одиниці, що залишилися в живих, ледве виживали і тому спротиву з їхнього боку сподіватися аж ніяк не можна було. Тільки залишки революційного підпілля і воєнної партизанки в різних поневолених Москвою країнах осталися. Але в Україні — могутні ОУН-УПА-УГВР поставили чоло новій хвилі російського імперіалізму.

Власне Полтава виходить на чоло у сформулюванні тогочасних позицій українського визвольного руху, а властиво також і позицій у більшій чи меншій мірі усіх тогочасних визвольних рухів в ССРСР і аналізі російсько-советського мрякобісся, яке посувалося до всеобіймаючого абсурду і тільки смерть Сталіна зупинила цей процес. Советський Союз до того часу переживав неймовірні, зовсім нераціональні і нічим неоправдані катаклізми, спричинені державним режимом і комуністичною партією. Але те, що заповідали арешти т.зв. жидівських лікарів, було вступом до таких подій, що їх і Советський Союз ще не переживав. Ненадійна смерть Сталіна зупинила розвиток подій у тому напрямі, але це вже збіглося з кінцем організованого і кермованого центральним керівництвом широкого українського визвольного руху. Полтава, як ніхто інший, був продуктом і дзеркалом того вирізка життя українського народу. Як ніхто інший з його друзів, він відбив у своїх працях не лише тодішні глибокі прагнення, але й чималі помилки, великі звершення, але й недоліки.

Найбільшою працею Полтави, яку доставлено за кордон і яка видрукувана також у IX томі «Літопису УПА», є *«Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу»*. Як бачимо, Полтава взявся сконфронтувати наші позиції і наші ідеї, цілий наш визвольний рух з тією історичною добою, в якій це відбувалося, і зробити висновок, чи нам удається іти нога в ногу з поточною історичною добою, а чи, може, ми відстаємо. В цім він зовсім правильно шукав не лише оправдання для нашого визвольного руху, але і його дальшої долі. Коли він іде з історичною добою, тоді його перемога неминуча, але коли б він відставав, тоді його майбутнє було б, на думку Полтави, сумнівне. Ця праця, як кажуть тепер, контрверсійна. Після її появи за кордоном, довкола неї постали спори і різні інтерпретації. Характеристичне, що написана вона, як це подав автор, у квітні 1947 року, але появилася в Краю друком з підпільної друкарні щойно в 1949 р. Значить, протягом двох років вона чекала своєї черги на друк, або були інші причини. Можливо, що було якесь інше підпільне видання цієї праці, але ніякого сліду про це немає. Для всебічного розгляду є дуже важливим устійнити, коли і серед яких умов ця праця появилася за кордоном, чи були якісь окремі

контакти з її автором, обмін думками тощо. Але тому, що це дотепер невідоме і, мабуть, ніколи не буде виясненим, для нас залишаються такі факти: праця написана 1947 р., надрукована в Краю в 1949 р., і після того була перекинена за кордон. Не виключено, що вона була передана за кордон ще перед друком в Краю, бо різні тези й погляди її автора перекликаються з проголошуваними частиною перебуваючих у той час за кордоном деяких провідних діячів УГВР. Вияснення цього питання у якійсь мірі причинилося б до вияснення протиставних позицій двох груп у системі ОУН-УПА-УГВР, що врешті-решт закінчилося розладом.

Свій есей Полтава починає основними ствердженнями про ідею самостійності взагалі, і самостійності України зокрема:

«Концепція самостійної України — це, передусім, концепція самостійної української держави, побудованої українським народом на його етнографічних землях.»

Як показує вся історія людства, прагнення народу до самостійного державного життя є його *органічним природним* прагненням. Кожний народ завжди старався забезпечити своє існування і створити найкращі умовини для свого розвитку через власну державну організацію. У власній державній організації й через неї кожний народ найкраще, найповніше проявляв завжди своє національне 'я'.

Глибоко органічним, природним прагненням є і прагнення українського народу до самостійного державного життя. Це прагнення завжди було властиве українському народові. . .

Керуючись цим прагненням, український народ ніколи не переставав, як і не перестає тепер, боротися за своє національне й політичне визволення в періоди бездержавного існування. *Концепція самостійної України, що за її здійснення бореться сьогодні український народ, є отже, насамперед, виявленням природнього прагнення українського народу до самостійного державного існування, притаманного йому від самого початку його історичного існування».*

(«Літопис УПА», том IX, стор. 15)

Як бачимо, це ствердження повинстю вкладається і відбиває не лише тогочасний етап розвитку українського націоналізму, але є воно тривалим і незмінним елементом розуміння суті нації і її незмінного, природнього, імманентного прагнення виявитися в побудові власної держави. Не зважаючи на це, Полтава послідовно від першого речення своєї праці до її останніх рядків не вживає слово «націоналізм», і не ідентифікує своїх тверджень з ідеологією українського націоналізму, а тільки обмежується до фрази «ідея нації». Він так же послідовно уникає відклику до назв ОУН-УПА-УГВР, хоч у багатьох місцях це було б органічне й повніше відби-

вало б зміст, як це зроблено без вжиття цих назв. Як побачимо пізніше, в інших своїх працях він уживає цих назв та визначень всюди, де вони пов'язані зі змістом.

Вже у своїх початкових визначеннях Полтава наголошує, що тоді було дуже яскраво усвідомленим, а тепер є найбільше samozрозумілим фундаментальним заложенням, що український націоналізм, як і націоналізм кожного іншого народу, є своєрідним, питомим народів явищем, що зберігає та оживляє природні і традиційні в довгому житті нації набуті вартості й оцінки, посилює їх і спрямовує на збудування чи відбудову колись існуючої власної суверенної, від нікого незалежної держави. Саме в цьому факті і в його основі є «органічне, природне прагнення» кожного народу, коли він визріває й виявляється у всебічних зусиллях, створити й закріпити власну державу, як підставу дальшої екзистенції і творчого життя. Бо тільки у власній державі кожен народ зможе повністю і без обмежень розвинути свої таланти, вивершити й об'єктивізувати у своїй життєвій творчості свої прикмети і цінності, вирощені на базі його психо-фізичної характеристики продовж століть і тисячоліть існування.

На цьому загальному універсальному тлі Полтава з'ясовує концепцію самостійної держави українського народу:

«Концепція самостійної України зродилася також як результат гіркої історичної досвіду українського народу.»

У боротьбі проти степових орд, у боротьбі проти імперіалізму російських царів і польської шляхти українському народові не вдалося втримати безперервно на протязі своєї історії свою національну державну організацію. Київська Русь впала під ударами татар. Козацька Республіка не встоялась у боротьбі на два фронти: проти царської Росії і шляхетської Польщі. Після занепаду Польщі українськими землями поділилися Росія й Австро-Угорщина. Українська Народня Республіка впала в боротьбі проти большевицької Москви та імперіалістичної Варшави. В межах чужонаціональних держав український народ цілі сторіччя терпів жорстокий гніт, визиск, знущання. . .

В такій ситуації українському народові неважко було зрозуміти, що єдиною причиною всіх його лих є брак національної незалежності, брак власної самостійної держави. Конкретним могутнім виявленням цієї свідомості є утворення українським народом 1918 року — на руїнах царської Росії та Австро-Угорщини — Української Народньої Республіки, а потім, вся та героїчна збройна й політична боротьба, що він її вів в обороні цієї держави впродовж 1918-1920 рр. Конкретним могутнім виявленням цієї свідомості є та революційна підпільна боротьба, що її вів український народ за свою самостійну державу в період між двома світовими війнами, є та революційна повстанська боротьба, що її розгорнув український народ проти гітлерівських та московсько-більше-

вицьких окупантів у періоді другої світової війни і що її проти московсько-більшевицьких окупантів він і далі веде сьогодні, після закінчення другої світової війни.

І, саме та обставина, що концепція самостійної України зродилася з природного прагнення українського народу до самостійного державного життя та що вона зродилася як результат його власного болючого історичного досвіду — саме ця обставина вирішує про те, що ця концепція є для українського народу тією найвищою істиною, проти якої немає жодного аргументу, спроможного її зруйнувати. Саме та обставина, що концепція самостійної України відповідає найглибшим, віковим прагненням українського народу й що вона зродилася як висновок з тих кількох сторіч, що їх прожив український народ в умовах окупантського гніту та експлуатації, вирішує про те, що ця концепція — найбільш логічна, реальна, життєва, отже, єдиноправильна й єдиноможлива для українського народу політична концепція. Саме ця обставина вирішує також про те, що український народ ніколи не перестане боротися за повне здійснення цієї концепції, хоча б навіть це коштувало йому найбільше жертв, і хоча б проти себе він мав увесь світ».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 16-17)

В оцьому довгому цитаті є не тільки правдивий Полтава, але в цьому є також може найповніше й найвиразніше до наших днів з'ясування коренів і невідхильних органічних причин виникнення українського націоналізму на найвищому історичному етапі реалізації державницьких прагень українського народу.

Після такого з'ясування основних положень національно-визвольної боротьби українського народу, а на ділі положень сучасного українського націоналізму, Полтава зупиняється довше над виясненням місця намагань українського народу відбудувати свою державу в обличчі і на тлі універсальних течій сучасности. Він пише:

«Український народ, як кожний народ у світі, не живе ізольовано: він живе серед багатьох народів, — своїх ближчих і дальших сусідів. Не проходить ізольовано, широко беручи справу, і визвольна боротьба українського народу. Вона проходить у той час, коли десятки народів світу борються, часто також дуже завзято, за здійснення своїх політичних і суспільних ідеалів. . . Нам цікаво з'ясувати, отже, який зв'язок існує між боротьбою українського народу і тим усім, що діється тепер у світі. Ідеться про те, щоб вияснити, чи прагнення українського народу збігаються з такими ж прагненнями більшості народів світу, чи український народ, борючись за самостійну Україну, іде в ногу з тим усім, що dokonується в світі, чи навпаки. . .

Сучасний світ, який уже давно ввійшов у смугу величезних політично-суспільних перемін, сьогодні ще далеко не устabilізова-

ний. В усьому світі, серед більшості народів, в тому числі й серед найбільш цивілізованих, dokonуються дуже корінні переміни, зникають одні, часто великі і могутні, держави, а на їх місце появляються інші. Серед великих потрясень руйнуються одні політичні форми та інституції, відживають свій вік одні ідеї, а їх місце займають інші. Щораз більше довір'я втрачають у суспільствах старі принципи суспільно-економічного ладу й поширюються інші погляди, протилежні старим принципам. У зв'язку з цим для українського національного визвольного руху важливою справою є знати, оскільки він являє собою те нове, об'єктивно-прогресивне, яке тільки, хоч би серед великих мук, народжується у світі — отже, те нове, до якого належатиме майбутнє... Воно актуальне також з огляду на ті напади, яких зазнає український національно-визвольний рух із боку своїх найзапекліших ворогів — з боку московсько-большевицьких імперіялістів та їхніх агентів. Вони докладають усіх зусиль на те, щоб доказати, що український визвольно-революційний рух нібито реакційний, що він не відповідає сьогоднішній дійсності ні на Україні, ні в світі та що він, як невідповідний 'об'єктивним законам суспільного розвитку', не може перемогти».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 18-19-20).

Після сформулювання цих основних положень, Полтава переходить до викладу своїх поглядів на тему виникнення, розвитку, сучасного стану і перспективи того, що він називає ідеєю нації. Тому завданню він присвячує сім розділів свого есею, включаючи аргументи з різних галузей минулого й сучасного. Полтава — чималий ерудит, і як основно обізнаний з вченням марксизму, послуговується в першу чергу відкликами до марксистської літератури. Немає сумніву, що в обговорюваному есею помітний вплив марксистської доктрини. Ми не знаємо минулого Полтави і ми не знаємо, чи він був тоді в дорозі від марксизму, а чи тільки під його переходовими впливами. В повстанському бункрі на бойових позиціях УПА і в умовах строгого засекречення підпільної боротьби він не мав доступу до світової літератури, він не мав змоги відкликуватися на українських авторів, а з певністю він послуговувався марксистським арсеналом. Тут не йдеться про те, щоб його оправдувати, а йдеться про те, щоб уможливити собі зрозуміти його. Він беззастережний, послідовний український самостійник і державник. Отже нам йдеться про те, щоб навчитися відсіяти від його ранніх поглядів, які були явищем переходовим, випадковим, або залишками ранішого вишколу і світогляду, те здорове зерно, яке в його дальших писаннях розквітло буйним і яскравим цвітом українського націоналізму. Полтава, послуговуючися ще марксистським арсеналом, доходив до протилежних марксизмові висновків. В додатку до названих вище причин в нього могли бути ще інші, які спричинили те засмічення його по-

глядів марксизмом, що ми очевидно й беззастережно мусимо відкинути. І це з користю для нього, бо його слабість, а не сила якраз у тому засміченні. Його сила і його талан повністю відбиті в цих націоналістичних поняттях і категоріях, які він з'ясовує як «ідею нації». Полтава залюбки оперує поняттям «буржуазія», вживаним і до краю зловживаним комуністичними, зокрема советськими авторами. За його часів, а ще більше сьогодні «буржуазія» — це далеко не одна верства і не один стан. Вона була такою «l'etat troisieme» в добі французької революції, була ще довго після неї, але сьогодні не знати, кого саме зачислити туди. Чи великий міжнародний капітал, понаднаціональні спілки, чи середню верству, світ професіоналів, середнє купецтво і промисл? Вони ж не тільки протиставні собі! Їхні інтереси конфліктні, а їхній соціальний характер, навіть їхня культура зовсім не одна і та сама. І тому Полтава, вживаючи тієї категорії, відривається від сучасного, бо ще живе минулим. Для нас суттєве те, що, будучи ще в полоні спрощеної «клясової» фразеології, він все таки наставлений і прямолінійно посувається до заперечення клясового в ім'я «ідеї нації», як життєвого начала, тобто начала всякого націоналізму.

Свій історичний виклад генези «ідеї нації» Полтава починає традиційним ще від Великої французької революції поняттям. Він не узгляднює англійської революції Кромвеля, яка на британських островах уосібнювала ідею нації, ані американської, яка не тільки більше ніж на десять років випередила французьку революцію, але значно плястичніше сформулювала та здійснила ідею суверенности народу-нації, як це зробила французька революція. Французька революція пов'язана багатьма вузлами з американською. Обидві ці революції духовим змістом і конкретними політичними акціями, а навіть персонально з собою пов'язані, бо не тільки французький аристократ і генерал Джозеф Пол Лафает з успіхом командував великими з'єднаннями американських військ, але й здобув цілий ряд бойових успіхів, що надало йому серед американців популярний, хоч неформальний титул «маркіз Америки», та пов'язало його найтісніше з Джорджем Вашингтоном, Томасом Джефферсоном та всіми іншими тогочасними американськими лідерами й революційними провідниками. Таких як Лафает, були сотні і тисячі. Між іншим, славетну французьку «Деклярацію прав людини і громадянина» укладав Лафает при співпраці з Джефферсоном, а вже побіжне порівняння обидвох текстів якнайвиразніше показує вплив американської «Деклярації самостійности» на французьку «Деклярацію прав людини». Тріумфальний марш французької революції по Європі Наполеон збив зі шляху своїми династичними амбіціями й екстравагантціями, які завели його на острів св. Олени. Але поки це сталося, він

перекраював й творив в Європі нові держави та ніби-нації для обсадження їхніх тронів своїми братами, шваграми і маршалами. Тим він ослабив національно-революційні процеси в Європі, а накінець, самоназванням себе «цисарем французів», створив ґрунт для реакційного «Священного союзу» європейських монархів, що на довго пригамував великі історичні процеси в Європі, так, що щойно «Весна народів» 1848 р. захитала цей союз і розпочала новий і кращий етап національного зрушення в Європі. Полтава пише:

«Концепція самостійної України, національно-визвольна революційна боротьба українського народу є складовою частиною тієї загальної світової проблеми, що її звичайно окреслюють як 'національне питання'. Національне питання виникло в результаті народження ідеї нації...

Ідея нації, в сучасному значенні цього поняття, виникла в період великої французької революції. Французька революція 1789 року також започаткувала ту велику смугу перемін в історії Європи і, можна сказати, в історії цілого світу, яка тягнеться аж до сьогодні. Тому від цієї революції ми й почнемо розгляд намічених нами питань.

У великій французькій революції боровся т.зв. «третій стан» (молода, головню торговельна, буржуазія, молодий пролетаріят, селянство) проти існуючого до того часу у Франції феодално-абсолютного ладу. Третій стан піднявся на боротьбу під гаслом 'воля, рівність, братерство', за побудову конституційно-парляментарної держави, за т.зв. суверенність нації».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 21)

Тут зразу до наведеного цитату треба додати: насправді пролетаріят, фабричне робітництво, поставало щойно в добі революції у Франції й було замало чисельне і ослабе, щоб мати більші впливи, а «санкюльоти» (безштаньки), власне передвісники і соціальне ядро поставуючого пролетаріату щойно на дальшому етапі революції зіграли значнішу роль. За те селянство було в якійсь мірі проти революції (Вандея). Отже, фактичним подвижником революції та її ініціатором був «третій стан», довкола якого об'єдналися ще й деякі інші елементи суспільства. Але, як на диво, перший крок проти старого режиму («ансієн режим») зробили аристократи, які намагалися скоротити закорінений королівський абсолютизм. Французький клер, який завжди грав чималу роль в житті французького народу, відіграв свою роль також у революції. Аббат Сіє став до якоїсь міри ідеологом «третього стану» своєю брошурою «Чим є третій стан?», і вже в першому реченні відповів, що — «Всім. . .».

Отже, французька революція — це многогранне типове французьке явище, яке мало величезний вплив на тодішню Європу. У

французькій революції сформувалися основи й рами теперішньої французької нації. Провінції Франції, які перед тим жили своїм відокремленим життям, як, наприклад, Прованс, що мав свою окрему мову, літературу, жив сепаратним культурним життям, у патосі революції стопилися в одне ціле з французьким народом. Історики й аналітики французької революції (французькі й нефранцузькі) здебільшого бачать коріння і двигуни революції не в «розвитку капіталістичного способу виробництва», взагалі не в «продукційних відносинах», а в духовому ферменті, який очолили енциклопедисти, а відтак розпрацювали й сформулювали Руссо-Вольтер-Монтеск'є. І тому опінію Полтави:

«Буржуазія, будучи економічно найсильнішою клясою у суспільстві, т.зв. права громадянина використала цілковито лише для себе і закріпила за собою також панівне політичне становище в державі. Це ще більше поглибило антагонізм між буржуазією і працюючими. Пролетаріят і селянство (зокрема пролетаріят) опинилися на становищі громадян, безсильних політично й визискуваних економічно. На цій основі в половині XIX ст. виникали ідеї соціалізму. Для боротьби за здійснення цих ідей робітнича кляса почала організуватися в окремі політичні партії» — слід уважати однобічною.

(«Літопис УПА», том IX, стор. 26)

Кожна суспільна верства, кляса, чи політична партія використовують владу для своїх вужчих користей, але це не визначає ані їхньої історичної ролі, ані творчої функції. Їхня історична роля — вміння втримати владу в своїх руках, узалежнена від здібности й готовости захищати інтереси національної цілости та бути провідним чинником у житті народу. Далі Полтава говорить правильно про це:

«В перших трьох чвертях XIX ст. буржуазія в своїх країнах очолювала боротьбу за демократичні перетворення. Боротьба ж за демократію, як це ми тількищо ствердили, лише скріплює ідею нації та її органічно доповняє. В цьому випадку інтереси буржуазії не йдуть у розріз, не зударяються з ідеєю нації. В багатьох випадках боротьба буржуазії за демократію була зв'язана з боротьбою за національне визволення власного народу. Зрозуміло, що в цьому випадку інтереси буржуазії не суперечні інтересам цілої нації».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 29)

(Продовження буде)

ЛИСТ ДО ПРЕЗИДЕНТА США У СПРАВІ ПРАВОСУДДЯ

17 вересня, 1986 р.

Рональду Реґанові, Президентові США,
Білий Дім,
Вашінгтон, Д.К. 20500.

Дорогий пане Президенте:

Автори цього листа належать до переживців голокосту, що його зазнають українці протягом 70 років комуністичної влади ССРСР. Розгром Української Держави 1919-20 рр. супроводився масовим терором проти українських патріотів, а також голодом 1920-21 рр. Протягом наступних 10 років в Україні майже поголовно знищено українське духовництво, знищено українську демократичну інтелігенцію. Протягом 1929-33 рр. відбувся геноцид конструктивного елементу українського селянства, який забрав 7-8 мільйонів жертв. Після цього у 1933-34 рр., а потім протягом 1937-39 рр. знищено авангардну частину інтелігенції, в тому числі навіть український комуністичний актив: за словами М. Хрущова — 500.000 жертв. З 1939 по 1953 рік відбувся геноцид українців на Західній Україні, де знищено духовництво, інтелігенцію, політичну еліту. Загальний «врожай» жертв України становить 15-18 млн., перевищуючи усі досі знані голокості.

Тікаючи від кошмару людобивства, частина українців під час війни подалася на Захід у вільний світ. Існування цієї еміграції, як і інших національних еміграцій з ССРСР, для большевицької імперії є загрозою відродження там національних рухів опору. Тому не дивно, що після візиту 1958 р. до США М. Хрущова, советські провокаційні служби почали широко задуману акцію проти емігрантів з ССРСР. Почалося нацьковування на них гебррейської громадськості вільного світу. Заради придбання спільника в особі гебррейських організацій, КГБ не спинилось перед фальсифікаціями, наклепами та кривосвідченнями. В наслідок старань як ССРСР, так і ряду гебррейських організацій, 1978 року при Департаменті юстиції США створено Бюро Спеціальних Розслідувань для розшуків так званих воєнних злочинців.

Годі заперечувати, що серед емігрантів можуть знайтися колишні вимушені коляборанти під час гітлерівської окупації. Такі коляборанти були серед усіх націй, в тому числі і серед гебрреїв.

Однак советські звинувачення, поруч із невеликим числом опертих на фактах, здебільшого є результатом фабрикацій, що їх безсторонній та об'єктивний суд навряд чи визнає за переконливі. На жаль, непереконливі матеріали КГБ знайшли собі в США спільника. Цей спільник — упередженість або небезсторонність правників БСР при Департаменті юстиції США. Завдяки цьому спільникові та з його підтримкою, советські звинувачення дістали в американських судах зелену вулицю.

Про небезсторонність правників БСР свідчать такі факти:

1. Правники БСР беззастережно вірять у советські свідчення, захищаючи їх від будь-якої підозри у фальшуванні.
2. БСР ігнорує факт прямої зацікавленості уряду ССРСР у наслідках започаткованих стараннями КГБ справ.
3. На «спільних» советсько-американських допитах свідків в ССРСР правники БСР не протестували проти обмежень прав оборони на перехресний допит та проти дискримінації американських адвокатів.
4. Правники БСР відкинули як «неістотне» свідчення советської офіційної особи про фальшування свідчень в ССРСР, припинивши після цього лише одну конкретну справу, на яку вказував урядовець.
5. Юристи БСР під різними приводами дискримінують свідків оборони, відкидаючи їхні свідчення.
6. БСР дозволяє собі тиснути на судові органи та на державні установи з метою перешкодження оборони звинувачених. (Випадок із скасуванням віз польським свідкам у справі Дем'янюка).
7. БСР ігнорує факт наявності кривосвідчень у ряді справ, що їх Бюро змушене було через це припинити. (Наприклад, справа Г. Цебрія).
8. Не зважаючи на заяви правників БСР, що «американський суд може встановити істину», БСР опротестовує ті рішення, які американські судді виносять у користь підсудних. Звинувачений за матеріалами КГБ, буди виправданий судом першої інстанції, мусить виправдуватись ще перед одним судом першої інстанції. А засуджений судом першої інстанції не має змоги вимагати другого суду в першій інстанції. Такий двоякий критерій оцінки справедливості американських суддів так само свідчить про небезсторонність БСР.
9. Всупереч заявам Державного Департаменту, що БСР зацікав-

лене у в'ясненні істини, колишнім громадянам ССРСР, що знають про конкретну невідповідність советських свідчень, нема як дістатися до БСР з в'ясненням фактів фальсифікацій.

10. БСР акцептує свідчення советських громадян, не беручи до уваги той факт, що ці свідки вперше згадали жахливі події після 35-40 років мовчанки, і згадали їх у кабінеті слідчого КГБ.
11. БСР акцептує свідчення свідків, які суперечать попереднім свідченням тих же свідків.
12. БСР не піддає советських документів всебічній судово-юридичній експертизі.
13. БСР критично не аналізує советських свідчень і кваліфікує факти упереджено.
14. БСР схвалює свідчення колишніх нацистів, коли вони на користь БСР, і відкидає їхні свідчення, коли вони на користь оscarженого.
15. БСР дезінформує громадськість заявами про дотримання ним американських юридичних норм.

Пояснити зневагу до законности та відсутність безсторонности з боку правників БСР можна тим, що 90% юристів цієї установи належать до осіб, яким через свою національну приналежність важко бути безсторонніми у справах, де потерпілими виступають гебреї. Таким добором кадрів БСР Департамент юстиції США порушив принцип безсторонности суду, проголошений «Всесвітньою Деклярацією Людських Прав». Ця Деклярація дала перелік засад, що їх мусять дотримуватися народи світу, щоб не сприяти відродженню беззаконня, яке мало місце у Другій світовій війні.

Як бачимо, у вільній країні склалися умови для порушення людських прав. Звернення до урядових осіб США з проханням проконтролювати діяльність БСР досі лишалися безрезультатні. Уникаючи звинувачення в антисемітизмі, ці особи утримуються від будь-якої критики БСР.

Іншими словами, КГБ здобуло собі в Америці ще одного спільника: небезпеку бути звинуваченим в антисемітизмі. Ми рішуче засуджуємо антисемітизм в усіх формах, але ми також засуджуємо засіб психологічного тиску шляхом безпідставного звинувачення в антисемітизмі там, де мова йде про людські права. Бо юридична небезсторонність якраз і є порушенням людських прав.

Якщо вірменина, звинуваченого у злочині проти турка, судити-

муть турки, то годі сподіватися безсторонности. І навпаки. Юридична безсторонність передбачає, щоб у юридичних інстанціях, де розглядувано злочини проти певного середовища, не було представників цього середовища.

Звертаючися до вас, пане Президенте, ми просимо дослідити викладені факти та вжити заходів, щоб порушення людських прав припинилися.

Ми не просимо, щоб до штату БСР було включено правників східно-європейців, бо це так само буде порушенням принципу безсторонности. Але ми гадаємо, що в США є досить правників, які не належать ні до потерпілих, ні до оскаржених у справах про воєнні злочини національностей.

Нам здається, що добір штату БСР та забезпечення його безстороннім правницьким складом належить до вашої компетенції. Тому ми просимо вас забезпечити безсторонність розгляду справ осіб, звинувачених за матеріалами КГБ.

З пошаною,

Ю. Самійленко

Комітет проти вживання советських свідчень в американських судах
P.O. Box 29058, Cleveland, Ohio 44129

Н. Строката

С. Караванський

Колишні політичні в'язні СССР
P.O. Box 131, Denton, MD 21629

Г. Козак

Н. Павлюк

Американці проти знеславлення українців
P.O. Box 2142, Jenkintown, PA 19046

Олександр ФЕЛЬДМАН

ІЗРАЇЛЬСЬКА ПРЕСА ПРО БРАТІВ ШЕПТИЦЬКИХ (Кореспонденція з Єрусалиму)

Українська тема не дуже часто зустрічається на сторінках ізраїльської преси. Здебільша цю тему заторкують ізраїльські видання російською мовою, які читають новоприбулі з Советського Союзу. В першу чергу це стосується популярних тижневиків «Круг» та «Алеф», які публікуються в Тель-Авіві. Наприклад, відношення євреїв і українців під час Другої світової війни було заторкнуто під час бурхливої полеміки на сторінках «Круга» з приводу книги Аарона Абрамовича «У вирішальній війні», яка відбулась у 1984 році. Темою книги є роля євреїв у советських збройних силах під час війни, але дуже неприхильну реакцію викликали викладені в праці погляди на причини та історію Другої світової війни і твердження про український самостійницький національний рух, які співзвучні відомим нашим слухачам версіями советської офіційної пропаганди. Серед критиків концепцій книги були в'язні сталінських і сучасних таборів, історики, люди, що самі перебували під час війни в ґетах. Часом журнальна полеміка прибирала дуже скрайні форми, особливо з боку автора обговорюваної книги, який висловлював політичні звинувачення на адресу своїх критиків, що були б дуже загрозливими, якщо б адресати жили в ССРСР, але в умовах вільного світу пролунали досить комічно.

Іншим разом зарясніли згадки про українців, і взагалі про історію українсько-єврейських взаємовідносин у вересні 1985 року, під час подій навколо встановлення і варварського знищення монументу на горі Сіон в Єрусалимі на честь жертв геноциду двох тоталітарних устроїв — нацистського і комуністичного, українців і євреїв, громадян України. На цей раз увагу у газетний простір приділили цій події і провідні ізраїльські щоденні газети, поміщаючи на перших шпальтах фотознімки вандалів і нечисленної просоветської групи «за роботою». Згодом протести з цього приводу надрукували тижневик «Круг», газета «Джерузалем Пост», а велику статтю, засуджуючу вандалів, опублікувала газета лівого напрямку «Аль Га-Мішпар» («На сторожі»). Англомовна «Джерузалем Пост» опублікувала і листи деяких осіб, які намагались виправдати цей абсолютно протизаконний за ізраїльським законо-

давством акт — але така вже природа вільної преси, і боронь нас Боже від так знайомої всім нам «одностайності і монолітності».

Мабуть з кривого дзеркала агітпропівської преси слухачі знають про справу Івана Дем'янюка, якого американський суд передав судочинним органам Ізраїля за підозрою в співучасті у винищенні депортованих до табору смерті в Треблінці. Ця справа ще знаходиться в руках ізраїльських судових властей. Дем'янюк заперечує навіть сам факт перебування на службі в табірній охороні. На всіх етапах цієї справи ізраїльська преса писала дуже мало про весь хід справи у США, обмежуючись лише короткими повідомленнями про присуди тієї чи іншої судовичної інстанції в довготривалому юридичному розгляді, що, зрештою, типове для американського правосуддя.

На протязі останніх семи років в ізраїльській пресі неодноразово з'являлись заклики, підписані великим числом репатріантів, переважно з України, в яких вони вимагали від Меморіального Інституту Катастрофи європейського єврейства «Яд Ва-Шем» визнати братів Шептицьких «Праведниками народів світу» за врятування ними під час війни сотень душ, серед них і багатьох дітей. Навряд чи українським слухачам є потреба пояснювати, хто такий митрополит Андрей Шептицький і його брат Климентій, голова ордену Студитів.

В останні роки це відзначення «Праведник народів світу» було призначено деяким ієрархам і монахам очолюваної Митрополитом Шептицьким Української Греко-Католицької Церкви, які приймали участь в рятівничій акції, але не організаторам і натхненникам братам Шептицьким. Ніхто вже не наважується заперечувати їх ролі і ставлення до євреїв, але на заваді стоять політичні міркування, не пов'язані зі суттю справи. Комісія «Яд Ва-Шему» до розгляду справ кандидатів на звання «Праведник народів світу» обговорювала це питання вже більше ніж десять разів, але жодного рішення не прийняла.

На цьому фоні помітним явищем була стаття професора Шімона Редліха, директора Центру східноєвропейських і російських досліджень університету ім. Бен-Гуріона в місті Беер-Шева під наголовком «Шептицький і євреї», поміщена в газеті «Джерузалем пост» на початку грудня 1985 року.

Чи це не вперше в масовій ізраїльській газеті був надрукований такий докладний і науково об'єктивний матеріал про видатного українця. Професор Шімон Редліх, автор опублікованої в 1982 році в США монографії «Пропаганда і націоналізм в роки війни в Росії — історія 'Єврейського антифашистського комітету', 1941-1948 роки»¹. Він також брав участь в науковій конференції «Анд-

1. Shimon Redlick "Propaganda and Nationalism in Wartime Russia" — The Jewish Antifascist Committee in the USSR, 1941-1948; 1982, USA.

рій Шептицький — його життя і діяльність», яка відбулась в листопаді 1984 року в Торонтському університеті, за чисельною участю вчених зі всього світу.

Як підкреслює на початку своєї статті д-р Редліх, згадані нами на початку нашої статті події у ділянці єврейсько-українських взаємовідносин «викликають такий сильний вибух емоційності, що стає майже неможливим дискутувати ці події як з євреями, так і з українцями»². Він пише, що природнім чином ця емоційність обговорення неминуче переходить на оцінку ролі «одної з провідних українських постатей нашого часу — Андрея Шептицького».

Професор Редліх пише, що за свого довгого життя (помер у 1944 році на 79 році життя), Шептицький пережив різні історичні періоди і змінюючіся режими і доля його пов'язувала або стикала з євреями та їх турботами.

За своїм походженням, вихованням і освітою, Андрій Шептицький був твором багатонаціонального і багатокультурного середовища. В міжконфесійних відносинах його погляди були радше екуменічні, і він завжди підтримував ідею співіснування культур, — пише ізраїльський науковець. Однак, трагедією його життя було те, що доля визначила йому діяти в жорсткій реальності Східної Європи. І ця реальність чим далі тим більше була позначена нетерпимістю.

Що ж стосується євреїв і юдаїзму, то вони складали нероздільну частку світу Шептицького. Двадцятирічним він почав вивчати іврит, здійснив подорожі до Святої Землі в 1905 і 1906 роках. Зберігся лист, написаний івритом до керівників однієї з єврейських громад Західної України в зв'язку з його філантропічною діяльністю, яка поширювалась і на євреїв. Під час одного з регулярних об'їздів міст архієпископату, його в Бережанах зустріла церковна процесія зі священниками і місцеві рабіни з сувоєм П'ятикниж'я (Тори).

В день його семидесятиріччя львівська єврейська громада помістила в щоденній газеті, органі громади «Хвиля», вітання Митрополитові. Відомі його вислови у підтримку сіонізму.

Далі, професор Редліх в статті «Шептицький і євреї» зупиняється на деяких складних історичних обставинах у міжвоєнний час на Україні і в Галичині, які вплинули на утворення суб'єктивних упереджень між двома народами в той час, особливо в короткотерміновий період першого советського панування від вересня 1939 року до червня-липня 1941 р.

Особисте ставлення Шептицького до євреїв пройшло критичний

2. "The Jerusalem Post Magazine", 6.12.1985.

іспит з початком проведення у житті на землях Західної України нацистського пляну «остаточного вирішення» єврейської проблеми. Природні для Шептицького і всіх українських патріотів надії, що німці сприятимуть незалежності України, розвіялись майже блискавично. В листі до Папи Пія XII в серпні 1942 року, Митрополит пише: «Сьогодні цілий край є однозгідний в тому, що німецький режим в ще більшому ступні, ніж большевицький, є лихий, ба, майже чортівський (сатанинський). Число вбитих жидів в нашій малій країні напевно переступило (перевищило) 200 тисяч. . . В Києві впродовж кількох днів страчено 130 тисяч чоловіків, жінок, дітей. . . Сільське населення трактують, як негрів в колоніях. . . Це є просто так, немов би банда божевільних або скажених вовків кинулася на бідний народ. . . Ця система брехні, обману, грабунку, карикатури всіх ідей цивілізації та порядку. . .»³

Вже в лютому 1942 року Шептицький в листі до Гімлера протестує проти будь-якого використання української допомірної поліції в акціях проти євреїв. Важко прослідити документально його кроки в цій ділянці за попередні півроку в зв'язку з майже повною втратою архівів його канцелярії. У відомому пастирському листі «Не вбивай!» з листопада 1942 року, хоч спеціально не згадано геноцид євреїв, але не було ніякого сумніву, які масові вбивства засуджуються.

Найвідомішими свідченнями про рятівничу роль Андрея Шептицького є книги спогадів Давида Кагана, пізніше головного рабіна ізраїльських військово-повітряних сил, і Курта (Іцхака) Левіна, сина львівського рабіна. Завдяки зусиллям Голови Української Католицької Церкви, його брата Климентія, ігумена Ордену Студитів, священиків, монахів і парафіян було врятовано більше ніж 150 євреїв, а посеред них багато дітей.

Як підкреслює ізраїльський дослідник професор Редліх, Шептицький був серед тих нечисленних Отців Церкви, які справді виявили турботу про долю переслідуваних євреїв і здійснили конкретні дії, щоб врятувати скільки можливо було.

Емоційною післямовою до зрівноваженого викладу науковця став лист одного із врятованих Шептицьким, теж надрукований в газеті «Джерузалем пост» в числі за 24-те січня 1986 року.

Цві Барнеа, син рабіна міста Катовіце Чамейдеса, який живе зараз в Австралії, пригадує:

«Восени 1942 року десятирічним хлопчиком я супроводжав мого

3. Цитую за українським перекладом статті Штеле з газети «Цайт» «Святий авантюрист», зробленим у редакції «ШП». В цьому матеріалі цитата виглядає більш повною. Деякі лексичні варіанти або зміни, зроблені мною («мужчин» на «чоловіків») і т.д.

покійного батька Калмана Чамейдеса на його зустріч з Митрополитом Шептицьким. Після короткої розмови зі мною і надання мені свого благословення, Шептицький запитав мого батька про становище львівської єврейської громади, і з похмурим виразом на обличчі і занепокоєністю вислухав підсумовуючу розповідь батька про трагічні події в гето, а також про розташований поблизу Янівський концентраційний табір. В одному моменті, коли мій батько був неспроможний стримати сльози від поглинутого його горя, Митрополит намагався тактовно заспокоїти його.

Невдовзі батько повернув мене (а трохи пізніше мого молодшого брата) до митрополичого палацу і довірив нас його турботі і ласці. На протязі наступних двох років ми були під захистом Андрея Шептицького і нами опікувався його брат, Отець Климентій, Отець Марко, кілька священників, монахи ордену Студитів і довірені особи з-посеред вірних Церкви. Син рабіна Левіна у власній книзі спогадів пише, що більш ніж 500 монахів і монахинь знали про переховування євреїв, але не було ані одного випадку зради!

Цві Барнеа пише, що дуже важко у 1986 році виобразити всю жорстокість переслідувань і небезпеку, яка загрожувала особам, що переховували хоч би одну єврейську дитину під час німецької окупації в 1942 році. Досить ствердити, що на протязі першого року його переміщували з сирітських притулків, монастирів, безпечних домівок і хуторів більше ніж тузін разів.

Сама присутність єврейської дитини ставила в небезпеку кари смерті його переховувачів. Для інституцій або монастирів, які давали притулок, це була смертельно небезпечна моральна дилема.

Тепер майже неможливо оцінити, яка потребувалась відвага, щоб написати пастирський лист із закликом «Не вбивай!». Я знаю, пише Цві Барнеа, дитиною врятований Андреем Шептицьким, що цей лист неможливо було надрукувати в друкарні Архiepіскопа. Його розмножували та розповсюджували в рукописному вигляді. Оминання виразної згадки про євреїв являло собою розумну пересторогу. Щоб там не було, але навіть дитина розуміла, кого Пастир Церкви має на увазі.

В 1944 році, після нашого визволення, Митрополит повернув врятованих дітей залишкам єврейської громади у Львові як тільки знайшлися родини, що згодні були взяти дитину під опіку. Всі ці діти були вдягнені в пошитий кравцем кроений одяг кожному особисто, який свідчив, як пише Цві Барнеа, про добрий естетичний смак братів Шептицьких.

ЛЮДИНА, ЯКУ НАМ ГОСПОДЬ ПІСЛАВ — АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

Саме в той час, коли збігалися нитки нашої історії, аби ткати нові сторінки нашого майбуття, Господь післав нам людину, яка ростом свого шляхетного та глибокого духа перевищила свій час, стаючи віхою, дороговказом та прапором для інших, для майбутнього. Українці різних політичних переконань і напрямів зрозуміли якслід Великого Українця — Андрея Шептицького, українського митрополита у Львові, хоча не всі пішли слідами його ідей.

У споминах д-ра Лонгіна Цегельського, відпоручника уряду ЗУНР, знаходимо його розмову з Головою Директорії В. Винниченком 19-го грудня, 1918 року. «Біда, — казав Винниченко, — що ми не маємо такої людини як Шептицький, щоб поставити на чоло Української Православної Церкви. Є Владика. . . А що Ви сказали б на те, як би ми Вам забрали Шептицького до Києва на Митрополита всієї України? . . .»

Оці слова в устах українського соціал-демократа, голови Директорії на православної Україні, є надзвичайно багатозначними. А це ще тим більше, бо політика оцього самого Винниченка, який не скривав своїх симпатій до большевицького комунізму, була далекою від релігійних питань.

Якщо Митрополит Андрей Шептицький був тим великим українцем, на якого з респектом і пошаною гляділи свої та далекі, на якого покладали надії сучасники, від якого ждуть надхнення нинішні та майбутні покоління, то нам необхідно приглянутись, як виглядала провідна ідея цілого його життя, якою було з'єдинення роз'єданого українського народу.

Митрополит Шептицький виходить, однак, не з вузького, короткозорого та закритого в собі об'єднання. Він бо не бачить нашої Церкви як щось відірване, відділене від усього світу. Тимто він одним кроком перекрочує замкненість Сходу і відстає відокремленість Московського Православ'я. Він глядить на нашу Церкву в сім'ї всіх народів, у великій родині всього християнського світу. Велика та палка любов до свого рідного народу збувається не в ненависті та розбиттю, але в любові до всіх ближніх, до всіх людей, які є дітьми одного Небесного Батька. Єдність людей між собою, єдність Церкви й єдність Церков стає єдністю любови. Єдність нашого народу та єдність нашої Церкви не виключає однос-

ти Церков та єдності усього людства, а навпаки, являється вагомим досягненням на шляху справжньої єдності, миру та свободи нашого народу.

Любов поміж собою є передумовою єдності християн нашого народу, а тим-то основою поєднання в одну Церкву, яка стає опорою єдності та майбутності українського народу.

Проте з'єдинення українських Церков й творення церковною єдністю основ для державного життя України не полишалось на поверхні зовнішнього патріотичного захоплення. Митрополит Шептицький був справжнім та незрівняним патріотом. Його бо патріотизм спирався на основах дійсності, якою являється Милосердя Боже та відповідь людини Богові любов'ю до ближнього. Його патріотизм був суто християнський. *«Всі ми мусимо вважати працю для з'єдинення Церков за наш моральний обов'язок любови до Бога, що проявляється у християнській любові до ближнього, але також за один з найважливіших конституційних елементів нашого християнського патріотизму. Цей християнський патріотизм виключає ненависть до іншого народу. Але цей християнський патріотизм стає до захисту своїх братів перед ворожою та чужою навалюю неначе левця, що відброняє своїх левенят. Наш християнський патріотизм відзначається в одному, що свій народ, український, любимо християнською любов'ю більше, ніж інші народи, та готові віддати за нього працю усього життя і саме життя»,* — так писав великий українець — Митрополит Андрей Шептицький.

Саме оця любов догляджує ясно, де найбільші рани нашого народу, що його обезкровлюють. Зцілити оці смертоносні недуги ставить Митрополит Андрей як основне післанництво свого життя.

«Ціль моєї праці зібрати всіх вас під стягом Христа. Наука Христова, якою я перейнятий сто разів більше з власного переконання, ніж з уряду, — це мій прапор і мій дороговказ. Хай умру сьогодні й в вічності не знайду щастя, щоб тільки ви, мої брати, були спасенні...» — ось слова справжнього героя, який за з'єдинення Церков готов йти на мученичу смерть, додаючи: *«Через мою смерть Церква не тільки нічого не стратить, а може мати тільки зиск. Таж треба, щоб хтось став жертвою інвазії»*. Не диво, що такі люди стають для нас найпевнішим та найкращим дороговказом. Така людина може з силою переконання оголошувати істину, що з'єдинення всіх між собою і в Христі спричинюється до того, щоб світ вірив, що Бог, Небесний Отець. Його — Христа-Месію прислав на світ... та що оцей ідеал з'єди-

нення усіх вірних збувається у єдності у св. Вселенській Церкві. Та що щасливий той християнин, хто вірить вселенською вірою та живе нею послідовно безперебійним змаганням.

Митрополит Андрей Шептицький дивиться дуже конкретно на поєднання українців в одній Церкві. Особливе становище, у якому знаходиться українське християнство, чинить наш народ водночас вагомим посередником.

Щоб змінити духове положення України, треба змінити настанову українського народу, його мислення, відчуття та життєву поставу. Треба народ просвітити, щоб він був у стані збагнути свою дійсність та усвідомити своє завдання, яке припадає кожному українцеві, що вірить у Христа та любить свою Батьківщину. Тому Митрополит Шептицький прикладає всіх зусиль, жертвується та жертвує усе для поширення освіти, для піднесення освітнього рівня і культури, шляхом творення різних шкіл, установ, організацій у всіх напрямках. Самозрозуміло, що головною турботою його було поглиблення українського релігійного та духового виховання.

Чи Ви вже вирівняли передплату «В.Ш.» на 1987 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 40-річчя! Допмагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Мирослав КОВАЛЬ

ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ-УКРАЇНИ

Якщо заходить потреба зробити якісь зміни у церковних богослужбах і церковній термінології, то їх завжди вирішують церковні християнські собори.

За останні 2 роки цивільні люди вчинили заколот у термінології Св. Христової Церкви, а за ними пішли і деякі душпастирі Христових юрисдикцій. Вони зламали усталізовану термінологію тисячолітньої історії Християнської України, яку творили найбільш славні українські Душпастирі і Віруючі, богослови і сподвижники у Святий Українській Церкві, і які завжди вживали як в усній так і в писемній мові, що Святий Рівноапостольний Князь ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ ОХРЕСТИВ, а не охрестив, Український Народ у Християнській Вірі в українському Йордані — Дніпрі-Славути 988 Християнського року.

Та не тільки слова: ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ — ХРЕСТИТИ — ХРЕЩЕНИЙ БАТЬКО тощо — вживалися у церковній релігійній мові в усіх українських публікаціях історії української нації. Завжди писалося: ХРЕЩЕННЯ Київської Руси-України, хрещення дітей тощо, цебто у всіх проспектах українського життя. Наприклад, в «Нарисі історії Української Православної Церкви» Івана Власовського в 4-ри томовій праці, а також у «Великій історії України», яку зрадагували: проф. Іван Крип'якевич, ред. Микола Голубець, д-р Дмитро Дорошенко і проф. д-р Ярослав Пастернак і яку видав Іван Тиктор, всюди дотримано правдивого правопису — ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ — ХРЕСТИТИ — ХРЕЩЕНИЦЯ і так далі.

Слово: ХРЕСТ вживається у Христовій Церкві у двох значеннях:

1) *ХРЕСТ* — як знамено *ОХРЕЩЕННЯ*, яке вживав Святий Іван Предтеча, *ХРЕСТЯЧИ* на ріці Йордані тих віруючих, які щиро каялися у своїх гріхах.

2) *ХРЕСТ* — як знамено трагічних мук, на якому був розп'ятий Ісус Христос, щоб птім ВОСКРЕСНУТИ у Господній славі Своїй.

Але як ХРЕСТ, що є знаменем ОХРЕЩЕННЯ, так і ХРЕСТ, що є знаменем трагічних мук Ісуса Христа, через яке прийшло ВОСКРЕСІННЯ, то це є живим початком і кінцем Господньої Дороги

славного Вселенського Благовістя Ісуса Христа на землі для спасіння душ людства.

Але нині ми говоримо про ХРЕСТ у першому значенні, яким Святий Іван Хреститель ОХРЕСТИВ Ісуса Христа в ріці Йордані.

І ось про цей власне ХРЕСТ говорить сам Ісус Христос:

«Промовив тоді Ісус учням Своїм: Коли хто хоче йти вслід за Мною, — хай зречеться самого себе, і хай візьме свого ХРЕСТА (підкреслення наше), та й іде вслід за Мною. Бо хто хоче спасти свою душу, той погубить її, хто ж за Мене свою душу погубить, той знайде її. Яка ж користь людині, що здобуде увесь світ, але душу свою занастить? Або що дасть людина взамін за душу свою» (Матвій, 16, 24-26).

Тут ясно бачимо, що Христос, після свого ОХРЕЩЕННЯ, вживає ХРЕСТ як найвищу духову присягу перед Богом, як християнське ведуче знамено, включно до самовідречення. І Церква диктує свої слова для правопису, а не навпаки.

Отже, ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ — ХРЕСТИТИ — ХРЕСТОНО-СЕЦЬ — Святий Іван ХРЕСТИТЕЛЬ — ХРЕСТИНИ — ХРЕЩЕ-НИЙ БАТЬКО — ХРЕЩЕНА МАТИ — ХРЕЩЕНИЦЯ — ХРЕ-ЩАТИК — ХРЕСНИЙ — ПЕРЕХРЕСНИЙ — ХРЕСТОВИЙ похід — ХРЕСТИТИСЯ... і так далі, у всіх словотворах від слова ХРЕСТ, корінь ХРЕ ніколи не мінялося і не міняється. І протягом тисячу християнських років, за винятком цих останніх двох бунтарських років, вживалися вищенаведені слова у такій граматичній формі, як ми тут подали. І так природньо вживалося і вживається як у живій, так і літературній українській мові в історії тисячолітньої традиції української християнської нації.

А крім того, корінь слова у християнському знамені — ХРЕСТ — гріх міняти і спотворювати його, бо з цим знаменом — ХРЕС-ТОМ — пов'язані всі святості словотворів, бо це християнське знамено проголосив сам Ісус Христос, про що ми раніше вже наводили Його слова з Святої Євангелії.

І лише за останні 2 роки свідомі й несвідомі вульгаризатори Християнської Віри, як модерні фарисеї, вчинили ненависний постріл у християнське знамено — ХРЕСТ, змінюючи самовільно його основу при словотвореннях, яка тисячу років була усталізована в Українській Церкві й у всій українській історії.

Одні із них покладаються на правописний словник Голоскевича та інших, що блудно подають правопис цих слів, штучно підганяючи до фальшивого правила, змінюючи корінь слова. А деякі в наглий і упертий спосіб твердять, що: хрИщення, а не хрЕщення, що викликає запідозрення впливів ворожої безбожницької агентури, яка вносить розбиття перед самим відзначенням Тисячоліття Християнської України. Це також нагадує нам, як трудолюбиві

вого селянина заганяли большевики «добровільно» до невольничих колгоспів, змінюючи приватне волелюбне життя на кріпацько-соціалістичне господарство.

Деякі мовознавці порівнюють до російської мови, що, мовляв: ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ, — ця форма виникла під впливом російської мови: *крест* — *креще́ние*. Але ж всім відомо, що слова: ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ — існували в християнській Україні вже в той час, як у Московщині було ще ідолянство. Бо українські християнські місіонери принесли християнську віру в Московщину, а не навпаки.

А що ж тоді ці модерні фарисеї скажуть про слова: ХАЙ ВОСКРЕСНЕ БОГ... ХРИСТОС ВОСКРЕС! Або: «ВОСКРЕСІННЯ ТВОЄ, ХРИСТЕ СПАСЕ...»

За ворожою логікою, то це, виходить, запозичене з російської мови?.. А також в українській мові є слово: *рука*, і в російській мові *рука* і їхній правопис, як ми бачимо, однаковий. Та взагалі є багато слів однакових у різних слов'янських мовах.

Деякі слова міняють свою форму при словотворах, а деякі не міняють. Наприклад, *кріпак* — *кріпаччина* — *кріпачити* — *кріпацький* — *кріпачка*... Або: *кремінь* — *крем'яний* — *креміння* тощо.

Різні біблійні братства і деякі протестантські секти з непримиримою ненавистю ставляться до християнського знамени — ХРЕСТА, маючи у своїй свідомості ХРЕСТ, на якому був трагічно розп'ятий Ісус Христос. І з ненависти до цього ХРЕСТА вони викинули і той ХРЕСТ, який Христос проголосив після свого ОХРЕЩЕННЯ, що ми вже наводили Його слова з Святої Євангелії. І їхні переклади де в чому спотворили переклад Святої Євангелії, які називають Святого Івана ХРЕСТИТЕЛЯ — неправильно: Христитель.

Та ж усім є відомий святий образ, на якому є Ісус Христос із ХРЕСТОМ у лівій руці, а в Його правій руці відкрита Євангелія, в якій написано по-грецькому, про Його Охрещення. А поряд Його, Святий Іван Христитель із ХРЕСТОМ у лівій руці, а праву руку, підійнявши, він склав три пальці для ХРЕЩЕННЯ. А над ними Святий Дух у вигляді голубиному. І власне про цей ХРЕСТ іде мова. А від слова: ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ, а той, що ХРЕСТИТЬ: Святий Іван ХРЕСТИТЕЛЬ. І тільки збанкротовані християни міняють основи у святих словах самовільно. Очевидно, що тут невидимо і видимо діють ворожі агентурні впливи як на окремі особи, так й організації, в тому числі й на Христову Церкву, щоб створити заколот перед самим відзначенням Тисячоліття Християнської України. Схаменіться, Українці-Християни, і наверніться до правдивих тисячолітніх традицій, коли Православна Україна була

за часів ХРЕСТИТЕЛЯ Українського Народу Святого ВОЛОДИМИРА наймогутнішою потугою на Сході Європи, і вживала слово: ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ — ХРЕСТИТЕЛЬ — ХРЕСТИТИ і так далі, цебто у всіх словотворах від слова: ХРЕСТ корінь слова не міняли.

Святий Рівноапостольний Князь ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ, як передовий державний муж світу, який відвідав не одну цивілізовану країну, зокрема він мав дружні торговельні відносини з християнською Візантією (теперішня Греція), а також він мав докладні інформації від своїх посланців про різні віри. А крім того, його відвідували різних вір благовісники, — то він був цілком свідомий, що християнська віра є ведуча Універсальна Віра, яку провадить Дух Святий. Бо ніхто, ніколи і ніде в світі не творив таких Божих Чуд, як творив Син Божий Ісус Христос, включно з воскресінням мертвих. І що правдива девіза для християн: служіння Богові і чесне служіння своєму народові, не кривдячи інших.

Але він також був свідомий, що приймати Християнську Віру він не може тільки сам, як приватна особа, бо він несе відповідальність за всю українську націю. Бо якщо допустити всьому народові довільний вибір віри: жидівська, мохаммеданська, буддистська тощо, а також різні християнські покоління, зокрема секти, то віруючі через свою несвідомість розірвуть Київську Державу, тягнучись своєю вірою до різних народів і їхніх віруючих центрів, приймаючи їх за своїх зверхників. Св. Володимир передбачував ту небезпеку, яка нині різним віруванням і віроломством поколола суверенну єдність Української Нації. І на трагічний жаль вся головна відповідальність спадає на духово-церковну інтелігенцію.

Він знав, яку велетенську силу має ВІРА, яку й смертельна кара не може зупинити. І як цю правдиву чи неправдиву віру можуть використовувати демагоги і вороги, опановані біснуетим духом диявола.

Отже, приймаючи Християнську Віру й ОХРЕЩУЮЧИ в ній український нарід, — Святий Володимир керувався: СВЯТИМ ДУХОМ І СУВЕРЕННІСТЮ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. І ця Святоволодимирська заповідь: *Керуйсь Святим Духом і Суверенною Єдністю Української Держави* — є для всіх українських поколінь благословенною заповіддю для вічності. І різні самовільні зміни, які несуть деструкцію у славних традиціях тисячолітньої Християнської України, а зокрема руїну у Святій Українській Христовій Церкві, — то мають бути гостро і рішуче осуджені, як віроломство диявола.

І ми бачимо, як зміна однієї літери — *Е* на *И* навмисне змінє основу у святому знамені ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ на ХРИЩЕННЯ,

щоб зневажити святість слова — ХРЕСТ при словотворах, і цим унести внутрішню міжособну боротьбу і не допустити до Всеукраїнської суверенної Державної Єдності.

Благословенну правдивість продовжених традицій Тисячолітньої Християнської України з її церковною термінологією, зокрема у знамені ХРЕСТА і його словотворах, не змінюючи основи, — виявили своїм підтвердженням найвидатніші Душпастирі і Віруючі, — сподвижники Відродження і розбудови Української Автокефальної Православної Церкви разом із всією українською нацією, включаючи національні явні і таємні інституції, в яких, усупереч ворожій безбожницькій окупації, діяла разом і Всеукраїнська Академія Наук, — які не тільки самі творили канони і статуткові правила УАПЦ і перекладали християнські богослужбові праці, в тому числі Старий та Новий Заповіти, — але у тих жахливих, ворожих, безбожницьких московсько-комуністичних тиранських умовах і голоду, вони вирвали з трьохсотлітньої московської мученицької домовини Українську Автокефальну Православну Церкву і за 6 років (1921-1927) створили понад три тисячі парафій, для яких висвятили понад три тисячі Душпастирів різного духового сану, між якими було 35 душпастирів вищого духовенства, цебто Єпископів і Архієпископів.

Отже, для тих безстрашних подвижників не мав жодного впливу той чи інший ворожий чи будь-який блудний правопис безбожницької окупації. Вони добре знали історію Української Православної Церкви й історію всієї християнської України, і на цих її правдивих традиціях, в тому числі і на правописі християнської церковної термінології відроджували і розбудовували УАПЦ.

Отже, в Україні, майже до 1930 року Всеукраїнську Академію Наук очолював академік Сергій Єфремов, який у щирій любові співпрацював із УАПЦ. А також він був головою підпільної організації СВУ-СУМ.

А Первоієрарх УАПЦ, Святий Православний Просвітитель Священномученик Митрополит Василь Київський (Липківський), як його канонізував Сьомий Собор УАПЦ(С), в Катедрі Св. Ап. Андрія Первозванного, в Дітройті, США, в грудні 1981 року, був найбільший Український Святий за останні 300 років, бо з таким Божим Місійним Призначенням міг тільки він довершити такі Божі Чуда у відродженні й розбудові УАПЦ для всієї Української Православної Нації. І це було у той час, як Уряд УНР і збройні сили Українських Армій уже були на еміграції. У тих тиранських умовах і обставинах не зуміла жодна поневолена нація і двадцятій частини досягнути того, що створила УАПЦ.

І серед тих душпастирів і віруючих є такі, що належать до найвидатніших богословів і проповідників Православної Церкви у світі. Очевидно, серед них є багато Святих, бо тисячі трагічно за-

гинули на засланні або одразу були розстріляні, були у страшних обставинах замучені. І всі вони ждуть своєї Канонізації, яких не могли безбожні тирані ані підкупити, бо Святий Дух благовістив у їхніх серцях; ані ошукати, бо Божа Універсальна Мудрість світила у їхніх розумах; ані застрахати, бо сам Ісус Христос провадив їхні душі.

Абсолютна Божа Любов об'єднувала всіх їх, до якої не мав доступу лихий дух диявола. І серед того безбожного тиранського пекла у поневоленій, але нескореній побожно-воюючій Україні возсіяв у Божій Славі Святий Христовий Виноградник, який здвигнули у своєму місійному призначенні святі Христові Воїни і безстрашні Національні Герої суверенної християнської України. І це яскраво показує, що в Бога все можливе, незалежно від умов і обставин, якщо Дух Святий провадить тих, що діють у Любові і Вірі, Волі і Силі Божих Вселенських Законів розвитку. І ніякі блудні правописи і модерні фарисеї не мали жодного впливу на правдиві дії, які довершили у Божій Славі Українські Мученики.

І тому їхні християнські богослужби і душпастирські діяння та проповіді є у тоні і гармонії із славними традиціями Тисячолітньої Християнської України, які писали: ХРЕСТ — ХРЕЩЕННЯ — ХРЕСТИТИ — ХРЕЩЕНИЦЯ — ХРЕЩЕНИЙ БАТЬКО — ХРЕЩЕНА МАТИ — СВЯТИЙ ІВАН ХРЕСТИТЕЛЬ — ХРЕСТОНОСЕЦЬ — ПЕРЕХРЕСНИЙ — ХРЕСТОВИЙ ПОХІД. . , цебто у всіх словотворах твердо зберігається: ХРЕ, як основа слова.

Христос допомагає завжди і всім, хто щиро вірує в Нього, незалежно від народности, місця і часу. Христос вічний Спаситель людства. Не сумнівайтесь, а віруйте у Господа нашого Ісуса Христа і передавайте свою посилену віру для молодшого покоління. І кожне слово Христової Церкви хай буде Святим Світилом у наших душах і серцях, думках і діяннях, — і тоді станеться по нашій ВІРІ, і ми будемо забезпечені. А всі Божі Небесні Сили допоможуть нам об'єднати всю Українську Християнську Націю, яка є ведучою серед поневолених народів і націй для досягнення волелюбної Української Суверенної Соборної Держави. Невдовзі наступлять огненні світові події. Будьмо приготованими до них. Йдучи до відзначення Тисячоліття Християнської України в 1988 християнському році, і разом із тим готуймося до збройної боротьби. Господь уже благословив перемогу Християнської Української Нації!

З Богом до перемоги!

С. ПОДІЛЬСЬКА

XIX КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ

XIX Конференція Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ) відбулася цього року в Люксембурзі від 7-го до 10-го вересня.

З-поміж поневолених народів українська група була найчисленніша. У її склад входили: мгр Слава Стецько — голова делегації АБН (АБН заступає у ВАКЛ всі поневолені народи), інж. Богдан Федорак — голова делегації України (Україна є членом ВАКЛ на рівних правах з державними народами). Далі членами делегації від України були — Богданна Федорак і мгр Степан Олеськів — представник молоді, п-ні Роня Лозинська — представник ООЧСУ, п. Федір Курляк — за Лігу Визволення України, п. Володимир Чопівський — Комітет Поневолених Націй у США, п-на Ірина Халупа — представник молоді АБН. Другою численною делегацією від поневолених народів була румунська, у склад якої входили представники із США, Еспанії, Франції й Німеччини. Численними делегаціями від вільних народів були — бельгійська, яка разом із люксембурзькою влаштовували конференцію, далі французька, китайська (якої голова д-р Ку Ченг-канг є почесним головою ВАКЛ), корейська (у склад її входив д-р Ву Джей Сунг — генеральний секретар ВАКЛ) і американська, голова якої ген. Джон Сінглярб був президентом ВАКЛ в останньому році.

Новим президентом ВАКЛ Конференція обрала бельгійського сенатора Жозе ДеМаре, кол. міністра оборони й кол. заступника прем'єр-міністра.

У Конференції взяло участь понад триста делегатів із сто країн світу.

Конференція працювала пленарними сесіями й комітетами, а це: 1) Психологічної війни, 2) Політичної ситуації, 3) Комунікації, інформації й молоді, 4) Економічної ситуації і 5) Опрацювання «Кінцевого Комунікату Конференції». Представники регіонів складали звідомлення із ситуації у своїх країнах і проведеної діяльності. Звіт від поневолених народів склала мгр Слава Стецько.

З доповідями на пленарних сесіях виступали: д-р М. Люнс — кол. генеральний секретар НАТО. Він говорив про «силу і слабості західніх демократій». Д-р Еміліо Ріверо — представник Кубинського резистансу, говорив на тему «Центральна Америка — ключ

до безпеки Європи». Про визвольні рухи Афганістану, Камбоджі, Ляосу, В'єтнаму й підпільні рухи у східній Європі (в Советському Союзі і сателітних країнах) говорив французький публіцист, кол. член французького резистансу, Пер де Віллемаре. Про ситуацію в Нікарагуа доповідав д-р Еміліо Адольфо Кареро, а віцеадмірал Ко Тун-нва з Національного Китаю говорив на тему «Водні дороги у глобальній рівновазі сил». Другим доповідачем з Національного Китаю був д-р Шао Ю-мінг, який говорив на тему «Комуністичний Китай сьогодні».

Поза програмою, із короткими словами на пленумі виступили представники: Афганістану, Куби — Ернесто Деляфе (який був ув'язнений упродовж 18 років, а з ним у Мехіко 1957 р. сл. п. Ярослав Стецько організував першу конференцію Світової Антикомуністичної Ліги), Великої Британії, Гонконгу, Парагваю і від поневолених народів представники Румунії, Латвії, Болгарії.

Під час другого дня Конференції, представники народів різних регіонів мали свої окремі наради. У нарадах поневолених народів узяли участь: українці, естонці, болгари, румуни, латвійці, поляки, білоруси.

Кінцевий комунікат закликає дати моральну й політичну підтримку визвольним рухам в Україні, Білорусії, в балтійських країнах, Малярщині, Польщі, Румунії, Болгарії, у кавказьких країнах і всім іншим поневоленим народам у їхній боротьбі за національну самостійність, державну суверенність і демократію. На іншому місці, конференція висловила свою солідарність з українським і білоруським народами у зв'язку з трагедією в Чорнобилі, як і з іншими сусідніми народами, які потерпіли від радіяції вибухлого атомового реактора в Чорнобилі через московське недбальство, брак інформації для населення й відмову узяти допомогу для потерпілого населення від західних держав.

ВАКЛ вшанував пам'ять Президента АБН

Делегати, обсерватори і гості на XIX Конференції ВАКЛ відчували неприсутність сл. п. Ярослава Стецька, Голови Українського Державного Правління, Президента АБН і співосновника Світової Антикомуністичної Ліги, Конференція якої відбувалася в Люксембурзі у вересні 1986.

Формальне відкриття конференції попередили наради Найвищого Комітету, який вирішує про прийняття в члени нових організацій, наради Екзекутиви, якої сл. п. Я. Стецько був членом, і наради Ради ВАКЛ, в склад якої входять голови всіх делегацій. Дві перші наради почалися вшануванням пам'яті Великого Сина

України відповідним словом Генерального секретаря ВАКЛ — корейця проф. Ву Джей Сунга і повстанням з місць.

Це саме було повторене ген. Сінглярбом, головою Американської Ради за Свободу і президентом ВАКЛ на 1985/86 на Раді ВАКЛ. На врочистому відкритті XIX Конференції ВАКЛ ген. Сінглярб у своєму слові привітав почесного голову ВАКЛ д-ра Ку Ченг-канга як людину великої візії і сказав, що «Другого великого візійера немає сьогодні між нами. З жалем стверджуємо, що кілька тижнів тому його покликав Творець до Себе. Президент Рональд Реґан сказав у своєму листі до його вдови: 'відвага Вашого Мужа і його посвята справі свободи буде служити як постійне джерело натхнення для всіх тих, що стремлять до свободи, самовизначення, будуть вічно живою пригадкою на вічну боротьбу людства за розірвання кайданів тиранії. Захоплений тими людьми великої візії, я є підбадьорений, коли чую голоси молоді готової до боротьби. Чую голоси тих, які вродилися вже на свободі, але готові й горді на те, щоб нести важкі тягарі цієї боротьби'».

Лист-співчуття Президента Рональда Реґана з приводу смерті нашого Провідника був масово розповсюджуваний серед делегатів організаторами конференції. Делегація АБН привезла з собою журнал «АБН-Корреспондент» присвячений сл. п. Ярославів Стецькові, який був розданий всім учасникам конференції.

Британський делегат Пітер Делі, який здавав звіт із нарад Комісії, що займалася політичною ситуацією у світі, почав ухвалою Комісії, щоб віддати окрему шану великому борцеві за свободу цілого світа, великому українцеві Ярославів Стецькові. Він згадав теж, що в 1985 році у своєму журналі він написав окрему статтю про Ярослава Стецька.

Найважливішим документом конференції являється завжди «Кінцевий Комунікат». Над ним працювала комісія, обрана на пленумі. Головою цієї комісії був китайський амбасадор Бернард Джой. Подаючи звіт комісії, він ствердив, що комісія схвалила окремий документ, яким вшановано пам'ять Ярослава Стецька. Він передав його для Конференції в достойний спосіб сумно-жалібним голосом. На залі царила тиша, а в декого бриніли сльози.

Віддання Пошани Ярославів Стецькові

З великим сумом XIX Конференція ВАКЛ відмічує смерть Ярослава Стецька, прем'єр-міністра самостійного Українського Уряду, встановленого 30-го червня 1941 року. Він був на передовій лінії боротьби України за волю і державну незалежність. За свою безмежну стійкість та боротьбу проти нацистської Німеччини, він терпів переслідування і ув'язнення в нацистським

концентраційнім таборі. Проте, його відданість справі поневолених народів залишилася непохитною. Тож він продовжував свої зусилля в їх імені після Другої світової війни, очолюючи заходи на міжнародній арені проти советсько-російського імперіалізму і комунізму. Тому, що визволення всіх уявлених націй було найпершою ціллю життя Ярослава Стецька, він став основником і президентом Антибольшевицького Б'юро Народів (АБН), як також одним із рушійних сил і співосновником ВАКЛ і Європейської Ради Свободи (ЕРС).

Свою відвагою і відданістю ідеї волі, Ярослав Стецько запалював людей до боротьби за національну незалежність, соціальну справедливість і волю людини. Відсутність його відваги, візії, високого державницького рівня, теплоти й провідництва ми всі сильно відчуватимемо.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайти в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

У присвяті Ярославові Стецькові
Голові УДП і Проводу ОУН

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ ТА ВИЗНАЧНИХ ОСІБ (Продовження, 3)

Горем і смутком опечалена Пані Славо і Родино Покійного,
Високопреосвященний Владико,
Всечесніші Отці,
Достойні Представники Політичних і Суспільно-громадських
Установ та Організацій,
Шановні Друзі, члени Організації Українських Націоналістів,
Дорогі в смутку і жалобі Сумівці,
Жалобна Громадо!

З почуттям найглибшого смутку і великої жалоби члени Спілки Української Молоді з Європи з'їхалися сьогодні тут, до Мюнхену, щоб з найбільшою пошаною віддати останній салют Великому борцеві за суверенність України, Державному Мужеві України і довголітньому Провідникові Організації Українських Націоналістів, славної пам'яті Ярославові Стецькові*.

Смерть Великого борця героїчної епохи ОУН-УПА — це велика втрата для України, для ОУН і для української молоді, зокрема сумівської, для якої Покійний Голова Проводу ОУН був живим символом, дороговказом і виховником.

Сумівська молодь з Європи любила Голову Проводу ОУН, підтримувала всі його ініціативи і почини, йшла за Його провідницьким покликом, маючи безмежну вдячність за його високий патронат над СУМ-ом в Європі. Ми вдячні Йому за звеличування своєю присутністю Крайових Здвигів СУМ, за численні привіти з нагоди Крайових З'їздів і Здвигів СУМ. Славної пам'яті Ярослав Стецько був ревним приятелем СУМ і СУМ-ові Він приділяв особливу увагу, радіючи його активним виявом та втішаючись його досягненнями.

З доземним поклоном схиляємо наші голови перед маєстатом Великого Покійника, дякуємо Йому за прославу Спілки Української Молоді своєю опікою, за ідеї і підтримку для СУМ в її діяльності і заявляємо, що, зберігаючи Його світлу пам'ять в СУМ, будемо безупинно здійснювати Його заповітні слова.

Доземний поклін складає Вам на вічну дорогу, Дорогий Друже Провід-

* Примітка Редакції «В.Ш.»: це слово-співчуття, що надруковане повище, мало бути виголошене під час Тризни, але з уваги на необхідний від'їзд Голови Європ. Конференції і КУ СУМ у В.Б. до цього не дійшло. Проситися, однак, трактувати це слово-співчуття як сказане під час Тризни.

нику, Європейська Конференція СУМ і загал членства СУМ у Великій Британії.

Найглибший поклін складаю і я від себе особисто Вам, моему Великому дороговказові-виховникові, і прирікаю бути незмінним послідовником Ваших заповітів.

Спи наш Дорогий Друже Провіднику, спи тихим сном, а ми широкими сумівськими лавами машеруватимемо дальше до наміченої Вами мети. Ваш дух буде йти з нами, бо пам'ять про Вас ми збережемо назавжди.

Наші найглибші вислови співчуття складаємо горем і смутком опечалений Пані Славі і ближчій та дальшій Родині Покійного.

В імені Європейської Конференції СУМ
і Крайової Управи СУМ з В. Британії,

Володимир Шляхетко,
Голова

* * *

Нью-Йорк, 6 липня, 1986.

Вельмишановна Пані
Слава Стецько в Мюнхені

Дорога Пані Славо!

Сьогодні довідались про смерть Провідника ОУН Ярослава Семеновича Стецька, Вашого Друга життя, з яким Ви спільно ділили долю в тяжких умовах революційної боротьби в передових когортах націоналістів під різними окупантами України, як проти німецьких загарбників так і проти комуно-російських колоніялістів-імперіялістів.

В історії Визвольної (підпільної) Боротьби України Ярослав Семенович Стецько, поруч з сл. п. Є. Коновальцем і сл. п. С. Бандерою на Західніх Українських Землях (ЗУЗ) і поруч сл. п. академіком С. Єфремовим і сл. п. С. Петлюрою на Східніх Українських Землях (СУЗ, Наддніпрянщина), будуть вписані золотими літерами в сторінки змагань як державних українських Провідників за УССД.

Моя Дружина Валентина і я особисто цим висловлюємо Вам наше співчуття і Вашим рідним з приводу несподіваної смерти дорогого Друга-Провідника ОУНр, нашого Побратима Ярослава Стецька!

Дорога Славо! Кріпіться. Ви не один раз були в обіймах смерти в спільній боротьбі з ворогом, своїм знанням і досвідом допомагайте наступному Керівництву ОУНр в боротьбі за визволення України проти злочинної Москви!

З Богом за Україну!

(-) Валентина й Олекса Калиники

* * *

Торонто, 7 липня, 1986.

Хвальному Проводові
Організації Українських Націоналістів

Хвальний Проводе,
Вельмишановні Друзі і Подруги,

Клоню голову перед Світлою Тінню Спочилого Провідника ОУН, Достойного ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА, і складаю на Ваші руки найщиріші вислови найглибшого співчуття з приводу Його передчасного відходу від нас у Вічність.

Ніколи не забуду довгих років праці під Його керівництвом, згадую постійно Його незвичайну люб'язність і вирозумілість до підлеглих Йому співробітників.

Як цінний скарб зберігаю всю переписку з Покійним Провідником від 1940-их років і молю Господа, щоб дозволив ще мені докінчити спогади про минулі роки і присвятити бодай декілька сторінок цій великій історичній Постаті, з якою зв'язана на віки довготривала праця і боротьба за визволення України, за розвал московської тюрми народів, за вільний світ і свободних людей.

Залишити для нащадків і для історії тривалі пам'ятники про минулу добу під проводом достойного ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА — це святий обов'язок нас усіх, які в тій добі жили і мали привілей разом з Ним і під Його проводом боротися і працювати для досягнення найвищої мети української Нації.

Хай буде Йому Вічна і Славна Пам'ять!
Слава Україні!
В глибокій пошані,

Володимир Макар-Вадим

* * *

7 липня, 1986.

Високоповажана Пані
Слава Стецько,
Мюнхен, Західна Німеччина.

Високоповажана і Дорога Пані Славо!

У Вашому безмежному горю прийміть від мене і моєї родини найщиріші співчуття з приводу смерті Вашого Чоловіка. Смерть Ярослава Стецька потрясла нами всіми. Щойно тепер ми повнотою відчуваємо, скільки ми втратили з відходом тієї Людини від нас назавжди.

Понад півстоліття я мав змогу спостерігати Його зблизька і здалека. Вірний і відданий без меж ідеї визволення українського народу, Він завжди стояв у першому ряді борців за цю велику ціль. Він пройшов мужньо, з піднесенням чолом, ніколи не захитавшись і не зневірившись, всі найважчі удари, що їх так багато зазнавав український нарід, а зокрема український визвольний націоналістичний Рух. Його життя не пройшло

даремно, Він залишив за собою не лише світлу пам'ять, але й незнищимий вклад у наше життя і нашу боротьбу.

Славна пам'ять про Нього залишиться між нами назавжди!
Остаю з найглибшою пошаною,

Ярослав Гайвас

* * *

Мюнхен, 9 липня, 1986.

Високоповажана Пані Слава!

Щиро співчуваємо Вам у Вашому невимовному горі. Але віримо, що у Вас вистачить сил продовжувати ту Справу, за яку боровся і якою жив Ваш покійний Чоловік.

Родина Качуровських

* * *

Філадельфія-Рим, 10.7.1986.

Високоповажана Пані
Слава Стецько,
Мюнхен.

Вельмишановна Пані!

Прохаю прийняти вислови мого щирого співчуття з приводу смерти сл. п. Вашого дорогого Мужа. Я відчуваю, що я втішався його особистою симпатією і його відхід у вічність викликав у мені почуття великого жалю.

Нехай Всевишній тримає Вас у Своїй опіці в тих хвилинах Вашого горя і нехай Він, у Своїй всемогучій ласці, дасть Вам силу і витривалість пережити цю велику трагедію.

Ще раз прохаю прийняти від мене ці скромні слова потіхи, і остаюся з правдивою пошаною,

Леонід Рудницький

* * *

Філадельфія, 7 липня, 1986.

До ВШановної Пані
Слави Стецько,
в Мюнхені.

Вельмишановна і Дорога Пані Славо!

Смерть Вашого дорогого Мужа, а нашого Провідника потрясла наші почування до глибини серця. Для нашого Руху це незаступима втрата під сучасну пору. Прошу прийняти від мене і моєї дружини щирі і глибокі

співчуття. Хай Бог наділить Вас своїми ласками, щоб улегшив Ваш душевний біль.

Боліємо разом з Вами,
Ваш

Б. Казанівський з дружиною.

* * *

Засмучена Вдово,
Близькі й далекі Родичі,
Сумом оповита Громадо!

Складаю найглибші співчуття Вдові, Родичам, Проводові ОУНР та всьому українському громадянству від Проводу матірної УРДП, як заступник Головного Секретаря на Західню Європу з приводу невіджадуваної смерті Державного Мужа, славної пам'яті Ярослава Стецька.

Українська спільнота у вільному світі втратила Голову УДПравління, Голову ОУНР та Голову Антибольшевицького Бльоку Народів сл. п. Ярослава Стецька, який безупинно і безкомпромісово провадив працею цих двох рухів до останнього подиху життя.

Покійний зазнав жорстоких переслідувань від декількох наших поневолювачів лише за те, що непохитно боровся за добробут і свободу не лише українського народу, а й інших поневолених народів хижацькою Москвою.

Українська спільнота продовжуватиме недокінчену працю Ярослава Стецька в напрямку визволення України від московської сваволі!

Вічна пам'ять Державному Мужеві українського народу!

Слава Україні!

Слава Героям!

Олекса Скаба

* * *

Палатайн, Іл., 7 липня, 1986.

Дорога Подруго Слава Стецько!

Із глибоким болем в серцях прийняли ми вістку про смерть Вашого дорогого Мужа, а нашого Провідника, сл. п. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА.

Просимо прийняти від нас вислови щорого співчуття!

Остаємось з глибокою пошаною,

Степан і Надія Голяш

* * *

Парма, 6 липня, 1986.

До Секретаріату Проводу ОУН,
Мюнхен.

Вельмишановні і Дорогі Друзі!

Дня 5-го липня, у вечірніх годинах, передано мені по телефону потрясаючу вістку, що нашого Провідника, сл. п. Ярослава Стецька, вже немає поміж живими.

Болю з Вами, Дорогі Друзі, болю з цілим українським народом, по причині невіджалуваної втрати небуденного масштабу Провідника!

Висловлюю мої найглибші співчуття та прирікаю, що я із ще більшим завзяттям буду стреміти до скорого здійснення цілі, до якої сл. п. Голова Проводу Ярослав Стецько до самого останку стремів!

Героям Слава!

Горем прибитий,

Ярослав Шевчук

* * *

Нью-Йорк, 10 липня, 1986

До Високоповажаної Пані
Слави Стецько,
Мюнхен.

Вельмишановна і Дорога Подруго Славо!

Прошу прийняти від Управи Дому Організацій Українського Визвольного Фронту, від мене особисто і моєї рідні найглибші вислови співчуття з приводу невіджалуваної смерті Дорогого Мужа, сл. п. Ярослава, Голови Проводу Організації Українських Націоналістів-революціонерів, Голови Українського Державного Правління і Антибольшевицького Бльоку Поневолевих Народів, члена Української Військової Організації, ідеологічного референта, ідеолога українського націоналізму, довголітнього в'язня польських тюрем і німецького концентраційного табору, людини-провідника великого формату української національної революції.

Тяжка хвороба ненадіжно перервала нитку життя. Смерть прийшла несподівано і викликала у всіх нас, що Його знали і з Ним співпрацювали, глибокий жаль і смуток. Утратили ми людину, яку ми шанували, і тяжко буде її заступити.

Кажуть, що кого Бог любить, посилає їм терпіння, хрести. Любив Господь Бог покійного Ярослава, бо призначив Йому таке життя: політичні процеси за Польщі, переслідування, тюрма, німецький концентраційний табір, втрата Родини, вивіз на Сибір, еміграція, табори. Тернистий шлях пройшов покійний Ярослав. Помимо того, не зламали Його польські тюрми, ані німецькі висланники з Берліна, які жадали відкликання проголо-

шення Відновлення Української Державности Актом 30 червня 1941 року.

Відійшла від нас людина несподівано, яка пережила дві криваві війни, брала в них активну участь і багато разів стояла перед загрозою смерті, до останнього дня витримала всі удари життя.

Не діждала кращих днів нашого поневоленого українського народу. Втомилося знеможене серце й перестало битися на чужій не своїй землі, яку покійний Голова так гаряче любив, для неї трудився і віддав своє життя.

Сьогодні німецька земля прийняла ще одного визначного Сина далекої України. Виросла ще одна свіжа могила, в якій навіки спочив дорогий Друг Ярослав, Провідник Організації Українських Націоналістів-революціонерів.

З висловами правдивої пошани,

Іван Винник

* * *

Пассейк, 12 липня, 1986

Дорога і Вельмишановна
Пані Славо!

Ласкаво просимо прийняти наші найщиріші вислови співчуття Вам у Вашому особистому горю — по втраті Вашого мужа, а нашого дорогого Провідника і Батька українських націоналістів і патріотів.

Дорога Пані! Хочемо вам сказати, що в часі довгої і тяжкої недуги нашого дорогого Провідника, не було хвилин, щоб ми не слали молитов до Всевишнього за його виздоровлення, щоб думки наші не були біля Вас. Ми від друга В. М. мали телефон до шпиталю. Не хотіли Вас ніколи турбувати, бо турбот у Вас було в той час багато. Просили ми все В. М., щоб вітав Голову і Вас і від нас. Особисто сугерував поїздку друга В. М. до Мюнхену, щоб від нас всіх на цьому терені він привітав Голову та Вас. Дякую Всевишньому, що покійний Друг Провідник приїздом нашого представника був вдоволений.

З волі Всевишнього Він відійшов від нас. Нашими співчуваннями намагаємося улегшити Вам тягар Вашого горя в цих тяжких хвилинах для нас усіх, а для Вас зокрема.

Ви з покійним Провідником пройшли важкий життєвий шлях. В останніх же днях Його життя Ви були Його ангелом-опікуном-хоронителем. Націоналістичний актив це знає, оцінює і невимовно вдячний за Вашу посвяту і піклування дорогим нашим Провідником. Останні відозви і листи покійного Провідника свідчать про велику людину, в яких Провідник вказує на моральні якості українського націоналіста, і між рядками яких сильно відчувається силу духа, сильну волю Провідника і те, як терба жити, боротися за Україну і як відходити із дочасного до вічного життя. Ці думки Провідника — це неоцінений скарб, залишений нам у спадку. До нас вони дійшли завдяки Вам. Вам за це ми щиро вдячні. Ми вдячні

покійному Провідникові, що, не зважаючи на терпіння і болі, Він турбувався за нас, думав про нас та не хотів і не залишив нас безпорадними. Він залишив для нас свій Заповіт, дороговказ і своїм прикладним життям українського борця революціонера, соборника, *націоналіста — праведника*. Він все служитиме нам світлом освітлюючи правильний шлях до УССД. Світла того речникам темних сил не огорнути. Ми його збережемо.

Я особисто щасливий, що мав особисту нагоду пізнати сл. п. Провідника, працювати довгі роки під Його проводом, слухати Його поради-вказівок, теплі батьківські слова все були заохотою до більших зусиль в праці. Світлий образ Його все стоїть перед моїми очима: усміхнений, підбадьорючий і суворо вимагаючий. Вся наша родина завжди тепло згадує Вас і сл. п. Провідника Ярослава. Надзвичайно ми всі вдоволені і щасливі, що мали нагоду Вас гостити у себе в хаті. Це нам дало багато. Печать духа Вас обох таки залишився певною відбиткою на дітях наших і треба сподіватися, що й овоч з того буде.

Цим листом намагаємося полегшити тягар хреста, якого доля Вам судила. Тяжко збагнути, чи ту полегшу ми в силі подати. Ми всі дістаємо хрести в нашому житті, і це мабуть для більшого удосконалення людини. Якщо ж ми не в силі тієї полегші Вам дати, то знайте, що Ваш хрест є й частиною нашого хреста і нам доводиться його також нести.

Бог благословив Вас бути дружиною великого Мужа України. В останніх десятиліттях, завдяки Його невтомній праці, справа України стає актуальною на міжнародних форумах. Він зберіг Рух від різного лівацького, партоткратичного впливу та зміновіховського мрякобісся. Кадри Організації помітно поповнюються молодозною зміною. В Його здобутках і досягненнях для визвольної справи України не можна не помітити Вашої частки — Вашого вкладу. Він вказує на це, що Ваш історичний обов'язок є бути для нас усіх тим, чим Ви були дотепер. Цей обов'язок не міняється. Це може дати Вам більшу силу нести Ваш важкий хрест. Як всі ми знаємо, Ви ніколи тягарів не боялися. Ви все були сильними. Ми віримо, що Ви все сильною будете. Ми всі того потребуємо, потребуєте того і Ви, а в першу чергу — наша боротьба.

Через легального порядку справи, ми не змогли бути сьогодні з Вами в Мюнхені на похороні. Хотіли ми вислати Оленку, але вона не мала сумління залишити поверх 30 сумеянт на таборі в Елленвіл без опіки.

Бажаємо Вам Божої ласки, спокою на душі, ще раз співчуваємо Вам і запевняємо Вам нашу дружбу, пошану і любов. Молимо Всевишнього за спокій душі сл. п. Провідника Ярослава.

Все щирі до Вас,

Марія, Теодор і Оленка Оленчуки

(Закінчення буде)

Поезії з України

Зіновій КРАСІВСЬКИЙ

НА СМЕРТЬ ДРУЖИНИ ОЛЕНКИ

Сьогодні Ти покинула мене
І піді мною світ зійшовся клином.
Нещасний розум Господа клине
І постораз на днину гине.

Нащо мені життя. Нащо цей світ?!
Тебе нема і все таке без змісту.
Тремтить сльоза. Холоне піт.
Безвихідь чорна залягла над містом.

Молюсь. В скорботі сплячу свічки.
Тебе нема. Як страшно! Як жорстоко!
Стою як перст — безмежно самотній
І скаплюю як ті свічки.

В. Р.

ЛИХО

*Трагічна смерть Олени Антонів
усіх нас дуже засмутила, бо ві-
дійшла від нас назавжди прекрасна
Людина, яка була в розквіті сил,
що засмутило наші серця. Та нічо-
го не вдієш, коли така Божа воля.*

Загинула давно у Львові Людина,
З світом розпрощалась зовсім молода,
Сталося так раптово в вечірню годину,
Прийшла до родини велика біда. . .

Заплакав вродливий, син Тарас єдиний,
Засмутились друзі й німіє трава,
Схилились в задумі смереки — гордині,
Які так любила Олена жива. . .

Посивів любимий чоловік — Зіновій,
Бо це горе сталося на його очах.
І лежить Олена в Янівській діброві,
А поряд так близько Шевченківський шлях! . .

Олено — Людино, лікарко Олено!
Вже Тебе не збудить цей весняний грім,
Могилу покриє травиця зелена,
Квітами й барвінком заросте Твій дім! . .

Поезії закордонних авторів

Ніна ТАРАСЮК

СТЕПАН БАНДЕРА — НАРОДНИЙ МЕСНИК

«Будем битись!» — сказав два слова,
І луною діброва стряслась —
Наче мрія та вечерова
У красу лісову одяглась. . .

Нащо папороть сумні віти
Огортає вночі в росу?
Нащо люди живі сухоцвіти
Зодягають в земну красу?

Розкажи мені папороть-листя,
Під чиею рукою й коли
Знову встануть сини мого краю
І не схилять одчай-голови?

Мальовниче моє Полісся
І мої чарівні ліси!
Розкажіть про борця Бандеру,
Про казкових змагань часи!

Тут лежали, а тут стояли,
Мовчки радились, як почать?
Пережиті людські печалі
У лісах тепер листям мовчать!

Буйний вітер їх мову слуха,
Як бандерівська юна рать
Готувалась навік звільнити
Україну від злих проклять.

То не буйне на ваїтах листя
Гомоніло в лісах вночі,
То зв'язківці приносили вісті,
Перегукувались, як сичі.

Вміли мовою птиць розмовляти
І, як птиці, високо літати;
Їх тіла розірвали гармати,
Їхніх душ не вдалося піймати!

Кажуть люди, що там, де впали,
На могилах росте трава
І цвітуть навесні фіялки:
Вічна з ними живе краса!

І пишається цвіт фіялковий,
Росянистий плете вінець:
«Ні! Бандерівці не заснули!
Жар не гасне палких сердець!

Розвивається дуб зелений,
Де не раз був на раду йшов
Сам Бандера Степан. І досі
Лине гомін від тих розмов.

Він не мав ні трибуни, ні сцени:
Просто так — на природі, як жив, —
Закликав українців до бою,
Україні одній служив!

Ліс тоді гомонів до нього:
«Ти у всяку біду прийди!
тут сховають тебе молодого
Мої вірні сини — дуби!»

Може, тут перший раз на побачанні
Під дубком кремезним отим,
Де рішалося питання оточення,
Він цілунком еднавсь святим.

Це було перший раз у житті,
Як кохана повстанка сказала:
«Що б не сталося на нашій путі,
Я тебе назавжди покохала. . .»

Дуб стоїть, де колись Бандера
Свою юність коханням вінчав,
Дуб стоїть, де колись Бандера
Про повстанські бої віщав!

Стала ніби кора грубіти,
А зелені дубові листки:
«Почали — кажуть люди — сивіти,
І нові вже ростуть ростки!»

Чарівна українська природо!
Розкажи, або ні — заспівай,
Як дівчата стрункі, чорнобриві
До повстанців виходили в гай!

Як співали разом про волю,
Про квітуче своє село,
Обнімались таки до болю,
Бо життя їхнє болем пекло!

Коли сон подолав кохання,
Тоді зрадою ворог прийшов —
Наш сусід, що не спить до рання,
Бо ще смерти собі не знайшов. . .

Нащо вам дала місце земля?
Ви чатуєте-но на готове,
Щоб забрати собі до Кремля
Українські степи й діброви!

«Будем битись!» — сказав два слова,
І луною діброва стряслась,
Наче мрія ота світанкова
У красу лісову одяглась.

Покотилась краса луною,
По усій Україні пройшла!
Закликає своїх до бою,
Ворогів же і досі ляка. . .

Петро КІЗКО

ШЛЯХ КАМЕНЯРА

Важким є шлях каменяра —
Розбив одну, друга стоїть скала.
Коли ж засвітиться пора,
Що дику силу, врешті, подола?

І постає невільно мисль —
В нас мало, мало є каменярів,
Людей, що з кайлами б звелись
Лупать скалу, без стогону і слів.

В поті чола, у муках сліз
І в крові, застиглій в мозолях, —
Всією силою і скрізь
Скалу довбати треба, щоб у снах
Нам не ввижався хижий крук,
Щоб не зітхали тужно матері
І, не позбувшись давніх мук,
Нові на себе брали тягарі.

Щоб не здригалися серця
Малих дітей, яким щодня й щоніч,
І щогодини — без кінця —
Вчувається чужа москвина річ.

Щоб пшениці були, як дуб,
У вільному, розкутому краю,
І сонцем пломенів Тризуб,
Гартований в священному бою.

І постає невільно мисль —
В нас мало, мало є каменярів,
Людей, що з гордістю б звелись
Лупать скалу, як то Франко умів.

Важкий бо шлях каменяра —
Розбив одну, друга стоїть скала.
А вже пора, а вже пора,
Щоб дика сила каменем не цвіла!

НЕ ЗАЛИШАЙ!

Христе! Не залишай народів,
З ними повіки вічні будь.
Хай кожний з нас в своїм поході
Твою, Христову, держить путь.
Ранки не сміються зачасто,
Небо не завжди у світлах.
Бурі, сніги, дощі крапчасті
Окутують житейський шлях.
В людини незміряні болі,
Почуттів незбагненна суть.
Нікому у тім чаро-колі
Ніколи ніщо не збагнуть.
Не знати — звідкіль є утіха
І звідки йде плач гіркий.
Ми власно ховаємо лихо
У рожевих троянд спокій.
Христе! Не залишай людини,
З нею будь у житті всяк час.
Чи ж не бачиш Ти, Всеєдиний,
Як глумляться злі духи в нас?
Не лишай на шляху роздертих,
Закривавлених, битих людей,
Котрі дивляться в вічі смерті
Заради Христових ідей.
У Тебе ж ми вірили й вірим,
Ти — в наших думках і серцях.
Ти — наше життя, таке щире,
Що немає йому й кінця.
Христе! Не залишай народів,
З ними вівки вічні будь.
Хай кожний з нас в своїм поході
Твою, Христову, держить путь!

27.3.1968

ЯК БАГАТО ЩАСТЯ

Як багато щастя на усій землі!

Воно —

в квіткових плесах,
трав хвилястих гривах,

В гулких вітрах,
що козакують
горами,
балками;

В ранковій тиші
чисто-голубій,

У пісні солов'я,
В «ку-ку» безсмертнім зозулинім,
У хлюпоті води

річок прозоро-синіх,
У шелесті колосся,
що вже зріє,

В озерах білих
запашних гречок,

У пошумі лісів
могутніх та дрімучих. . .

Як багато щастя на усій землі!

Воно —

в стрічках дівчат
барвисто-шовколистих,

У їхній пісні
ніжно-солов'їній,

У материнській мові —
музикою ж лине! —

В усмішці друзів і подруг,
Котрі життя своє

за тебе скласти ладні. . .

Як багато щастя на усій землі,

Як багато щастя, побратиме мій!

1962

ВІДСТУПНИКОВІ

Якби ти болем народу,
Народу радощами жив, —
То ти б, відступнику, ізроду
На свій народ ярма не шив.
Якби ти звідав муки нені —
Своєї матері, — то ти б
Слова прозові чи пісенні
Не дав би ворогу. Коли б
Ти кров сестри і брата бачив
Вночі за вікнами Чека, —
То ти б співав тепер іначе
Про «мудрість» дикого Цека.
Ти знав лише ясні готелі
І, п'яний, знав нічний розгул.
Та ти не знав чекістських «келій»,
Де згинули Влизько й Загул.
Тебе привабила «комуна»,
В якій живеш ти паничем,
А мати рідна з поля клунок
Із колосками волоче.
Поезія не терпить прози,
У цім випадку — моїм теж.
А ти? Колись співав про «сози»,
Тепер — про цілину верзеш.
Якби ж ти болем жив народу
Народу радощами жив, —
То ти б, відступнику, ізроду
На свій народ ярма не шив.

1962 р.

Наука, дослід

Павлина АНДРІЄНКО-ДАНЧУК

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(Закінчення, 5)

2) Проза

Леся Українка виявила свій хист у різноманітних жанрах красивого письменства. Крім ліричних віршів, поем, діалогів, драматичних поем, драм, вона писала прозові твори — оповідання, казки тощо.

Здебільшого це дитячі казки, оповідання, розповіді — вона залишила ще не досліджену белетристичну спадщину. Леся була також визначним публіцистом свого часу.

Прозу Лесі Українки я порівняв би з невеличким будинком, який стоїть у глибині подвір'я, заступлений від вулиці монументальним монобльоком її драматургії та квітучим садом поезії. Щойно наблизившись до того будиночку, ми помічаємо досконалість його архітектури і красу мистецького оздоблення. Цим я хочу сказати, що прозові твори поетки — хоч вони менш відомі, ніж її вірші та драми — мають не абияку художню вартість. Більше того — я беру на себе сміливість висловити думку, що Леся належить до найвизначніших українських прозаїків.

Прозові твори писала Леся Українка на теми з селянського життя і з життя інтелігенції з психологічним відтінком. Найголовніші з них: «Така її доля», «Жаль», «Весняні співи», «Біда навчить», «Лілея», «Щастя», «Над морем», — це твори дозрілої письменниці. Проза — імпресіоністична, яка стоїть на висоті з прозою М. Коцюбинського, написана 1898 року. Красою в оповіданні є опис моря, як хвилі і морські краєвиди облямовують і пронизують цей твір — це високохудожній зразок пейзажної прози. Казкове оповідання «Біда навчить» розповідає про двох горобчиків, їх дружбу і їх сварку за зернятка. З їх сварки скористала курка з курчатками, поїла всі зернятка, а горобчики лишилися голодними. Пізніше горобчик шукає пташок і людей, щоб добра навчили. Всі відмовились. Аж тоді він побачив, що сам мусить

вчитись і тоді тільки став мудрим і розумним. Звідси наука: що кожний має сам вчитись жити на світі.

г) Переклади

Леся Українка перекладала з вісьмох мов: української, російської, німецької, польської, французької, англійської, італійської та грецької, а також робила переклади не з мови оригіналів — індійської і давноєгипетської.

Більшість перекладів Лесі Українки має принагідний характер, систематично працювала вона лише над перекладами з Гайнріха, Гайне, та Гавптмана.

Найбільше перекладала Леся Українка з таких письменників: з російської — І.С. Тургенева «Поезії в прозі»; з польської — А. Міцкевича з поеми «Конрад Валленрод»; з німецької — Г. Гайне, «З книги пісень», «Поворот додому», «З подорожі до Гарца», з циклу «Північне море», із збірки «Нові поезії»; Ата Троль — «Сон літньої ночі», «Маврський король», «Ткачі»; з французької — В. Гюго «Лагідні поети, співайте!», «Сірома»; з давньої індійської перекладала з «РІГ-ВЕДИ» — «Гимн до ранньої зорі», «Гимни Агні», «Погребові гимни»; з англійської найбільш улюбленим був Дж. Г. Байрон; переклала «Коли сниться мені, що ти любиш мене». З італійської «Італійська народня пісня». «Напис на стовпі» та «Спів, що вибито в храмі надгробнім, покійного царя Антефа, що стоїть там перед співцем з арфою». Цей спів «під таким заголовком знайдено переписаним у кінці одного збірника ліричних пісень про кохання, що переклала Леся Українка» з давньої єгипетської мови. Вона рівнож переклала з цієї мови «Ліричні пісні давнього Єгипту».

«Передмова» каже нам, що подані пісні — це не фантазія і не наслідування. Це справжні твори давньої єгипетської поезії, що доховалися до нашого часу на каміннях, у трунах молодих дівчат і на смітниках давніх великих міст, кожна із них має більше як 3000 літ до Р.Х. Цінні переклади Лесі Українки чекають свого дослідника.

а) Бояриня (1910)

Національно-історична драматична поема «Бояриня» має велике значення в українській літературі. Письменниця висвітлює тяжкий історичний період конфлікту українського суспільства, порізненного присягою Богдана Хмельницького Московщині, який тяжить над українським народом до сьогодні.

Придивімося до самої поеми та поміркуймо про її генезу. Маємо повище подані у вступному слові різні здогади, і можна стверди-

ти, що крім туги за рідним краєм, ані один із цих здогадів не відповідає дійсності, — і треба підтвердити, що в тодішніх політичних відносинах Леся Українка дуже добре визнавалась, її хвилювало питання московсько-українських відносин, вона бачила московську політику в Україні, бачила московські намагання знищити всякі прояви українського життя, та й бачила поведінку своїх земляків. Леся Українка вибрала історичний час XVII століття, бо саме тоді, в тому часі Москва нищила культурне життя в Україні і відтягала з України культурні сили. Москва запровадила була таку особливу політику, щоб позбавити Україну провідних сил. Одних вона задурювала «соболями», а других силою, а були й такі, що самі переходили для «панства великого, для лакомства нещасного». Недаремно Леся Українка в 1896 році пише поему в прозі «Голос однієї російської ув'язненої», присвячену поетам і артистам Франції, коли приїхав московський цар Микола II. «... Але ми не такі бідні ув'язнені поети, ми призвичаїлися до пісень без відгуку, до нездійснених прохань, до даремних проклять, до безутішних сліз, до приглушених стогонів. Можна все згнітити, за винятком голосу душі — він дасть себе почути і в дикій пустелі, і серед натовпу, і навіть перед царями...»⁷⁸.

Українські «перевертні» боялися власної тіні, кожна справа України приводила їм на думку московські дйби й тортури, що їх Москва мала для таких, які хотіли для України служити «з-під царської руки».

З творів Лесі Українки перекоонуємося, що їй ці справи не були чужі, вони її завжди хвилювали. В своїх творах Леся виявила глибокі почування до рідного краю і своє відношення до його гнобителя Московщини. Національні почування і «політичні» переконання Лесі Українка глибоко утвердила в драматичній поемі «Бояриня».

Письменниця відтворила з одного боку ту активну українську верству, яка всім своїм еством рвалася до боротьби (як Іван), за суверенність української справи (родина Пребійних), особливо Оксана, її брат Іван та ті безіменні братчиці, що ризикуючи головою, вишивали корогву і несли для гетьмана Дорошенка. З другого боку, письменниця подала нам пасивну частину, яка боялася зрадити присягу Московщині, — це батько Степана; Степан представник, невірник присяги, він покутує за свого батька, не може зламати присяги і нічим не може допомогти поневоленій батьківщині, він боярин, вислугується як раб «однако, чиї п'яти лизати — чи польські, чи московські», — каже Іван, брат Оксани.

Леся Українка з'ясовує нам, що той «мир», що дає нам чужинецько-окупант, є сто разів гірший за всі страхіття війни, а війна, коли б не

78. Л. У. «Бояриня», В-во «ВОУК», Торонто 1971, стор. 137.

було «Степанів», могла б кінчитися перемогою. Твір підказує велику істину, що угодовці — це ті зрадники, які мають на руках кров також тих, які згинули марно за велику і святу справу.

Для Лесі Українки московський народ є ворожим народом, серед якого «товаришів нема» і з яким говорити слід не мовою «суплік», — тільки мовою зброї, бо хто тягне до угод, до компромісів, той несе співвідповідальність за все dokonane лихо.

I-ша дія

У першій дії виступають особи:

Козацький старшина	- Олексій Перебійний
Перебійниха	- його жінка
Оксана	- їх дочка
Іван	- їх син, Оксанин брат, молодий козак
Степан	- у московському вбранні, боярин, видно не москаль.

Подія відбувається у садку перед будинком Перебійних.

Родина запросила Степана на вечерю, Перебійний переговорив із старшими боярами, щоб відпустили Степана — Степан залишається у Перебійних. Батько розказує Степанові, як він разом із Степановим батьком козакували та пригадує, як Оксана і Степан разом гралися веретенцями і що тепер Оксана належить до дівочого братства та носить разом з братчицями коругву.

Із розмови під час вечері довідуємося, що Степан недавно на Москві, що коли жив батько, то він вчився у Київській Академії, а після смерті батька поїхав на допомогу матері. Степан, на запитання Перебійнихи: «Чому він не перевіз матері на Україну», відповідає, що «нема при чім жити на Вкраїні, що їх маєток був сплюндрований ще за Виговщини і що на Москві батько дуже бідував та на Раді Переяславській подав слово за Москву, додержавши те слово вірне. *Іван* не є задоволений такою відповіддю Степана, і каже: «... Лихий їх спокусив давати слово!»

Перебійний: «... присягу не кожне зрадить...»

Іван: (іронічно) Та певне! Краще зрадити Вкраїну!

Степан: ...

«Не зраджував України мій батько!

Він їй служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони».

Іван:

Та звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські! ...

Перебійний: (до Івана):

Сутужна, сину мій, вкраїнська справа
Старий Богдан уже ж був не дурніший
від нас з тобою, а проте ж він
не вдержався при власній силі.

Іван:

Батьку!
Що там замазувати? Кажімо правду!
Се річ не власна, се громадська справа!
Якби таких було між нами менше,
що, дома чесний статок протесавши,
понадились на соболі московські,
та руки простягали до тієї
«казни», як кажуть москалі...!

Степан:

Не задля соболів, не для казни
подався на Москву небіжчик батько!
Чужим панам служити в ріднім краю
він не хотів, волів вже на чужині
служити рідній вірі, помагати,
хоч здалека пригнобленим братам,
єднаючи для них цареву ласку.
Старий він був обстоювати збройно
за честь України...

Іван:

Ти ж молодий, —
чому ж ти не підіймеш тої зброї,
що батькові з старечих рук упала?

Степан:

Як я поясню тобі?.. Коли ще змалку
навчав мене з письма святого батько,
що він мені казав напам'ять вивчить
про Каїна та Авеля. «Мій сину,
мовляв, пильнуй, щоб міг ти з ясним оком,
а не з тьмяним, не тремтячи, мов Каїн,
небесному отцеві відповісти,
коли тебе спитає: «де твій брат?»
А як же можу я на Україні
здійняти зброю так, щоб не діткнути
ніколи нею брата?.. І невже
мушкет і шабля мають більше сили
та чести, ніж перо та щире слово?
Ні, учено мене, що се не так!

Перебійний:

Не звикли якимось ми такого чути...

Проте... було б на світі може менше
гріха і лиха, якби всі гадали
по твоєму...

Іван (згiрдно):

Се в Києві ченці
навчають отакого!

Як бачимо з діалогу в першій дії, що Іван, брат Оксани, не любить Степана за те, що він боярин і служить Московщині, він висловлюється питанням: «Хто його змушує служити?»

Характерна відповідь Степана Іванові притчею про Каїна й Авеля, а далі виводить теорію, що «перо та щире слово» мають ніби більше «сили та чести» ніж «мушкет і шабля». Це навіть у старого Перебійного викликає репліку: «Не звикли якось ми такого чути...», а Іван згiрдливо стверджує: «Се в Києві ченці навчають отакого!»

Коли ж гість віддалився, мати дорікає синові за нечемну відповідь, бо «...Хто ж так говорить з гостем?»

Іван відповідає: «Ат! Хай же він хоч раз почує правду!»

Коли мати висловлюється прихильно супроти Степана за його гарні слова і поведінку, Іван зневажливо каже: «Овва! Бурсак та, щоб не вмів замилить очі!»

А тим часом у садку відбувається романтична сцена. Спершу Степан хапає Оксану за руку, вона вириває її ображена і говорить з призирством:

«Се що за звичай?

Я не хлопка з вотчини твоєї!»

Степан засоромлений, але вміє так само гарно говорити з Оксаною про любов, як з батьками про політику. Він швидко перекоонує Оксану, що в нього немає часу на довгі залицяння, бо ж він завтра від'їжджає:

Степан:

А я ж як в'язень, що на час короткий
з темниці вирвався і має хутко
з веселим світом знову попрощатись
і розцвіту не має часу ждати...
Я забув,
що ти живеш на волі, що для тебе
привабного нема нічого там,
де я живу, і навіть бути не може...

Оксана вже роззброєна його словами, у свою чергу відповідає:

Оксана:

...Не думай, ніби я пуста панянка,
що тільки має на умі забави

та залицяння. Сі трудні часи
думок поважних і дівчат навчили.
Якби ти знав як тут кров гнітить! . .

Степан:

Кров?

Оксана:

Так. Не раз, вернувшись з походу
лицарство з нами бавиться при танцях.
Простягне руку лицар, щоб узяти
мене до танцю, а мені здається,
що та рука червона вся від крові,
від крові братньої. . . Такі забави
не веселять мене. . . Либонь ніколи
не прийняла б я перстень з руки
такого лицаря. . . (гладить Степанову руку).
Оця рука від крові чиста.

Степан:

Се не всі вважають
за честь!

Оксана:

А я відразу привернулась
до тебе серцем за твою лагідність.
Скажи, чи всі такі в твоїй родині?

Степан на radoщах признається, що його мати буде рада, коли він приведе «жінку з України», бо батько «умираючи бажав, щоб я десь в ріднім краю одружився». Оксана потішається, що в Москві «віра там однакова» і мову вона «наче трохи тямить», хоч Степан додає, що московська мова «ніби трохи тверда», але «навчитися не довго. . .» Сцена кінчається, мати кличе Оксану, яка ще раз на прощання обіймає Степана і йде до будинку.

II-га дія

В другій дії виступають такі особи:

Мати Степана — Анна

Сестра Степана — Ганна

Степан

Оксана

Боярин

Друга дія відбувається у Москві, в домі боярина Степана. Мати з Оксаною повертаються з церкви в українському святочному вбранні і ведуть розмову про московські звичаї. Оксана не любить московських звичаїв і не любить московського жіночого одягу, яке вона мусить носити, як бояриня. Служба Божа її також не

подобається, і ще вона помітила, як її там московки обговорювали і називали «чужанкою», «черкашенькою» і «хахлушкою». Оксану це дуже боліло, але мати Степана переконувала її, що так треба, і треба привикати, що, мовляв, її донька вже привикла і буде виходити за москаля-боярина. Для Оксани це все є чуже і непривітне. Жінка тут немає права приймати гостей, як господиня, вона тільки як служниця подає гостям прийняття і сама мусить втікати із закритим лицем. Оксана до цього не привикла, її це все чуже і дике, вона каже: «ми ж не татари. . .».

З часом пережиття Оксани поглиблюється і вона починає хворіти, надходить глибока ностальгія і Оксана тане, як свічка на очах. Степан мусить служити вірно цареві, хоч йому не довіряють. Він боїться, бо за ним слідкують, бо він українець.

Мати переконує Оксану, що треба носити московське вбрання.

Мати:

«. . .Та вже ж, як ти бояриня московська,
неначе б то воно тобі й годиться
вбиратися по-їхньому. . . бо
уже ж таки твій чоловік боярин,
а не козак. . .

Оксана всією своєю українською душею борониться проти такої переміни на московку — зовнішньої одягом, а внутрішньої — прийняття московських звичаїв. Зокрема, вона не звикла жити замкнутою в «теремі», кланятися і давати себе цілувати гидким, розпитим московським боярам та ще й одягатися в поганий московський «сарафан». Коли Оксана не хоче вийти до цих бояр, то Степан її перестерігає:

Степан:

Як хочеш, тільки ти нас тим погубиш. . .

Оксана:

(з жахом) Степане, та куди ж це ми попали?
Та се ж якась неволя бусурменська?

Степан:

Я й не казав тобі, що тут воля.
Та якби ми не гнули тут спину,
То на Україні либонь зігнули б
У три погибелі родину нашу
московські воеводи. . . Ось ти млієш
з огиди, що тебе якийсь там дід
торкне губами, а як я повинен
«холопом» Стьопкою себе взивати
та руки цілувати як невільник,
то се нічого? . .

І коли Степанова мати підсилює ці «аргументи» намовою, а сестра Ганна риданням, то Оксана не може їм відмовити, бо це була б Степанова «згуба», то ж каже:

«Я вийду. Дай мені московське вбрання».

Степан виходить з похиленою головою, Оксана бліда, як смерть, починає передягатися.

III-тя дія

Дальня кімната в горішньому поверсі в Степановім домі.

Степан уводить гостя-козака з України у заховану на горішньому поверсі свого будинку кімнатку. Заки розпочали розмову, Степан оглядає стіни через двері, потім замикає двері на замок і зачиняє вікна. Сідає з гостем далі від дверей, розмова ведеться неголосно. Гість говорить про ці кривди і напасті, які чинять в Україні москалі.

Гість:

Все нам в очі тією присягою тичуть. . .

Степан:

Правда, що присяга таки велика річ.

Гість (голосніше):

Чому ж вони самі забули Бога?

Степан:

Помалу, пане брате, ще підслухає який слуга.

Гість:

Та правда. . . Я й забув. . . (тихше) Ми присяги не хочемо ламати,
але нехай же цар нас оборонить
від тої галичі.

. . . Послав би цар з українців кого,
в Москві ж тут є такі, от хоч би й ти,
що здавна і цареві служать вірне,
і рідний край вміють шанувати.

Степан:

Нас не пошлють.

Гість:

Чому?

Степан:

Бо нам не вірять.

Гість:

Отак! Та ви тут неначе всі у ласці!

Степан:

То тут, на очах, а з очей спустити нас
на довго не зважаться. Так, часом,

ненадовго послами посилають,
і не самих, а вкупі з москалями. . .
Щоб воеводами настановити,
того не буде зроду!

Гість:

Не здивуйте ж,
як ми відкинемось до Дорошенка!

Степан (*робить рух рукою, мов хоче гостеві затулити вуста*):
Крий Боже, пане-брате, що ти кажеш?

Гість (*схаменувшись*):

Так часом зірветься з досади слово. . .
Найгірше, пане-брате, догарає
оте, що нам вірять. . . Мій свояк,
Черненко, знаєш? (Степан потакує головою)
. . . А хтось там наклепав при воеводі,
що ніби він послав у Чигирин
листа якогось. От було біди!
Що жінка плакала, в ногах валялась
у воеводи. . .

Степан (*гірко всміхнувся*):

Є прислів'я брате:
«Москва сльозам не вірить».

Гість:

А проте є люди, що не бояться, йдуть, мов на одчай,
бо сказано, терпець їм увірвався!
(Присунувшись зовсім близько до Степана, говорить
пошепки): Бож Україна все ж не піддається, та має
зв'язки з Чигирином, — гетьманською столицею, —
і надіється на допомогу Дорошенка.
Дівчата наші, — декотрі ще вкупі
були ще з дружиною твоєю в братстві, —
гуртом пошили корогву й послали
у Чигирин. . . звичайне, крадькома.
Іван, твій шурин, сам її одвозив. . .
Ніхто не знає ще. Якби дізнались,
То страшно здумати, що б там було!
(Степан в мовчазній задумі. . . Гість устає).
Що ж, пане-брате, то нема надії
полегкості дістати від царя?

Степан:

О ні, чому ж, я спробую. От згодом
в царя я буду на малій бесіді.
Як буде він під чаркою, то може
я догожу йому,
Він часом любить пісень «черкаських»

слухати та жартів,
та всяких теревенів, не без того,
що й тропака звелить потанцювати.

Гість:

Ото! Хіба ти в нього пахоля?

Степан:

...Та ладен я, брате,
уже хоч би й на голові ходити,
аби чогось добитися для тебе
та для України. Дай мені супліку,
оту, що ти приготував цареві, —
як влучу слухний час, то я подам
до власних рук йому.

Гість (виймає загорнений у хустину папір з печатками):

Ось, пане-брате.
Хай Бог тобі допоможе! Не минути
розливу крові братньої, як тільки
супліка сая марна буде.

Степан:

Боже!
Не попусти!

Та добрий намір Степана тривав коротко. Зразу ж після відходу гостя увійшла Оксана з листом від товаришки з України, а це перелякало на смерть Степана.

Степан (з поспіхом):

Де лист?
Його спалити треба!

Оксана:

Бог з тобою, чому спалити? То вона прохає,
щоб я, по змозі, грошей їй послала,
якусь вона потребу має пильну.

Степан:

Не посилай! Крий, Боже! І не думай!

Оксана:

Та що тобі Бог дав? Я й не гадала
що ти такий скупий. Коли вже так —
я з посагу свого послати можу.

Степан:

Та я не грошей жалую, Оксано!

Оксана:

А чом же ти не хочеш?

Степан:

Небезпечно! (Нахилившись до неї, зовсім нишком)

Вони там з Дорошенком накладають. . .

Оксана (здивовано мовчить, потім загадково усміхається):

Ну, що ж, так, може й треба.

Степан:

Схаменися!

Ти ж так боялася розливу крові,
а ся війна найпаче братовбійна,
що Дорошенко зняв на Україні, —
тож він татар на поміч приєднав. . .

Оксана:

. . . Татари й там. . . татари й тут. . .

Степан:

Оксано! . . Що мариться тобі? Татари тут?

Оксана:

А що ж? Хіба я тут не татарка?
Сиджу в неволі? Ти хіба не ходиш
під ноги слатися своєму пану,
мов ханові? Скрізь палі, канчуки. . .
холопів продають. . . Чим не татари?

Степан:

Тут віра християнська.

Оксана:

Ой, чоловіче! . .

Та й осоружна ж ся мені Москва!

Між Оксаною і Степаном й далі на цю тему ведеться розмова, але Оксану щораз важче переконати. Тоді Степан висуває найтяжчу стрілу: ось він має передати «супліку» цареві, то ж їм треба дуже стерегтися.

Оксана:

Ну, як його ще більше стерегтися?
Вже й так немов замазалась у піч!

Степан:

Та от, наприклад, ти послати хочеш
ті гроші братчиці.

Оксана (спустивши очі):

Вже не пошлю.

Нехай пробачить, що ж, коли не змога. . .

Я напишу їй. . .

Степан:

Краще не пиши нічого серце.

Оксана:

Як же так, Степане?

Се навіть незвичайно!

Степан:

Як листа десь перехоплять —
Чи то раз бувало? —
то ще готові взяти на тортури,
як викриють ту справу з Дорошенком,
щоб ти призналася, в чім накладала
з товаришками. . .

Оксана:

Я перекажу через Яхненка. . .

Степан:

Мушу я просити,
щоб ти його тут в нас не приймала.
. . . Накажи слугою, що ти нездужаєш.

Оксана:

Не випадає.

Степан:

Як хочеш. Тільки, як візьмуть «на дибу»,
то вже не жалуй!

Оксана:

Звідки вже й «на дибу»?

Степан:

А що ж ти думаєш? За тим Яхненком
шпиги московські цілим роєм ходять.
Я знаю їх.

Оксана (зажурена):

Так я й не передам родині
ні листів, ні подарунків. . .

Степан:

Ти знаєш, люба, покищо, то й краще б
не озиватись, надто до Івана,
бо він в непевні справи устриває. . .

Оксана:

До брата рідного не озиватись?
(У неї стають сльози в очах).

Сцена закінчується розпачем, Оксана не звертає уваги на Степанові пестоці з великим боєм душі висловлюється:

«Ти маєш рацію. Нащо писати?»

В цій III-ій сцені письменниця найбільше показала нам глибокі душевні пережиття Оксани, її терпіння, її невольництво. Степан лякає її «довбнею» — і вона примирюється на своє безправ'я і на свою муку, вона має забути родину, забути своїх друзів-товаришок, забути рідну Україну і привикати, примирятися з чужою їй Московщиною та бути в тюремній московській неволі ціле життя. З цього пережиття Оксана тяжко захворіла і не було ліку для неї в цій московській тюрмі.

IV-та дія

Четверта дія відбувається в «теремі». В теремах москалі замикали своїх жінок. Оксана з наболілою душею з нудьги гаптує в кроснах, руки в неї ліниві і в'ялі. Приходить Степан із царської «беседи».

Оксана:

... А якже там, Степане, та «супліка»?

Степан:

Та що ж, ніяк... Цар каже: «прочитаєм, подумаєм»...
Чували ми вже тее!

У дальшій розмові, коли Степан питається, що робить Оксана в його відсутності, вона йому іронічно відповідає: «Учора вишила червону квітку, сьогодні синю»... Але врешті вона не витримує і з риданням йому каже: «Я гину, в'яну, жити так не можу!». Степан не знаходить іншого виходу, як відослати Оксану до батьків. Але вона не хоче його залишати. Вона його любить, то ж пропонує інший вихід.

Оксана:

Втікаймо всі, мій батенько допоможе прожити якомсь,
Поки ти придбаєш. Хай їм аби-що, тим московським
добрам! Втікаймо в Україну!

Але Степан уже так просяк страхом перед москалями, що не зважається на втечу.

Степан:

Цар достане боярина свого скрізь на Вкраїні
та ще й твоїй родині буде лихо.
Не скриємося ніде...

Оксана:

Втікаймо в Польщу! А ні, то на Волощину!

Степан:

Що з того?
Зміняємо чужину на чужину...

Оксана:

Ні, там вільніше.

Степан:

Треба заслужити
чимсь ту сусідську ласку. Чим же більше, коли не
зрадою проти Москви?

Оксана:

Так їй і треба!

Степан:

Присяга, Оксано, велике діло.

Цар мені не верне так присяги,
як я тобі вернув.
Та й я йому не можу повернути
всього, що приймав з його руки.

Заслонившись тією присягою, Степан знову зумів переконати Оксану, та ще й наче на глум просив її «заспівати щось потихеньку». Але пісня не йде Оксані, а коли входять з покупками з міста мати і Ганна, Оксана вдає веселу, приміряє всякі тканини, співає і танцює з Ганною, але ця веселість неприродня. Стан здоров'я Оксани тяжко погіршився і її нервовий сміх переходить у кашель і в такому стані Оксани закінчується четверта дія.

V-та дія

П'ята й остання дія проходить у садку біля хати Степана, звідки видно заграбовані вікна терему. Оксана хвора. Мати покриває її і вона засинає. . . Надходить Степан і передає лікареві слова: «Казав він: «Ваша пані занудилась по ріднім краю — се є также слабість». . . Він казав, коли б її повезти в Україну, то може б ще й одужала!»

Мати похваляє такий намір і Степан каже Оксані:

Степан:

Надумав поїхати з тобою в гостину до твоїх.

Оксана:

Велике діло, що ти надумав: цар «думки заверне».

Степан:

Цар пустить. Все ж тепера в Україні утихомирилося.

Оксана (гостро):

Як ти кажеш?

Утихомирилось? Зломилась воля,

Україна лягла Москві під ноги

се мир по-твоему — ота руїна?

Отак і я утихомирюсь хутко

в труні.

І тут Оксана виголошує свій біль, свій монолог, справжнє обвинувачення Степанові та йому подібним:

А я дивую, ти з яким лицем

збираєшся з'явитись на Вкраїні!

Сидів-сидів у запічку московським,

поки лилася кров, поки змагання велося

за життя там на Вкраїні, —

тепер, як «втихомирилось» ти їдеш

того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуці,
та гаєм недопаленим втішатись.
На пожарині хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові? . .

Степан:

. . . Ти тепер картаєш
А як сама мені колись казала,
що ти прийняти можеш
тільки руку від крові чистоу?

Оксана:

Правда, я казала. . .
Ми варті одне одного. Боялись
розливу крові, і татар, і диби,
і кривоприсяги й шпигів московських,
а тільки не подумали, що буде,
як все утихомириться. . . Степане, дай руку!

Степан свідомий своєї провини перед дружиною і перед нацією,
та все ж старається відбитися, а то й перекинути частину вини на
Оксану.

Степан:

Ти Оксано вмієш зарізати словами і без ножа.
Та пожалій себе й мене хоч трохи!

Оксана:

Занадто я жаліла. . . в тім і горе. . .
Якби я мала сили не жаліти,
то вирвалась би геть з сії кормиги —
і ти ослобонився від іржі. . .
А так, вже чисто: ні собі, ні людям! . .

Степан:

Та й що картатися словами, любя?
Нас доля так уже скарала тяжко,
що й певне Бог простить гріхи.
Хто кров теряв із ран, а ми із серця.
Хто засланий, в тюрму замкнтий був,
а ми несли кайдани невидимі.
Хто мав хвилини щастя в боротьбі,
а нас важка, страшна душила змора,
і нам не вділено було снаги
ту змору подолати. . .

Оксана (спокійніше й лагідніше, ніж досі):

Так се правда.
Але ніхто сього не зрозуміє,

поки ми живі. Отже треба вмерти.
Ти певне довше проживеш, ніж я, —
до рук тобі свій заповіт віддам я,
а ти його передаси родині
і братчикам, хто живий лишився.

Степан (з гострою тугою):

Ой, краще б я тобі таке казав!

Оксана (підводиться і прихиляє його до себе):

Ні, любий, ти на світі потрібніший,
тобі ще є про що і про кого дбати.
Борцем не вдався ти, та після бою
подоланим подати пільгу зможеш,
як ти не раз давав. . . На бойовиську
не всі ж померли, ранених багато. . .
поможеш їм одужати, то може
колись там. . . знов зібравшись до бою,
вони тебе згадають добрим словом. . .
а як і ні — не жалуй, що поміг.

Такий невеликий, неважкий заповіт дає Оксана Степанові, бо вона знає, що він не герой. Проте вона хоче врятувати його від страшного тавра зрадника, коли він повернеться в Україну. Для себе вона вже не бачить рятунку — ні у прямому, ні у переносному значенні, то ж ідучи із Степаном до хати, вона звертається до заходячого сонця:

Добраніч сонечко! Ідеш на захід. . .
Ти бачиш Україну — привітай!

27-29.IV, 1910.

Післяслово

На перший погляд виглядає, що темою «Боярині» є туга-ностальгія за рідним краєм. Воно так ніби виглядає, але коли розважити і проаналізувати поему, то побачимо, що на перше місце висувається відношення двох світів: українського й московського. Леся виразно змалювала в цій поемі два світи — український і московський, та їхню відмінність і суперечність. Леся показала нам всебічну характеристику Московщини і показала нам також на загрозу, яка йде від Москви для українського народу.

В драматичній поемі «Бояриня» дія відбувається на тлі подружнього життя двох молодих людей: Степана й Оксани. Обое вони репрезентують разом з іншими постаттями український світ, що його Леся протиставляє московському.

В кожному літературному творі найважливішим явищем є постаті.

Постаті, які створила Леся Українка, є дуже важними, бо при їх допомозі можемо повніше зрозуміти зміст поеми та відношення між двома зовсім

іншими світами — це й було для письменниці найважливішим завданням.

В «Боярині» Лесі Українки можна виділити три мотиви пов'язані між собою: мотив національної пасивності в особі Степана, мотив ностальгії і національної свідомості в Оксани. Іван, брат Оксани — молодий патріот, посвячений для української справи, не терпить зради і пристосовництва.

Леся Українка з'ясовує нам, що той «мир», що дає нам чужинець-окупант, є сто разів гірший за всі страхіння війни, а війна, коли б не було Степанів, могла б кінчитися перемогою. Ціла «Бояриня» надихана любов'ю до України, вона показала нам, як треба любити свою Батьківщину, так, як її любила Оксана, як любив Іван і ті безіменні братиці, що, ризикуючи головою, вишивали корогву для гетьмана Дорошенка, але не йти тим шляхом, яким пішла Оксана, — не дати себе завести на згубні манівці компромісу, угодовства і зради.

Фальшиві московсько-советські коментарі не затемняють скристалізованого власного світогляду великої письменниці. Як бачимо, з наказу «старшого брата» «модерні Степани» викинули цей великої ваги твір з 10-ти томового видання творів Лесі Українки.

Леся Українка, «візіонерка», визначила правдиву дорогу своєму поневоленому народові, утвердивши, що Московщина — є ворожим народом, з яким треба говорити не «суплікою», не «присягами», а тільки мовою зброї.

Як бачимо, угодовство з Московщиною приводить до нещасного подружжя, до родинної трагедії і національної руїни. Сьогодні ця тема є дуже актуальна, бо терпіння, муки й тортури Московщина продовжує, а це вказує, що «гієна» не стане «голубкою».

Страшна є сила Лесиного слова «убий не здамся». Вона безстрашно й без надії на друк у царських умовах пише цю драму «Бояриня», щоб показати правдиву Московщину. Її вислужник не може голосно говорити у своїм власнім домі, бо боїться... своєї власної служби і стін своєї кімнати... Сьогоднішні «бояри», чи пак — «яничари», теж бояться мікрофонів.

А всю зловіщу сіть страху й забріхання, лукавства, обдурювання, зради, посіяного недовір'я брата до брата прориває у тріумфі оцей єдиний, дійсний і безсмертний клич: «Убий, не здамся!»

Ми чули його в Симоненка, ми чули його в писаннях письменників шесті- і семидесятників, ми чуємо в усій захлавленій літературі...

Той голос приносить нам легіт вітру з Мордовії, якимись незбагненними дорогами вбиває він гординю ворога, і чудом чуємо той голос навіть із глухих казематів Володимирської тюрми.

Це голос Лесі Українки, який пояснює нам оце чудо молодії генерації в Україні. Чи друкували «Бояриню», чи ні, то все одно її голос лунає навіть із її обкросених творів. Він же в кожному подиху її надхнення!

Бібліографія

1. Ольга Косач-Кривинюк, «Леся Українка — Хронологія життя і творчості», В-во УВАН, Н.Й. 1971 р.
2. «Леся Українка» — твори в 10-ти томах, Київ 1963, 64, 65, рр.
3. «Листи статті, дослідження, спогади», Академія Наук, Київ, 1960.
4. «Спогади про Лесю Українку», В-во «Дніпро», Київ 1971.
5. Леся Українка, «Вибране», В-во «Дніпро», Київ 1966.
6. «Леся Українка 1871-1971», Світовий Комітет для відзначення 100-річчя Лесі Українки, Філядельфія, 1971-1980, збірник праць.
7. Катерина Шуль, «Одного популудня в Гелуані», В-во ОУК, Торонто, 1971.
8. Іван Дзюба — «Та, що пильнувала Ватри», В-во Орг. Укр. Канади, 1971 р., Л.У. «Бояриня».
9. Леся Українка, «Бояриня», Торонто 1971 р., В-во О.У.К.
10. Є. Сверстюк, «Собор у риштованні», В-во «Смолоскип», Франція, 1970 р.
11. Д. Донцов, «Туга за минулим», Лондон 1953.
12. Л. Українка, «Палкі блискавиці», Союз Українців у В. Бр., Лондон, 1971.
13. Р. Задеснянський, «Творчість Лесі Українки» — критичні нариси (вид. друге-доповнене), В-во «Укр. Крит. Думка», Мюнхен.
14. Д. Донцов, «Літературно-Науковий Вісник», 1931, «Олена Пчілка».
15. Леся Українка, «Вибрані твори», В-во «Молодь», Київ 1957.
16. «Леся Українка», том I, Київ 1963 р.
17. П. Рулін, «Перша драма Л. Українки», «Л.У.», том I, 1953 р.
18. Д. Донцов, «Поезія індивідуалізма», «Укр. життя», кн. IX-X, 1913 р.
19. Микола Зеров, «До джерел», В-во Краків-Львів, 1943 р.
20. В. Мороз, «Серед снігів», «Свобода» 1971 р., ч. 53-60.
21. Д. Донцов, «Поетка українського рісорджіменту», «Літ.Н.В.», 1922 р.
22. Сергій Єфремов, «Історія Українських Письм.», том II, Коломия 1919 р.
23. Євген Онацький, «Українська Мала Енциклопедія», Буенос Айрес, 1957 р.
24. Ю. Бойко, «Вибране», Мюнхен 1971.
25. Ігор Качуровський, «Північне Сяйво», «Альманах», 1971 р., Канада.
26. Богдан Романенчук, «Леся Українка», том V, 1939 р. Львів.

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

ОСВІТА І НІМЕЦЬКА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА В РАЙХСКОМІСАРІЯТІ УКРАЇНА

(Закінчення, 3)

II. Школи для поширеної освіти та фахові школи

Ще трагічнішою була ситуація в окупованій німцями Україні у сфері поширеної освіти. В цій категорії знаходимо такі роди шкіл: неповна середня школа, повна (десятирічна) середня школа, професійні середні школи, професійні курси, фахові школи, заводські професійні школи, тобто такі, що їх можна було починати після народньої школи або пізніше. І тут також відчувається великий брак статистичних даних, а все, що є наявним, віддзеркалює суб'єктивні спостереження та міркування німецьких службових установ, що діяли згідно з приписаними їм функціями та політичною лінією.

На основі оцінки, зробленої райхскомісаром України Е. Кохом, кожного року було біля 300,000 випускників чотирирічних народніх шкіл України, очевидно, під умовою, що вони жили в районах, де в ті часи взагалі існувала народня школа⁸³. З другого боку, фактом є, що тільки дуже малий відсоток українських дітей мали змогу продовжувати свою освіту, тобто фахово підготуватися до своєї пізньої професії. Тільки в окремих районах, тобто в місцевостях, де були відкриті українські школи, мале число дітей не найшлося на вулиці, коли тисячі менше щасливих дітей були виставлені на непевну і незavidну долю тодішнього воєнного часу.

Більшість українських дітей або зовсім не мали змоги заспокоювати свою природню цікавість і з дня на день взагалі не знати як проводити свій час, або були використовувані на важких фізичних роботах, що дуже негативно впливали на їхній духовий та фізичний розвиток. Як уже скоріше сказано, німецька військова влада в Україні у більшій мірі з ентузіазмом сприяла відкриттю українських шкіл, ніж це мало місце у випадку цивільної адмініс-

83. «Zum Erlaßentwurf über die Ausschöpfung zusätzlicher Arbeitsreserven bzw. für die berufsbezogene dreijährige Mittelschule», Abteilung Wissenschaft und Erziehung, Rowno, 20. Mai 1943, Besprechung vom 19.5.1943 bei der H.A. Arbeit unter Beteiligung aller in Frage kommenden Abteilung und der Wehrmachtinspektoren Ukraine. Archiv Koblenz, R 6/404.

трації. Проте, саме відкриття шкіл ще зовсім не давало жодної гарантії на їхнє даліше існування, що доказують численні факти, і про що буде мова пізніше.

З повідомлень про становище в окупованій Україні дізнаємося, що швидко після зайняття України німецькими військами в деяких районах були відкриті ці самі школи, які існували там під совєтською окупацією. Наприклад, в Ново Сенжари, з населенням у приблизно 50,000 душ, вже 7-го жовтня 1941 року працювали усі школи, хоч і зайняття німецькими військами відбулося щойно в половині вересня 1941 року. Там було 5 повносередніх шкіл з 116 вчителями та 1,698 учнями; 12 неповносередніх шкіл з 97 вчителями та 1,690 учнями, та крім того 31 народня школа⁸⁴.

Також з інших теренів окупованої України доступними є тільки відокремлені повідомлення про те, що в окремих районах дуже швидко після окупації німецьким військом були відкриті або плановано відкрити фахові школи. Отже, знаємо, наприклад, що в районі Диканка була одна сільськогосподарська школа із 160 учнями, а в районі Козельчина — 2 середні школи. У Мелітополі існувала одна сільськогосподарська школа, а одна трирічна промислова школа мала бути відкрита вневдзі⁸⁵.

У Сталіно влада рішила відкрити три професійні курси вищого типу. У Чернігові було відкрито сільськогосподарську та механічну фахові школи, а в Рильську — сільськогосподарську фахову школу. У Фатеску існували в 1942 році промислові школи для слюсарів, столярів, ковалів, а також для кравців і кравчинь. Також і в інших місцевостях були відкриті ремісничі та сільськогосподарські курси⁸⁶.

На території України під цивільною адміністрацією також існували фахові школи, наприклад, у Житомирі — технічні та промислові школи для будівників, вуличних механіків, електриків, цукрових техніків, а в Іллінцях, Козятині, Гайсині та Бердичеві — ремісничі та промислові школи. Сільськогосподарські школи були відкриті в Житомирі, Бердичеві, Вінниці, Іллінцях, Миколаєві, Первомайську, а ремісничі і промислові — у Миколаєві, Херсоні, Олександрії та Кіровограді. Число фахово орієнтованих курсів у безірку Житомир виносило 41, із 305 вчителями і 4,712 учнями. В безірку Миколаїв — 50 курсів⁸⁷.

Проте існування професійних та фахових шкіл не було самозрозумілим; вони охопили тільки дуже малу кількість молоді. На-

84. Lageberichte, Befragung des Rayonschefs. Militärarchiv Freiburg, RH 22/201.

85. Lageberichte, Monatsberichte, s.o.

86. Lageberichte, Monatsberichte, s.o.

87. «Bericht über das...», Generalkommissar aus Shitomir. Archiv Koblenz, R 6/404. «Einheimisches Schulwesen», Der Generalkommissar Nikolajew, 20, Oktober 1943. Archiv Koblenz, R 6/404.

віть розпорядок Коха з 22-го жовтня 1942 року, про який згадувано вже раніше, закрив усі середні та деякі спеціалізовані школи, що було викликало великий неспокій не тільки серед українського населення, але також і з боку німецької військової адміністрації. Хіба не треба згадувати, що разом з цим було пов'язане велике безробіття серед українського учительства⁸⁸.

Генералькомісари намагалися перебудувати українське шкільництво на взір німецького. Дуже спеціалізована советська освіта не втішалася в німців великою пошаною і тому німці бажали з допомогою курсів для перевишколу українських вчителів надати шкільництву в Україні широкої освітньої бази. Відносно цього, німці бажали покінчити не тільки з советськими навчальними планами, але й з цілою структурою шкільної системи. Професійні і фахові школи були однією ділянкою, в якій залишено попередні шкільні та навчальні плани, як також і розклади годин⁸⁹.

Шкільні плани поділялися на сільськогосподарські та промислові плани. Тут наведемо декілька таких планів, як, наприклад: навчальний план агрономічної та ветеринарної фахової школи в районі Козельчин⁹⁰; фахова школа для сільського господарства та тваринництва існувала в Решитилівці. Також заховалися навчальні програми для городництва та плідівництва в Ново Сенжарах⁹¹, як також про трамвайну фахову школу у Ново Сенжарах⁹², промислову школу в Зарічанці⁹³ та залізничну школу в Решитилівці⁹⁴. Є докази на те, що під військовою адміністрацією України існувала або була запланована школа для залізничників.

Жодних навчальних програм Райхсміністерства для східних окупованих територій не вдалося віднайти. Одинокі конкретні вказівки відносно цілей фахових та професійних шкіл можна знайти в листі Райхсміністерства для східних окупованих територій СРСР до головного командування Військової групи Південь. З доступних нам навчальних планів ясно бачимо, що принаймні деякі з високих німецьких урядовців, відповідальних за шкільництво в Україні, також думали про те, щоб шкільну освіту в

88. Lageberichte, Monatsberichte, s.o.

89. «Einheimisches Schulwesen», der Generalkommissar Nikolajew, 20, Oktober 1943, an den Reichsminister für die besetzten Ostgebiete. Archiv Koblenz, R 6/404.

90. «Lehrplan der 2-jährigen landwirtschaftlichen Vorschule» — Rayon Koselschtschina 1942. Militärarchiv Freiburg, RH 22/201.

91. «Bericht über die Tätigkeit der Fach- und Vorschule im Rayon Nowo Senshary», Militärarchiv Freiburg, RH 22/201.

92. «Lehrplan — die 2-jährige Straßenbau-Vorschule», Rayon Nowo Senshary. Militärarchiv Freiburg, RH 22/201.

93. «Entwurf zum Lehrplan der 2-jährigen Gewerbeschule in Laritschanka», Militärarchiv Freiburg, RH 22/201.

94. Entwürfe zu Lehrplan für eine Eisenbahn- Fachschule Rayon Reschetilowka — Lehrplan der mechanischen Abteilung der Vorschule. Militärarchiv Freiburg, RH 22/201.

Україні тримали на потрібнім рівні, щоб мати змогу виховувати добрих фахівців⁹⁵.

Еріх Кох принципово відкидав усяку думку про вищу шкільну освіту та професійні школи. На думку Коха, українці повинні були працювати в користь Німеччини і для того їхня вища освіта приносила б Німеччині більше шкоди, ніж користи. Взагалі, недопускаємим було творення середніх шкіл в Україні, тобто сьомирічних, неповносередніх та десятирічних, повносередніх шкіл. Тому школи, зпоміж вищезгаданих середніх шкіл, що їх відкрила німецька військова окупаційна влада, треба було закрити взагалі, або перетворити у професійні школи.

Одним із перших старань Еріха Коха було вислати на примусові роботи до Райху достатню кількість молодого українського населення, а цьому заважали фахові школи⁹⁶. Розенберг, зі свого боку, сильно намагався пояснити Гітлерові, що не треба зрікатися професійної освіти в Україні, бо в іншому випадку заіснує дуже гострий брак потрібних фахових сил.

Як уже скоріше згадано, наказом райхскомісара Коха з 24-го жовтня 1942 р., в Україні закрито всі школи, крім чотироклясових народних шкіл. Цим потягненням «було також унеможливлено виховання кваліфікованих кадрів, потрібних для важливого воєнного виробництва», як це каже у розпорядку Розенберга⁹⁷. 5-го листопада 1942 року Кох видав інструкції, які були скеровані до гебітскомісара в Рівнім про охоплення учнів та вчителів у воєнно-важливі акції, такі, як пакетна акція для фронтових вояків у відпустці⁹⁸. Проте, указ Коха викликав був великий спротив. Більшість німецьких установ поставилися до цього указу ворожо, а навіть підляглі Кохові й адміністрації установи дозволили собі протестувати проти таких заходів, згідно, скаржитися на них.

III. Вищі та високі школи і наукові інститути

З попереднього розглядання німецької шкільної політики в Україні бачимо, що в окупованій Україні не передбачувано ані вищої освіти, ані університетів. І тому шкільна політика відносно високих шкіл була найсильніше вилучена. Тут треба пригадати,

95. «Aufbau des einheimischen Schulwessens», DRMfdbO, Berlin 3. September 1943. An den Vertreter des RMfdbO beim Oberkommando der Heeresgruppe Süd Herrn Major O. W. Müller über OKH — Kurierstelle. Archiv Koblenz, R 6/404.

96. Dallin, «Deutsche Herrschaft...», S. 442 ff.

97. «Ausstellung über die Maßnahmen des Reichsministers f.d.b.O. auf schulpolitischem Gebiet seit dem 31.8.42». Archiv Koblenz, R 6/404.

98. «Paketaktion für Fronturlauber», Der Reichskommissar für die Ukraine Rowno, den 5.11.42, an den Herrn Gebietskommissar in Rowno. Archiv Koblenz, R 6/403.

що ще перед окупацією України сфера високого шкільництва була великою мірою перешкоджена советською владою, яка наказала евакуацію високих шкіл та наукових інститутів з України.

Уряд і комуністична партія Советського Союзу, при тісній співпраці з НКВД, попередником сьогоdnішнього КГБ (Комітет Государственной Безопастності), з вибухом війни проголосили мобілізацію усіх студентів та евакуацію усього професорського та наукового персоналу. При тому малося на увазі вивезти з України всі цінні університетські влаштування.

Із-за швидкого просування фронту вперед, усього наміченого не можна було виконати. Біля третини усього студентства все таки вдалося большевицькій владі евакуювати. Щождо університетських професорів та науковців України, то їхня евакуація мала найвище першенство і повинна була відбутися за всяку ціну. Передовсім, мали бути вивезені члени Академії Наук Української ССР. Спеціальні автомобілі партійних клітин та службових одиниць НКВД стояли їм до диспозиції, при чому, у випадку відмови від евакуації, вживано фізичного примусу.

Найдокладніше було переведено таку евакуацію українських науковців в Дніпропетровськ, де залишились позаду тільки двох науковців: один із них був важко хворий, а другий, який ухилився від евакуації і зник без сліду, появився доперва зі своєї криївки два тижні після вступлення до міста німецьких військових частин.

Ця акція советсько-російського уряду була дуже свавільна і наперед мало передумана. Наприклад, Інститут Гірництва у Дніпропетровському був евакуюваний до Сталіно в Донбасі, університет та медичний інститут Дніпропетровська були перенесені на Північний Кавказ, а внедовзі після того їх всіх перевезли далі на схід⁹⁹.

Високошкільна політика Німеччини в Україні мусить розглядатися з двох аспектів. З одного боку, після зайняття України військовою німецькою адміністрацією деякі вищі школи та інститути були знову відкриті, згідно реорганізовані. З другого боку, ці інститути були швидко закриті у висліді жорстокої політики придушення райхскомісаром Кохом, що, очевидно, викликало велику реакцію та опір зі сторони українського громадянства.

Зразу після початку німецької окупації України та адміністрування її військовою владою, слідує період відновлення та реорганізації високого шкільництва в Україні. Точніших інформацій про їхнє існування і діяльність — дуже небагато. На території під військовою адміністрацією не відновлено жодних університетів, проте там існувало деяке число інститутів та дослідчих установ.

99. Bräutigam, s.73.

Але з рапортів військової командантури нам відомо тільки про намагання їх відкрити, хоч і про те бракує точних даних¹⁰⁰.

Однак дійшов до наших рук список існуючих інститутів в Райхскомісаріяті Україна, які стояли під німецьким керівництвом і займалися воєнно-важливими дослідками. Цей список був підготований заступником райхскомісара Коха д-ром Даргелем у травні 1943 року і містить у собі 27 дослідчих інститутів в Райхскомісаріяті Україна, які працювали для німецького воєнного наукового дослідку, між іншим в таких містах, як Київ, Дніпропетровськ, Сталіно, Полтава, Умань та інші. З цього списку бачимо, що тільки вузько-обмежені ділянки, такі як хемічна технологія, серологія та агрономія були дозволені. Студії з ділянки гуманістичних та суспільних наук не дозволялися до самого кінця німецької окупації України¹⁰¹.

Дуже важливою подією було відкриття цілої низки товариств «Просвіта», свого роду українського народнього університету, яке існувало напів легально. Існування «Просвіти» залежало від дозволу місцевої влади, при повній забороні займатися якою-небудь господарською діяльністю¹⁰².

Хоч перед вибухом війни між Німеччиною і советською Росією райхсміністр Розенберг мав широкий плян заснувати в Києві великий університет, як також університети та технічні промислові школи в інших частинах України, проте не багато з цього стало дійсністю. Ще у вересні 1941 року д-р Ляммерс, директор канцелярії Гітлера, повідомив Розенберга про становище Гітлера, а остаточне рішення у справі університетів в Україні зроблено після розмови Розенберга з Гітлером, який повністю опрокинув плян Розенберга¹⁰³.

У висліді такого рішення, 21-го січня 1942 року Розенберг зарядив «аж до відкликання» закриття усіх високих шкіл в Райхскомісаріяті Україна. Силою цього рішення, всі університети України було закрито, в тому числі і самостійні факультети, робочі університети, самостійні інститути, відділи Академії Наук ССРСР, фахові високі школи та інституції цього роду.

Вийнятком мали бути медичні, ветеринарні, агрономічні, лісничі та технічні факультети, як також і природничі фахи, які були потрібні для закінчення студій на вище згаданих факультетах.

100. «Monatsbericht für Juli 1942», Der kommandierende General der Sicherheitstruppe und Befehlshaber in Heeresgruppe Mitte, H. Qu. Militärarchiv Freiburg, RH 22/249. «Monatsbericht für Oktober», Heeresgruppe Mitte, 9.11.42. Militärarchiv Freiburg, RH 22/249.

101. «Abriß über die Entwicklung der Schukpolitik in Ukraine», Regierungspräsident Dargel, Abteilung Wissenschaft und Erziehung, Rowno, 27. Mai 1943. Archiv Koblenz, R 6/404.

102. Dallin, «Deutsche Herrschaft. . .», S. 477.

103. Dallin, S. 476.

Студенти вищих семестрів згаданих факультетів часто могли мати нагоду закінчити свої студії¹⁰⁴.

Факт, що і це в дійсності було трактоване зовсім інакше, треба знову відвести до політики райхскомісара Коха. В його декреті з вересня 1942 року було заряджено закриття усіх медичних, ветеринарних, лісогосподарських та сільськогосподарських інститутів. Про причини цього стану можна дізнатися з таємного листування керівника відділу культурної політики до міністеріяльного директора д-ра Ляйбранда.

Уповноважений для справ примусової праці в Німеччині гавляйтер Закцель зарядив, щоб з території України було відставлено на примусову працю до Німеччини 470.000 робітників. З допомогою звичайної вербункової агітації, не знайдено навіть десятої частини вимаганого числа робітників. Тому опісля Кох ужив інших середників, щоб змобілізувати потрібну робочу силу. Як це було перепроваджено в діло можна дізнатися з конкретного прикладу, який заторкує українських медичних студентів Київського університету.

Після закінчення семестру літом 1942 року, велика кількість медичних студентів у числі біля 1.500 осіб була післана на працю в сільському господарстві для допомоги у збиранні жнив, з поясненням, що якраз сільськогосподарська праця дає право на продовжування студій. Студенти, які не надавалися до такої праці, знаходили зайняття у німецьких фірмах, різних службових стаціях тощо.

13-го листопада 1942 року студентів Київського медичного інституту було повідомлено, що медичний інститут буде закритий аж до відкликання. Всіх медичних студентів було закликано добровільно зголошуватися на працю в Німеччині в робітничім переходовім таборі в Києві впродовж трьох днів. На велике розчарування німецьких властей, із 2.500 медичних студентів у проголошенім терміні не з'явилося добровільно навіть 100 осіб, з поміж яких здібними для праці в Німеччині виявилися тільки 60 студентів.

Цю настанову українських студентів інтерпретовано як організований спротив зарядженням німецьких властей. Щоб рятувати захитаний авторитет німецьких адміністративних властей, зроблено різні примусові заходи, скеровані, головним чином, проти родин згаданих медичних студентів Київського університету. Багато студентів заховалися від німецьких властей, а інші втекли на села, щоб уникнути примусового затримання і репресій.

Родини Київських медичних студентів були позбавлені і так мі-

104. «Hochschulpolitik im Reichskommissariat Ukraine», Entwurf. Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berlin, 21.1.1942. Archiv Koblenz, R 6/181.

ніятурних харчових карток-приділів, і вони мусіли, замість не-присутніх студентів, післати на працю в Німеччину іншого пра-цездатного члена їхніх родин. Крім того, перепроводжувались су-дові процеси проти «порушників» німецьких законів. Проте і ці примусові заходи не давали бажаних наслідків. До кінця грудня 1942 року було разом відставлено до Німеччини на примусову працю тільки около 100 медичних студентів.

В Київськiм «Новiм Українськiм Словi» з 30-го листопада 1942 року появилася був заклик, скерований до українських медичних студентів, щоб вони голосилися в міськiм урядi здоров'я на пра-цю, в характері санітарного персоналу в німецькому військовому шпиталі Києва. Для обслуговування 20.000 ліжок потрібно було 1.500 осіб допоміжного персоналу, проте з Німеччини було при-слано тільки 60 санітарних помічників. З поміж українських ме-дичних студентів, із-за побоювань, що їх буде вислано насильно на працю в Німеччині, зголосилося до праці як санітарі тільки біля 300 осіб¹⁰⁵.

7. ЕРІХ КОХ ПРОТИ АЛЬФРЕДА РОЗЕНБЕРґА

Неузгодження цілей та методів східньої політики Німецького Райху виявилася зовсім ясно у переведеній у життя шкільній політиці. Без огляду на ставлену собі мету, можна твердити, що з боку райхсміністра Розенберґа з самого початку існувала ясна уява шкільної політики, проте не було змоги здійснити пропоно-вані шкільні заходи. Розенберґові не пощастило переконати Коха у потребі активної шкільної політики, з огляду на заспокоєння і господарське використання країни в рамках поставленої політич-ної мети німецької східньої політики.

Розенберґові не пощастило переконати Коха в тому, що передба-бачена шкільна система не сприятиме вихованню української ін-телігенції політично ворожої до Райху. На думку Розенберґа, широ-кі кола української освіченої інтелігенції у великій мірі сприяли б німецьким інтрересам та продукції, ніж неосвічені — анальфабе-ти. Видані шкільні розпорядження піддавалися постійним змінам і часто були противорічними собі. Раз школи відкривали, а потім їх закривали, тоді знову відкривали, а остаточно їх закривали на-завжди.

Ця неясність і непевність серед найвищих німецьких керівників мали дуже поганий вплив на підпорядковані їм службові установи

105. «Anwerbung der Studenten des medizinischen Instituts Kiew für den Arbeitseinsatz im Reich», der Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD in Kiew, an den Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die Ukraine, Kiew, 18.12.42. Archiv Koblenz, R 70/17.

та самих генералькомісарів. Такі випадки, як заборона Еріха Коха виконувати останні заарештування райхсміністра Розенберга, приводили до того, що Розенберг був приневолюений наказувати примусове переведення у життя своїх розпоряджень. Це приводило до того, що генералькомісари не бажали взагалі займатися справою українського шкільництва, вважаючи її «гарячою справою»; в практиці, вони займали становище, яке їм не давало нагоди, щоб увійти в конфлікт з Розенбергом або Кохом.

Як на практиці вживано цю шкільну політику, то з доступної інформації, тобто з багатьох рапортів, не можна правильно про це дізнатися. З певністю все залежало від того, як оцінювали позицію райхскомісара Коха місцеві німецькі урядовці. Непорозуміння між Розенбергом і Кохом були численні. Вже на розмові з Гітлером 14-го грудня 1941 року поведінка Коха була найкращим доказом його обвинувачення проти Розенберга.

Очевидно, Розенберг не мав відваги відкрито нарікати на владу політику Коха, а тільки на його незалежні вчинки. Між іншим, було відомим, що Кох хвалився можливістю мати особисті розмови з Гітлером, і, таким чином, він мав змогу керувати Райхскомісаріатом України без відклику до міністра Розенберга. Гітлер, зі свого боку, погодився приймати в майбутньому райхскомісара Коха тільки в присутності Розенберга.

Однак, швидко виявилось, що сподівання Розенберга на поліпшення відносин Коха не були оправдані тому, що насправді Гітлер поділяв думки Коха. Остаточного не мало великого значення те, чи Кох мав прямий доступ до Гітлера, як довго Мартин Борман був по його боці як його добрий приятель¹⁰⁶. У лютому 1942 року Еріх Кох, крім того, успішно доказав, що він не рахується з Остміністерством; він, наново проголосив свою незалежність від Розенберга: «Райхскомісар являється самотнім представником Фюрера, тобто німецького уряду, на йому переданій території. Усі службові установи Райху, не пошкоджуючи надзвичайних прав Міністерства для окупованих східних територій, мусять підлягати райхскомісарові»¹⁰⁷.

Навіть Гітлер мусів признати Розенбергові, що така постава Коха була не до знесення. Хоч для Коха існували різні задні ходи, то формальний шлях вів від Гітлера — через Розенберга — до Коха. Існували різні причини, які цей конфлікт між Розенбергом та Кохом ще більше поглиблювали. Це була не тільки політика Коха гноблення в Україні, не тільки його брутальність щодо України, не тільки спротив Коха проти рішень Розенберга і невизнання авторитету Розенберга, але загострення проблем у сфері

106. Dallin, «Deutsche Herrschaft. . .», S. 140.

107. Докладні дані зглядно розгляд проблем брати від Dallin, «Deutsche Herrschaft. . .», S. 133–155 та Reitlinger, «Ein Haus. . .», S. 232–256.

шкільної політики, з якою всі вищезгадані проблеми, насправді, складові частини конфлікту, стояли в дуже близькій відносині.

Повне розв'язання шкільного питання проходило досить свавільно. Звідомлення окремих осіб, зайнятих в адміністрації України, віддзеркалюють різні позиції, які залежали від того, чи вони давали перевагу райхсміністрів, а чи райхскомісарів. В одному документі цей конфлікт схоплено дуже правильно: «На Сході говорять про «Берлінський» чи «Рівенський» напрям, при чому під першим розуміється далекоглядну роботу, тобто будівництво, а під другим — короткоглядну роботу, тобто грабіж. На всякий випадок, сьогодні існує розрив, який параліжує працю на Сході. Це виявляється також особисто, коли кожен береться до іншого «в рукавичках», поки не дізнається до котрого напрямку себе приділити. І тоді він приєднується, або відступає. Отже, розкол-незгода також є тут»¹⁰⁸.

У наступнім періоді чотирьох місяців мали місце різні слухання Райхсміністерства у справі конфліктів (непорозумінь) з райхсміністром Кохом. Кох уперто боронив свій розпорядок з 24-го жовтня 1942 року¹⁰⁹, а Розенберг вимагав, щоб Кох як підлеглий Розенбергові дотримувався його постанов¹¹⁰. Райхсміністр Розенберг намагався інформувати інші впливові інстанції Німецького Райху про ці конфліктні ситуації.

Наприклад, знаємо про листування Розенберга з шефом Державної канцелярії д-ром Ляммерсом з 16-го березня 1943 року. В першому листі Розенберг намагався дуже обширно зобразити цілий стан поведінки і проблем, які в міжчасі заіснували завдяки Кохові¹¹¹. Наступного дня, 17-го березня, в другому листі до д-ра Ляммерса, Розенберг знову критикував Коха, як це бачимо з наступної цитати:

“Nun hat Koch eine Anordnung vom 7.3.43 an die Generalkommissare herausgegeben, worin er die Durchführung des Erlasses des ihm vorgesetzten Reichministers für die Dauer des Krieges untersagt! Das ist nach vielen Sabotagefällen eine eklatante öffentliche Gehorsamsverweigerung, eine eindeutige

108. Heinz von Homeyer, an den Reichsminister f.d.b. Ostgebiete Reichsleiter Alfred Rosenberg. Melitopol, 30 Dezember 1942. Archiv Koblenz, R 6/19.

109. «Schulen und Institute», Der Reichskommissar für die Ukraine, Rowno, 24 Oktober 1942, an den Herrn Generalkommissar in Luzk, Shitomir, Kiew, Nikolajew, Dnjepropetrowsk und Melitopol. Archiv Koblenz, R 6/403.

«Schulen und Institute», Der Reichskommissar für die Ukraine, Rowno, 27. November 1942, an den Reichsminister f.d.b. Ostgebiete. Archiv Koblenz, R 6/403.

110. «Fortführung der berufsausbildung einheimischer Jugendlicher im Reichskommissariat Ukraine», der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berlin, 21 November 1942, an den Herrn Reichskommissar für die Ukraine. Archiv Koblenz, R 6/403.

111. Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete, Berlin, 16.3.43, an den Herrn Reichsminister und Chef der Reichskanzlei Dr. Lammers. Archiv Koblenz, R 6/491.

Nichtanerkennung des Führererlasses vom 17.7.41, eine Brückierung Ihres Schreibens an ihn vom 28.2.42"¹¹².

І, знову, 22-го березня 1943 р., Розенберг жалівся (скаржився) до д-ра Ляммерса, що Кох його особисто образив; Розенберг дізнався, що Кох називав його емігрантом (Розенберг був балтійським німцем), який нічого не знав про Схід, і тому треба його тримати осторонь від східних справ. Зі свого боку, Розенберг уважав це найгіршою політичною образою, яку можна висловити про націонал-соціаліста, який протягом 24-ох років боровся за фюрера та Райх¹¹³.

З березня 1943 року походять також два важливі рапорти Розенберга до Гітлера. Перший рапорт з 19-го березня 1943 року починається повідомленням про Кохову відмову послуху, а далі звертається до почуттів Гітлера та аргументу, що власне Гітлер призначив Розенберга райхсміністром для окупованих східних територій:

“Mein Führer! Ich sehe mich leider gezwungen, Ihnen zu melden, daß der Reichskommissar für die Ukraine sich eine öffentliche Gehorsamsverweigerung gegenüber dem von Ihnen eingesetzten Reichsminister für die besetzten Ostgebiete hat zuschulden kommen lassen. — Reichskommissar Koch hat vom ersten Tage seiner Einsetzung den von Ihnen bestimmten Reichsminister Ost nicht anerkannt, sondern sich ununterbrochen nahezu allen Leuten gegenüber, mit denen er in Beziehung kam, dahingehend deßusert, daß er nicht daren denke, sich nach Berlin zu richten, daß er stets unmittelbar Vortrag bei Ihnen habe, daß ein Ostministerium nicht nötig sei”. . .¹¹⁴

В другім рапорті, який відійшов до Гітлера декілька днів пізніше, Розенберг описує власну (особисту) розмову з Кохом, яка виявилась дуже негативною¹¹⁵.

Ляммерс та Гітлер не були самотніми, що їх Розенберг намагався вмішати у його непорозуміння з Кохом. 2-го квітня 1943 року Розенберг скерував своє письмо до Райхсфюрера СС та шефа німецької поліції Гімлера. Цим разом він наголошував інший аспект справи. Тут йшла мова про лісовий терен Цумань, ве-

112. «Gehorsamsverweigerung des Reichskommissars Koch», Der Reichsminister f.d.b.Ostgebiete, Berlin, 17 März 1943, an den Herrn Reichsminister und Chef der Reichskanzlei Dr. Lammers. Archiv Koblenz, R 6/491.

113. «Das Verhalten des Reichskommissars f.d. Ukraine», Der Reichsminister f.d.b.Ostgebiete, Berlin, 22 März 1943, Herrn Reichsminister und Chef der Reichskanzlei Dr. Lammers. Archiv Koblenz, R 6/491.

114. «Mein Führer». Rosenbergs Meldung über Kochs Gehorsamsverweigerung, Berlin, 19 März 1943. Archiv Koblenz, R 6/18.

115. «Meldung an den Führer», Betreffend: Betragen des Reichskommissars für die Ukraine Erich Koch. Reichsminister f.d.b.Ostgebiete, 26.3.1943. Archiv Koblenz, R 6/18.

личиною у приблизно 70,000 гектарів, що його Кох перетворив в особистий мисливський округ (район). З цього приводу були необхідні виселення декількох існуючих українських сіл. До цього Розенберг додає повідомлення, що їх він одержав з генеральбецїрку Волинь та Поділля:

“Auf Anordnung von höchster Stelle wurde die Aussiedlung des gesamten Rayons Zuman in die Wege geleitet. ... Im Dezember 1942 bei bereits grimmiger Kälte, wurde mit der Aussiedlung begonnen. Hunder von Menschen aber hat man in Zuman und Umgebung unter Einsatz einer ganzen Polizei-Kompanie abgeknalt, ‘weil sie kommunistisch eingestellt waren!’ Kein Ukrainer glaubt das letztere und auch die Deutschen sind über dieses Argument verwundert, denn dann hätte man zur gleichen Zeit... auch in anderen Rayons kommunistisch verseuchte Elemente exekutieren müssen”¹¹⁶.

8. НАСЛІДКИ І ВПЛИВ ВІДСУТНОСТІ ШКІЛ НА УКРАЇНСЬКУ МОЛОДЬ ТА КІНЦЕВІ ЗАВВАГИ

Не зважаючи на намагання райхсміністра Розенберга поліпшити цю серйозну ситуацію щодо нестачі фахових сил в Україні, райхскомісар Кох робив усе якраз протилежно. Він рішучо відмовлявся від узгоднювання власних заряджень із зарядженнями райхсміністра Розенберга, аргументуючи свою поставу тим, що він мусить брати до уваги плани Гітлера. У здійснюванні цих планів, не зважаючи на обставини, не вільно було дозволяти на виховування української інтелігенції.

Закривання шкіл в Україні впливало дуже негативно на дітей і молодь. З таємної кореспонденції дізнаємося, наприклад, що літом 1942 року тільки около 20 до 25 відсотків усієї молоді були повністю або частинно зайняті. Принаймні 75 відсотків з них полягали повністю на опіку та освіту з боку батьків або опікунів. Шкільне навчання не відбувалося і тільки малі діти віком до 4-ох років життя були приміщені в дитячих домах для малих дітей-сиріт.

Тільки дуже мала частина української молоді діставала освіту та опіку вдома. Оцінюють, що тут йде мова про найбільше 10 відсотків із загального числа молоді. Причиною такого стану, згідно з німецькою владою, були: смерть, хвороба або каліцтво батьків, відсутність батьків із-за примусової праці в Німеччині, советські

116. «Reichskommissar Koch und das Waldgebiet Zuman», Reichsminister f.d.b. Ostgebiete, Berlin, 2 April 1943, and den Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei Himmler. Archiv Koblenz, R 6/18.

методи виховання та корисні можливості легкого набутку нечесними способами¹¹⁷.

Від червня 1943 року у зносінах між Розенбергом і Кохом наступає деяке відпруження¹¹⁸. Проте, наближаючийся відступ німецьких військ з України робив щораз більш неможливою усяку інтенсивну шкільну роботу. На практиці, закриття шкіл мало дуже серйозні наслідки на настрої українського населення в окупованій Україні. Місцеве населення виявляло крайнє недовір'я до німецьких окупаційних властей, а советська пропаганда широко використовувала це в рамках своєї пропагандивної кампанії проти Німеччини.

Насправді, німецька невдача в ділянці шкільництва в Україні сприяла (причинялася) поширенню безпритульності та повного занедбання українських дітей та молоді, до поширених крадіжок, до торгівлі на чорному ринку і взагалі до молодіжної кримінальності, та, вкінці до втечі молоді в партизанські ряди. Безробіття та крайньо невивантажені і низькі платні вчителів зробило ворогом Німеччини якраз тих, які одинокі вірили ще у німецький «новий лад» в Європі.

Протягом трьох років німецької окупації, тобто періоду між вступом німецьких військ в Україну та кризою в 1944 р., німецька східня політика зазнала повного краху. Німецька окупація України сталася повною невдачею не тільки у військовій, адміністративній та політичній сферах, але також і зокрема в освітньо-шкільній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ

Bundesarchiv Koblenz — R 6, R 19 II, R 21, R 34 II, R 52 III, R 52 IV, R 55, R 58, R 70, R 94.

Millitärarchiv Freiburg — RH 22, RH V, RW 31, NS 19.

Institut für Zeitgeschichte München — Da 46, Dd 93, ED, Fb 29, MA.

Auswärtiges Amt Bonn — Politisches Archiv — AA Inland g II, AA Inland I D, Pol. Abt. XII, Pol. Abt. XIII.

Institut für Auslandsbeziehungen Stuttgart — Z RU 22, RU II m 1, RU II b 42, Z — D 607.

ПРОПОНОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Bräutigam, Otto, Überblick über die besetzten Ostgebiete während des zweiten Weltkrieges, Studie des Instituts für Besatzungsfragen, Tübingen 1954.

117. «Auszug aus der Berichterstattung des Reichssicherheitshauptamtes über die Verwahrlosung der einheimischen Jugend im Bereich der Stadt Charkow, Berlin, 11 Dezember 1942. Archiv Koblenz, R 6/403.

118. «Einheimisches Schulwessen», Der Reichskommissar für die Ukraine, Rowno, 22 Juni 1943, an den Herrn Reichsminister für die besetzten Ostgebiete. Archiv Koblenz, R 6/404.

- Bremer, Hildegard, Die Kunstpolitik des Nationalsozialismus, Hamburg 1963.
Carell, Paul, Unternehmen "Barbarossa", Berlin-Wien 1963.
Czollek, Roswitha, Faschismus und Okupation, Berlin 1974.
Dallin, Alexander, Deutsche Herrschaft in Rußland 1941-1945, Eine Studie über Besatzungspolitik, Düsseldorf 1958.
Das große Brockhaus in zwölf Bänden, Band 12, Wiesbaden 1981.
Der neue Herder, Die Weltgeschichte, Band 11, Herder Freiburg 1971.
Enzyklopedia Ukrainoznawstwa, Band 7, Paris — New York 1973.
Handrack, Hans-Dieter, Das Reichskommissariat Ostland. Diss., Scheden 180.
Ilnytsky, Roman, Deutschland und die Ukraine 1934-1945. Tatsachen europäischer Ostpolitik. München 1958.
Janiw Wolodymyr, Die Geschichte der Ukraine und die deutsche Ostforschung, in: Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart, Jg. 15, 1968, Nr. 43, S. 65-70.
Janow, Ol., Zlotschynstwo nimciw u Donbasi, Kyjiw 1946.
Kamenetsky, Ihor, Hitlers Occupation of Ukraine (1941-1944), The Marquette University Press, Milwaukee, Wisconsin 1956.
Kleist, Peter, Zwischen Hitler und Stalin 1939-1945, Bonn 1950.
Kubijowytsch, Wolodymyr, Ukrajinci w Generalnij Guberniji (Istorija Ukrajinskoho Centralnoho Komitetu), Chicago 1975.
Makuch, Iwan, Na narodnij sluzbi, Ditrojt 1958.
Mayer, Alfred (Hrsg.), Das Recht der besetzten Ostgebiete, München 1943.
Mayers Entyklopädisches Lexikon, Band 25, Mannheim 1959.
Rosenberg, Alfred, Der Mythos des 20. Jahrhunderts, München 1941.
Großdeutschland, Traum und Tragödie, Rosenbergs Kritik an Hitlerismus, München 1969.
Letzte Auszeichnungen, Göttingen 1955.
-

Бід Редакції «В.ІІІ.»:

Закінчуючи статтю п-і д-р Б. Єржабкової «Освіта і німецька шкільна політика. . .», вважаємо за відповідне подати, що Еріх Кох помер 14-го листопада, 1986 року у польській в'язниці в Барчево. Він, кол. адміністратор Райхскомісаріату-Україна, запеклий нацистський фанатик і брутальний садист. Був гавляйтером Східньої Пруссії від 1939 до 1941 року, а в 1941-1944 райхскомісарем України. Ворог слов'ян, зокрема українців, супроти яких стосував нещадний і брутальний колоніальний режим. У 1950 році англійці видали його Польщі. Судили Коха в 1958 році. Судовий процес тривав 15 місяців. Його засудили на кару смерти, однак, невідомо й досі з яких причин присуд не був виконаний, а замінений досмертним ув'язненням. До кінця свого життя, як подала польська преса, Кох залишився завзятим нацистом.

Теодор ТЕРЕН-ЮСЬКІВ

МИХАЙЛО ГАЙВОРОНСЬКИЙ — КОМПОЗИТОР І ГРОМАДЯНИН

Мабуть ніхто з наших композиторів у США не потрапить гордитись такими своїми прихильниками, які з притиском заявляють: «Коли я нині почуваюсь українцем, то це заслуга Гайворонського». А такі, на щастя, між тутешніми уродженцями є. Ця заслуга дійсно важлива і неочікувана, бо ж Гайворонський не був ні політиком, ні громадським виховником, ані священиком. Це була дуже скромна, навіть не зовсім фізично здорова людина, яка все таки зуміла, крім музичної ідеї і знання, передати людям, особливо молоді, дорогі і високі почуття українського патріотизму. Всеньке життя цього нашого композитора може служити прикладом національної чистоти, характерності і найвищої цілеспрямованості служіння рідному народові. Понад 90-літній власник книгарні М. Сурмач і досі не може надивуватись, оповідаючи, що коли він одного разу відвідав композитора П. Печенігу-Углицького в його мешканні та застав там нашого славного диригента О. Кошиця, обидва вони говорили між собою найспокійніше по... російськи. Може це і не найбільший національний прогріх, проте ані таке, ані ніщо подібне не могло ніколи приклучитись Гайворонському. Його багатогранна працьовитість, його особиста готовість до самопожертви для суспільності та відданість державницькій ідеї відбудови України були не тільки зразковими, але просто одноразовими.

Пrawdopodobно, що прекрасна місцевина над Дністром, місто народження Гайворонського, Заліщики — про яке існує і народня пісня «В славнім місті Заліщиках» — зі своїм глибоким і вельми мальовничим яром та стрімкими узбіччями мали вплив на розвій музичного хисту нашого майбутнього музикотворця. Проте певнішим мусить бути, що Гайворонський, який прийшов на світ 15-го вересня, 1892 р., одідичив свою музикальність від батьків-міщан: мати любила співати, а батько грати на сопілці.

На 8-ому році життя почав малий Михась учитися грати на скрипці і співати в церковному хорі, де і визначився як соліст-сопрано. А далі почав і самий диригувати хором у церкві. Вписавшись до учительської семінарії в Заліщиках, не покидає вивчати музику. Там стає він диригентом хору і учнівської оркестри.

Крім цього провадить духові оркестри в довкільних селах. Отже, як можемо ствердити, вир культурно-громадської праці вже зарання поглинув молодого Гайворонського.

Він починає і самий складати власну музику вже з 12-го року життя. Хор у Заліщиках проспівав його першу пісню до слів М. Шашкевича «Ой вилетів орел» в 1911 році. В тому ж часі пише він теж і дещо на скрипку.

Щоб студіювати музику далі, по закінченні семінарії подається Гайворонський до Львова і вступає до Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, де продовжує вивчати гру на скрипці та студіює теоретичні предмети. Щоб заробити на прожиток, учительює в підльвівському селі Зашкові. В тому часі створює одну зі своїх найкращих, оригінальних пісень, «Ой нагнувся дуб високий» (слова М. Голубця) в 1913 р., а теж «Заповіт» і «Ой у саду, у саду» до слів Т. Шевченка, «Ідіть» (текст Олеся), «Боеву пісню» (текст Д. Романовича), «Реве, гуде негодонька» (текст Л. Українки) і «Щоденно ворони летять» (текст Олеся).

З вибухом Першої світової війни Гайворонський, як борець за визволення, знайшовся в рядах Українських Січових Стрільців. Там зразу організує хор і вже під кінець 1914 року постають його відомі і славнозвісні воєнні пісні «Слава, слава отамане», «Хлопці алярм» і «Нема в світі кращих хлопців» (слова Ю. Назарака). Всі ці пісні і деякі інші, включно з гімном Українських Січових Стрільців «Ой у лузі червона калина», ввійшли у відому в'язанку пісень «Стрілецьким шляхом». 1915 р. наш молодий композитор має завдання zorganizувати стрілецьку духову оркестру, яка потім не тільки пригравала Січовим Стрільцям до маршів, але і давала концерти для загальної публіки у Стрию, Перемишлі, Львові та інших містах. Заснував при Стрілецтві Гайворонський і струнний квартет, де знайшовся відомий пізніше диригент і композитор Ярослав Барнич.

Між Стрільцями познайомлюється Гайворонський і з іншими співтворцями стрілецької пісні, а саме з піснярем і поетом Романом Купчинським та автором безсмертної мелодії «Журавлі», Левком Лепким (слова брата Богдана Лепкого). Мимо цього, що Гайворонський був уже професійним музиком, Купчинський і Лепкий талановитими, але тільки принагідними творцями пісень, між цими трьома молодими людьми зав'язалася щира приязнь. Купчинський став писати часто слова до мелодій Гайворонського. Згадаймо хоч би найпопулярнішу пісню композитора «Їхав стрілець на війноньку», а там «За рідний край» і ін. В дальшому постають такі пісні Гайворонського, як «Йде січове військо» (текст УСС), «Ой впав стрілець» (слова власні), «Сповнилась міра» (слова Купчинського), сольоспів «Ой казала мати» (власний текст), «Пи-

тається вітер смерти» (слова Ю. Шкрумеляка) тощо. Ці пісні, хоч і не всі, були друковані у Видавництві «Ліра», а навіть у відомому Видавництві «Редера» в Ляйпцігу.

Про найбільше поширену сольову пісню Гайворонського «Синю чічку» (текст В. Бобинського) з 1917 року існує поголоска, що її автором мав би бути якийсь інший стрілець. Коли візьмемо під розвагу навіть таку можливість, що хтось там може і натякав чи наспівав Гайворонському щось подібне до цієї мелодії, то напевно наш композитор опрацював її, надав їй таку форму і насагу, що він мав повне право назвати її своєю піснею. Бож самозрозуміле, що такий тонкий мельодист, як Гайворонський, зовсім напевно не потребував запозичати чи брати від когось іншого мелодію до своєї пісні. Щодо поширення цієї пісні, то виконував її часто тенор Василь Тисяк. Пізніше ввійшла вона в мій концертний репертуар. І хоч мала вона у слухачів великий успіх, мене, особисто, зворушувала глибше неменше популярна мінорна «Ой нагнувся дуб високий». Їх бо я завжди майже виконував в одній і тій самій програмі.

Коли УСС опинились 1917 році на Східній Україні (Слисаветград), Гайворонський творить пісню «Із-за Чорного моря» та «Сон і доля». Він зустрічає там деяких визначних представників нашої культури, як акторів Тобілевичів і ін. Стрільці під його диригентурою виступають дуже успішно зі своєю оркестрою і хором перед українською публікою. Незабутні спогади і чарівні враження з побуту на Східній Україні остали в Гайворонського на все життя; зрештою, так, як і з вчаснішого побуту на Закарпатті.

З відродженням української державности 1918 р. в Галичині, пише він марш «За Україну», рапсодію «Довбуш» та «Похоронний марш». Коли з українською армією знайшовся у Кам'янці Подільському, працює диригентом у театрі Садовського. З цим побутом пов'язані його зустрічі з молодим Нестором Нижанківським, Кирилом Стеценком та Миколою Леонтовичем. Гайворонський стає іменований Головним Капельмайстром Української Народної Республіки.

З програною нашою війною, подибуємо його знову у Львові, щоб продовжувати музичний шлях свого життя. Він поглиблює науку гри на скрипці у Вищому Муз. Інституті ім. Лисенка, а сам вчить музики в семінарії і гімназії Сестер Василіянок. За визначність у праці призначено його інспектором навчання співу в наших львівських школах 1921 р. 1922 року видає він обширний, потрібний і дуже добрий «Співаник для дітей». Одною із найбільш цікавих і цінних прикмет характеру Гайворонського була величезна любов до нашої дівчини. Він пише пісні й музику до кількох дитячих п'єс.

За ціну бути виховником бурсаків, замешкав наш композитор у Ставропільській бурсі. Його як культурно-музичного працівника просто «розривали» у Львові. Він стає диригентом хору «Боян» в Успенській церкві, студентського чоловічого хору «Бандурист», а теж ремісничого хору «Воля», ба, навіть почав керувати оркестрою залізничників. Чи під силу було одній людині, при не найкращому здоров'ї, дати собі раду з цими всіма дуже виснажливими зайняттями диригента, композитора і виховника молоді? Гайворонський любив музику і людей, особливо молодь, цинив працю, однак всі ці зайняття були понад спроможності однієї людини.

З того часу маємо його сольоспіву до власного тексту «Ой козаچه мій» і «Колисав мою колиску» та «Чи ти прийдеш» (слова Богдана Лепкого). З хорів опрацював 20 народніх пісень на чоловічий і мішаний хори, що їх видав студентський хор «Бандурист».

Гайворонський, з убогими засобами до життя, почувався у Львові перепрацьованим. І саме життя було весь час під наглядом польської поліції. Тому рішив виїхати до Праги, в Чехо-Словаччину або до США, куди запрошували його шкільні товариші.

1923 року наш музикант прибув до берегів Америки, до Ровд Айленд. Тут знайшовся серед приятелів і перейняв провід над хором і духовою оркестрою та почав вести освітні курси. Проте він бажав продовжувати даліше свої музичні студії. По році він переїздить до Нью-Йорку, де жив і працював аж до своєї передчасної смерті.

В Нью-Йорку засновує зі скрипалем і композитором Романом Придаткевичем «Українську музичну консерваторію» в 1924 р., яку наша громада — на жаль — з браку національної і культурної свідомости не спромоглася удержати при житті.

Гайворонський вписується на Музичний відділ Колумбійського університету, де студіює у проф. Д. Г. Мейсона, С. Бінгема та Д. Мора. Йому, як послідовникові Лисенка, якраз відповідав традиційний музичний напрям цього університету 20-их років. Він отримав навіть однорічну стипендію. По цих студіях Гайворонський побирав ще лекції композиції у відомого піаніста і педагога П. Галліко. З часів студій маємо його дві вагомі композиції на мішаний хор і симфонічну оркестру «Піски Ді» до англійського тексту та «150-ий псалом».

Крім переписки зі Львовом, Гайворонський переписується коротко і з визначним істориком музики в Києві, знищеним Московою Миколою Грінченком.

За поштовхом нашого невтомного музикотворця, організовано в Нью-Йорку в 1927 році «Українську музичну накладню», що

мала за ціль видавати українські музичні твори. Своєю відданою виховно-музичною працею Гайворонський здобув собі любов і довір'я всієї української громади. Коли в 1930 році заплановано в Нью-Йорку «Свято української музики», провід об'єднаними хорами віддано йому. Успіх концерту був дуже помітний і Кошиць, приявний на імпрезії, висловив хорам і Гайворонському прилюдне признання. Вислідом цього виступу була створена організація «З'єдинені українські хори» з членством 50-ти хорів з околиць Нью-Йорку, Філадельфії, Клівленду, Пітсбургу, Чікаго та ін.

В признанні за невтомну працю Гайворонського, наші громади почали організувати концерти присвячені йому, як ціненому українському композиторові, диригентові і суспільному працівникові.

В 1933 році пише він музичну комедію зі стрілецького життя «Залізна острога», яку присвятив своїм двом друзям з часів війни — Р. Купчинському і Л. Лепкому. прапрем'єра у виведенні Театру ім. Тобілевича відбулася у родинних Заліщиках з великим успіхом. Опісля грано цю комедію у Львові і Галичині. В дальшому творить композитор музику до п'єси Дмитра Миколишина «Синя квітка» в 1934 році. Тут маємо і пов'язання з його прославленою піснею «Синя чічка».

Це були замовлені твори для далекого рідного краю. З ним бо був Гайворонський у найтіснішому зв'язку не тільки ідейно-духово, але й практично, бо переписувався із представниками всієї галицької еліти — музикантами, письменниками, журналістами, суспільними працівниками тощо.

Рівночасно працює він з усією наснагою своїх сил в Америці, головню в Нью-Йорку. Стоїть він у дружній співпраці і тут не тільки з музичними і мистецькими представниками, як з Р. Придаткевичем, О. Кошицем, П. Печенігою-Углицьким, скульптором О. Архипенком, але теж із представниками громадського життя, як Л. Мишугою, Л. Цегельським, С. Демидчуком, Д. Галичином, о. Чапельським та ін.

В 1934 році наш композитор одружується з дівчиною родом із Поділля, лікаркою, д-р Неонілею Пелехович, що стала чи не ідеальною товаришкою його працьовитого життя. Вона дійсно потрапила відчувати його творчі задуми, спомагаючи віддано у звершенні його музично-суспільних плянів. Передусім всіми силами намагалася підтримувати і підсилювати його підірване війною здоров'я.

Гайворонський із Придаткевичем засновують «Товариство української музики», що мало за ціль поширювання, перш усього, нашої інструментальної музики. На концертах у більшості камерного характеру виконувано композиції Лятошинського, Косенка, Придаткевича, Кудрика, Лиська й ін.

Наш музикотворець заприязнюється із представниками білорусів і опрацьовує для них на хор деякі їхні народні пісні. Дружить теж і з деким із литовських музиків. Існують навіть хорові обробки Гайворонського хорватських народніх пісень. Ця невгасима промінистість його музичних зацікавлень при його слабкім здоров'ї гідна великого подиву. В Канаді втримує зв'язки з музикологом П. Маценком та о. Г. Трухом (автор слів гімну «Ой у лузі червона калина»). Попри все це наполегливо провадить дитячу оркестру.

Великі успіхи досягнув Гайворонський у виховній праці з нашою, народженою тут, старшою молоддю, що була зорганізована в товаристві «Ліга української молоді північної Америки». З цієї організації вийшли пізніше диригент і вчитель музики Степан Марусевич та організаторка перших імпрез молоді Оля Дмитрів. І в доборі українського репертуару був наш композитор дуже допоміжним; ось хоч би молодій, надійній сопраністці, пізнішій солістці Сіти опери, Марії Полин'як-Лисогір.

По Другій світовій війні нав'язує Гайворонський знову рясну переписку з музичними представниками, що опинились на еміграції у західній Європі. Його листи сповнені нових творчих задумів і організаційних плянів. По війні його музична творчість, через здоров'яні послаблення, зосереджується переважно на піснях. В 1946 році появляється його великий співаник «Збірник українських пісень для молоді» в Саскатуні, Канада.

В останню, осяйну сторінку життя Гайворонського, притишену дещо його фізичним недомаганням, треба вписати імпрезу молоді «Гомін України» 3-го травня 1949 р., в Карнегі Гол, в Нью-Йорку, присвячену 300-річчю в'їзду Богдана Хмельницького до Києва. Він обняв контролю над музичною частиною програми зі своєю «Привітальною піснею Хмельницькому», «Піснею Мазепи» та «Ой Морозе, Морозенку». Диригентуру обняв його учень С. Марусевич. Концерт увінчався блискучим успіхом.

Проте за кілька місяців, 11-го вересня 1949 року, Гайворонський передчасно вмирає. Похоронено його на цвинтарі св. Івана в Мідл Вилледж, Н. Джерзі.

Перший посмертний концерт на честь нашого композитора відбувся в 1950 році.

По смерті його дружина, д-р Неоніля Гайворонська, старалась по своїй змозі популяризувати ім'я свого вельми заслуженого і шанованого чоловіка-музикотворця, позичаючи чи пересилаючи його композиції для вжитку всім, хто звернувся до неї. За її старанням і вдячних учнів вийшла досконала книжка-біографія авторства д-ра Василя Витвицького «Михайло Гайворонський» в

Нью-Йорку в 1954 році. З цього то джерела взято тут більшістю інформації про нашого композитора. На жаль, пані Неоніля ніколи не встигла видати друком принаймні найважливіших творів свого чоловіка. Ось хоч би так, як тепер видають дружина і сини музику А. Рудницького.

Тут не місце вичислювати докладно всі твори написані Гайворонським, які неодмінно повинні бути видані старанням української еміграції у США не тільки з вдячності за всеньке його життя, зложено на жертівнику України для її народу, але й за цінність та вагому чистоту українського характеру його музики. В нас тут обмалю нових рідних композицій узагалі, а тим часом досконалі твори Гайворонського мусять дожидати терпеливо і довго — задовго вже — на свою появу друком.

Чи нам, наприклад, не придалися би його «Українські народні пісні» на мішаний хор, що мали тільки фотостатичне видання, або «Колядки і щедрівки», чи «Українські народні пісні Лемківщини і Закарпаття»? З мішаних хорових композицій варто, щоб наші диригенти мали до своєї розпорядимости такі вагомні речі, як «Учітеся» (слова Т. Шевченка), «Коваль» (слова І. Франка), «Підлисся» (слова М. Шашкевича), «Помолімося» (слова Ю. Клена) чи «Слава Україні» (слова Гр. Чупринки). А з чоловічих хорів «Скитальчу тугу» (слова С. Черкасенка), «Три пісні» (слова І. Франка), «Село» (слова Т. Шевченка), «Ранній вітер» (слова Б. Антонича) чи «Холм» (слова С. Гординського). Зі сольоспівів, крім стрілецьких, що їх дехто має переписані рукою і не знає, що наш музикотворець написав ще сольоспіви «Сонце заходить», «Садок вишневий» (слова Т. Шевченка), «Скорбна мати» (слова П. Тичини), або «І знов весна» (І. Наріжної), які й досі в рукописах. А якби нам придалась уся його церковна музика, як от «Іже Херувими» чи «Причасники», «Царю небесний», або і «Христос воскрес». Як гарно було б побачити видані театральні твори «Залізну острогу» (лібретто Лісевича і А. Курдидика) чи вже згадувану «Синю квітку». Конечно треба б перевидати співаники для дітвори. А з інструментальних творів, що їх нам особливо брак, на скрипку: «Елегію», «Колискову», «Пісню без слів», «Українські танці», «Серенаду»; «Сонатину», «Сонату для скрипки і форт.» та «Сюїту для двох скрипок». З камерної музики нам потрібне «Скрипкове тріо» (4 частини), «Струнний квартет», «Морозенко» тощо. З оркестрової музики, особливою конечністю було б видати партитуру «Симфонічне Алегро» («Тон-поема»), що її можна б брати поважно під увагу для виконання на 1000-ліття Хрещення Руси-України.

Бож композиції Гайворонського цінені, люблені, громадою ніколи не забуті, бо мимо величезної недостачі матеріялу, вони знаходяться постійно в репертуарі наших виконавців, як хорів так і со-

лістів-співаків, а навіть інструменталістів. Його незрівняна безсмертна пісня «Живи Україно» (слова Олеся) — це якби один із наших найновіших величних гімнів. Однак брак друкованих нот і взагалі нот до його щирої і зворушливої музики гальмує повноцінне виявлення творчости Гайворонського та зріст прослави його імені.

За цілеспрямовану, всежиттєву працю на ниві рідної музики, з наближенням 40-ліття його невіджалуваної смерті, нашою невідкличною повинністю і обов'язком є видати друком твори Гайворонського для культурного користування і національного піднесення усього українського народу!

УВАГА!

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ!

УВАГА!

У нашому Видавництві вийшла недавно нова книжка п.з. «З НАЙКРАЩИМИ» — пера знаного Вам уже автора Юрія Борця-Чумака — булавного УПА, уродженця Лемківщини.

Ця нова книжка Юрія Борця-Чумака багатоплянова. Тут зібрано спогади автора про участь у легендарній боротьбі з окупантами України, далі читач знайде в ній роздуми автора з ділянки різних питань, картини з життя еміграції та подорожні враження. Ці провідні теми, хоч і розроблено в окремих розділах, об'єднано в один мемуарно-біографічний твір.

Ціна книжки:

Бельгія	700 бф..
Велика Британія	8 ф..
Німеччина	40 нм..
Франція	100 ффр..
Канада	18 дол..
США	15 дол..
Швеція	100 кор..
Австралія	18 дол..
Австрія	250 шіл.

Всі інші країни рівновартість американського доляра.

Книжку можна набути в українських книгарнях або безпосередньо з нашого Видавництва УВС у Лондоні:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD., 200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN.

Повісті, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА
(1939-1944)

(Продовження, 9)

17. Поет

— Що доброго скажете, Атанасію? — запитав Митрополит побачивши радісну усмішку на обличчі свого вірного помічника.

— Мати Йосифа повернулася! . .

— А це що таке? Просити негайно сюди! — Митрополитове обличчя, під маскою сповидного гніву, теж не могло приховати деякого задоволення.

— Слава Ісусу Христу! — з похиленою головою винуватиці промовила на порозі мати Йосифа.

— Слава навіки! Сідайте. Якось недовго тривало це ваше лікування у Криниці?

— Так і я прийшла, щоб вияснити. . . Я мала дві причини. . .

— А які ж, як можна знати?

— Я бачилася з д-ром Авербахом. . .

— Ага, то він щасливо добився до Криниці? Ну, то слава Богу, бо ми тут боялися за нього. Він був у мене перед виїздом, дякував і таке інше. А також із великим захопленням розказував про чудову, на його думку, організацію УПА з усіма її військовими канцеляріями, бункрами, шпиталлями, та зокрема, що він особливо підкреслив, добре ставлення до жидів, яких у лісах багато. . . Та все ж він вирішив тікати на Захід.

— Так, на Мадярщину, але ще мав у Кракові зустрітися з дружиною.

— Так, бо вона поїхала іншим шляхом, з нашими Сестрами. . . Але мені не подобається оця втеча жидів на Захід. Вони, мабуть, звітрили більшу небезпеку зі Сходу. . . Але до речі: це він вас вислав сюди перед закінченням лікування?

— Я й не починала лікуватися. . .

— Усупереч моему дорученню!?

— Прошу вибачити мені. . . але Авербах сказав мені таку річ. . .

— Яку прошу?

— Він говорив про німецьку поразку під Сталінградом, про те, що американці допомагають москалям. . . і що вони знову сюди прийдуть. . .

— Це, на жаль, можливе, але ще не так швидко, тож треба було підлікуватися вам, щоб готуватися до нових «допросів»...

— Ото ж, Авербах казав, що тепер усе піде дуже скоро. І я боялася, щоб мене не відтяли від Львова... Я хотіла бути біля Ексцеленції...

— А, на маєш! Жінка зі своєю логікою завжди жінка, — навіть у чернечій рясі!... замість послухати розуму і лікуватися поки можна, наша «героїня» перелякалася і послухала якогось жидка.

— Жиди найкраще все знають!...

— Це правда, і я зайвий раз про те переконався у розмовах із їхніми рабинами... Та все ж у паніку попадати немає причини... А яка ж була друга причина непослуху?

— Друга багато важча...

— Ви не жартуєте? Ну, то кажіть.

— Та коли не знаю від чого почати... Там у Криниці був такий поет... Тодось...

— Тодось Осьмачка? Знаю, він добрий поет і нещасний. Мусів рятуватися перед московськими поспіпаками удаванням божевільного, то ж вони запроторили його до божевільні... І хоч він тільки вдавав, то все ж кількарічне перебування з хворими людьми не могло не відбитися й на його психіці.

— Ох, коли б я це була знала!... Господи, то це тому він себе так вів?

— Як він себе вів?

— Прощу Ексцеленції тільки подумати: зразу ж першого дня, довідавшись, що я з Києва... почав мене компліментувати... наче світську даму... не зважаючи на рясу...

— Гм, цікаво... Я ніколи не подумав би, що цей замріяний поет, що зумів так макабрично оспівати трагедію московської колективізації, знається на двірських манерах...

— Ще б пак! Він зовсім не в'язався навіть присутністю мешканців «Патрії».

— Бо в нього широка душа степового українця: що на серці, те й на язичі! Але я тут не бачу вашої провини. Чейже ви його не заохочували до цього нічим, правда? — Митрополит допитливо глянув на її збентежене личко.

— Та Боже борони!... Як Ексцеленція могли щось такого подумати? Але це ще не все...

— А було щось більше?

— На жаль, так. Увечорі того самого дня, він... прийшов під мое вікно...

— Як середньовічний трубадур співати серенаду?

— Ох, Боже, як Ексцеленція все зразу відгадують!... Так, він почав грати на бандурі... та співати безсоромну пісню: «Карії очі, чорнії брови»...

— Е, мати Йосифо, ви не знаєте нашого фолкльору! Народня пісня ніколи не буває безсоромна... хіба що це окрема категорія, яка зроджується при чарці... Але це таки капітальна історія!... Вечірні серенади

під вікнами нашої шанобливої мати Ігумені! Це таке неймовірне, таке гротескне. . . що й справді — хіба божевільний міг щось таке придумати. . . Ха-ха-ха! . .

Ігуменя широко відкрила очі від надмірного здивування. Ще ніколи вона не бачила Митрополита в такому веселому настрої, а в останніх часах і поготів! Крім того її зовсім приголомшила несподіванка: замість наварити її за незручну, чи невмілу поведінку серед світських людей, цей грізний і непохитний Митрополит. . . обернув цілу історію в жарт! Невже і справді «ніщо людське йому не чуже»? Невже й немає її гріха в цьому?

— Та жарти на бік, — неначе відгадуючи її думки мовив Митрополит, — і хоч це весела історія, то все ж могла була вас наразити на якісь поговори. Злосливих язиків ніде не бракує, а серед тих криницьких доробкевичів тим більше. . . Тому я схвалюю ваш передчасний поворот, але під однією умовою: що ви тут зразу почнете серйозно лікуватися. . . Там у вас на Лічакові маєте знаменитого д-ра Панчишина, він вам припише всі необхідні ліки, але перш за все накаже вам відпочивати, багато відпочивати. . .

— А я навпаки, хотіла б щось запропонувати. . .

— Новий непослух?

— Ні, ні ні. . . Боже борони! . . Тільки лікар Авербах сказав. . .

— Знову Авербах! . . Щось ви йому занадто багато уваги присвячуєте. . . чи не з вдячності за лікування на Замарстинові!?

— Ні, не йому, але його словам про Ексцеленцію! Був дещо стурбований. . . Він мені виявив, що тоді, коли він був на авдієнції у палаті, то Ексцеленція наче б то. . . гірше себе почували, й о. Мітрат Сліпий. . . зарядив консилиум. . . запросив аж трьох лікарів. . .

— Ох, це такі свята правда, що жиди все знають скоріше і краще про нас, як ми самі! Це ж була звичайна перестуда, але о. Мітрат, щось так як ви, зразу всіх лікарів скликав. . . А тим часом все пройшло, й консилиум виявилося зайве. . . Але при чому тут ви?

— А я собі подумала, що для Ексцеленції слід готувати відповідні страви, подавати ліки, міряти гарячку, пильнувати години. . . Тож хотіла б запропонувати мої послуги. . .

— Поволі, поволі! . . Усе це роблять сестри Евфрозина і Теодозія. . . а ліки подає Атанасій. . .

— Це правда, але сестра Евфрозина старенька, вона вже добре й не бачить, а сестра Теодозія весь час у кухні. . . Що ж до Атанасія, то я знаю, що вірнішого від нього немає в усьому монастирі. Проте він часто буває відсутній. . . виходить на місто за покупками, залагоджує різні справи, а тут же треба бути на місці. . . Якщо б Ексцеленція дозволили, то я примістилася б разом зі Сестрами й зайнялася здоров'ям Ексцеленції. . .

— Ви насамперед займіться своїм власним здоров'ям! А крім того, ви забуваєте за свій монастир і той факт, що я маю тут свого брата. . .

— Ні, я про все подумала. Отець ігумен мусить тепер не тільки займатися панею графинею з дітьми, але й канцелярією, перепискою і секретарством. Адже тут відбуваються засідання Національної Ради. . . Що ж до мого монастиря, то ви, Ексцеленціє самі казали, що сестри добре спра-

вуються і без мене, коли висилали мене до Криниці. А тепер я чейже буду у Львові, недалеко. . . тож дуже прошу дозволити мені. . .

— Годі воювати з жіночою логікою! Здаюся. Дозволю, але знову з умовою, що поза моїми ліками й дієтою, ви не сидітимете в кухні, а в садку, на повітрі, якого вам дуже бракує. . .

— Обіцюю з усього серця! Адже ми маємо доволі плетива на зиму для наших сиріт, зокрема жидівських, що прийшли в одній сукончині. То ми перепорюємо старі светри, що нам дають люди, і плетемо для них теплі речі.

— О, я знаю, що ви дуже практичні й господарні та й хвилини не посидите без роботи. Але пам'ятайте: плетіть собі скільки хочете, але на повітрі. . . Боже вам помагай! . . І ще одне: Тут уже за вами питали товаришки з тюрми: Зеня, Віра, Оксана. Вони ще не знають, що ви повернулися, тож повідоміть їх і можете приймати їх у нашому садку. . . Їм теж не зашкодить відпочинок і свіже повітря!

— Дякую зі щирого серця! . . Ох, як це радісно буде знову їх побачити! . . Зокрема я хотіла б побачити Віру, що з нею, як я це вже розказувала Ексцеленції, ми навіть трохи сперечалися. . . Тепер матиму нагоду сказати Вірі, що це не я, «духовна особа», але вона, звичайнв світська дівчина, правильно ставила нашу національно-релігійну справу: нам же ближчі брати-православні, як чужинці-католики. . .

18. *Архіви і совість*

Брати Шептицькі полагоджували листування, якого назбиралося багато, коли внизу почулися голоси, й о. Климентій зійшов поглянути, що сталося. За хвилину він проголосив з порога:

— Пан професор Оглоблин з Києва. . .

Людина віком між тридцяткою і сороківкою низько схилилася перед Митрополитом.

— Довго давали чекати на себе, пане професоре!

— Я готувався через о. Табінського «просити авдієнції», як тут кажуть, у Вашого Величества, бо не думав, що це так просто. . .

— Та ми ж із вами вже знайомі, щоправда, тільки з листування. . . Раді з вами ближче познайомитися, та зокрема послухати цікавих вісток із Києва. І то з першої руки, звичайно, якщо пан професор схоче ними з нами поділитися. Зокрема цікавлять нас церкви, музеї, пам'ятки, архіви, бібліотеки, бож без цього, як же писати історію, правда?

— Так, але на жаль, мушу відповісти одним страшним словом: руїна! Руїна там і загроза руїни тут, у Львові, де існують ще рештки наших скарбів. . .

— Тут у Львові ми й не дуже були свідомі, які великі скарби були закриті для нас польськими ключами. . . Щойно після розвалу Польщі, наші вчені дісталися до них, але не надовго: москалі зразу поклали на них свою святотатську руку і взялися їх «упорядковувати», ба що гірше — вивозити. . . Та багато не встигли вивезти, й вони ще всі у Національно-

му музеї, у Студіоні, у Святому Юрі та й по інших книгозбірнях і бібліотеках, навіть приватних. . . Це безцінні історичні матеріали, і їх треба бодай списати. . . На жаль, не маємо професійних архіварів. . . Професор Грушевський не залишив нам спеціалістів із цієї ділянки. . .

— Михайло Грушевський був радше історик, як археограф. . .

— Безумовно. Грушевський випередив свою епоху в українській науці бодай на 50 років. . . Досі ще наші історики живуть наслідками його невтомної праці. Жаль, що теперішні часи несприятливі для науки, а то, може, зацікавилися б наші східні вчені вивченням цих матеріалів, коли, як ви кажете, там, у серці України, страшна руїна. . . — Митрополит поглянув допитливим оком на проф. Оглоблина, який саме витягав зі своєї течки якісь папери.

— Я дозволив собі привезти зацілілі у нас рештки: автографи митрополитів Іпатія Потія з 1603-го року та Лева Шептицького. . .

— А в нас не було ні одного автографу Потія! Професоре, це княжий дарунок! Та ще й Лева Шептицького — мого далекого предка! . . Як вам дякувати? . . Чи ці документи були десь опубліковані?

— Я з ними ніколи не зустрічався. . .

— Скажіть, пане професоре, як думаєте: чи Іпатій Потій був «польським перекинчиком», як його представляють, чи тільки, як усі діячі того часу, був льяльним громадянином польської держави? Адже ж сам Хмельницький, що воював з польською шляхтою, був у добрих взаєминах з королем Жигмонтом. . . Для мене ці питання дуже важливі. . .

— Та чи ж могло бути інакше? Так же само, після програної війни під Полтавою та її макабричних наслідків, упродовж усього 18-го століття, низка українських діячів стояла на ґрунті московської державности і льяльности. . . Ми, проте, не ставимо їм то за гріх, не тавруємо за ширення української культури на Московщині Теофана Прокоповича або Стефана Яворського (цей другий — кращий з українського погляду), не відмовляємо їм українства, не викидаємо їх з історії української культури. То чому ж мали б ми інакше ставитися до Іпатія Потія? Адже Потій більше зробив для України, як Прокопович. . .

— Проте він не доріс до Петра Могили. Недавно читав я монографію Ґолубйова про нього. . . Коли б Петро Могила і Веніамин Рутський були б порозумілися у церковній справі, ми давно мали б свою державу й новітня історія України пішла б зовсім іншим шляхом. . . — твердив Митрополит.

— І коли б козаки не встрявали були у невластиві їм, церковні справи! — додав історик.

— Це вже тільки історія, щоправда, сумна й повчальна. . . Та перейдім до сучасности. Хочу вас запитати як компететну людину: чи москалі своїм страшним гнобленням українського народу причинилися до його занепаду, чи навпаки, викликали реакцію, витворили національний гарт?

— І це і те. Вони винищують матеріальну субстанцію України, але в духовній площині «кожна акція зумовлює реакцію». Українське населення тепер ненавидить москалів, як ніколи в історії! . . Навіть серед партійців знаходяться щирі українці, яким не тільки осоружна большевицька

«ідеологія», але й рабське плазування перед усім московським. Вони по-тайки, наскільки можуть, виконують українську роботу, перетикаючи її «даниною».

— Згодом я попрошу вас подати докладні дані про штучний голод 1933 року, а тепер я ще хочу почути від вас про релігійно-моральний стан українців, зокрема селянства. . . Бо ці люди, що прибули до Львова у 1939-41 роках, були дуже боязливі, не мали довір'я один до одного, можна сказати, що вони більше довіряли галичанам, як своїм таки «товаришам». . . Невже ж аж таке спустошення в людських душах заподіяли москалі?

— Усього спустошення, ви тут, звичайно, не могли помітити, ні зрозуміти. Одне скажу: якраз ці люди, що не мають довір'я, що мовчать, що відвертаються від вас, — це ще чесні й порядні люди! Натомість ці, що підходять, розпитують, підглядають, підслухують і «лізуть із чоботами в душу». . . О, цих треба берегтися, це каїни і злочинці, хоч іноді роблять вони це із примусу, а не з власної волі. . .

— Це мусить бути особливо страшне — бути змушеним робити каїнову роботу не за срібняки, а зі страху. . .

— Зі страху й під шантажем, який москалі вміють так диявольськи оплутати людину, що вона має до вибору тільки «між молотом і ковадлом», бо попала у таку «межову ситуацію», яка не снилася й найбільш екзистенціальним філософам і з якої виходу немає. . . — Професор замовк, мабуть, заглибившись у страшні спомини, які й викривили його обличчя виразом терпіння, а Митрополит вів далі розмову зі своїми думками:

— Це сатанове діло, і я розумію, що під таким терором навіть ревний християнин може заподіяти зло своїм ближнім. Але чого не розумію то те, що тут ми самі себе нищимо й без ворога! Стривайте, та, може, це якраз діється за підшептом, чи як ви кажете чиеюсь «організацією» провокації, шантажу, засідки, яких наші люди не розуміють і даються ловити як наївні діти? Може це якраз московські прислужники нацьковують один на других, переліцтовуються у «патріотизмі», створюють таку атмосферу, що кожний бачить довкола себе самих тільки лиходіїв і зрадників? . .

Після цієї мовчанки професор став прощатися.

— Так, зближається вечір, і ви, професоре, мусите відійти. Але ми собі про багато речей поговорили й багато дечого мені вияснилося, тож прошу вас, заходьте частіше. . . До речі, я маю деякі пляни, з якими бажав би вас ознайомити.

— Це буде для мене найбільша приємність! . .

Відходячи з о. Ігуменом до воріт, проф. Оглоблін поділився з ним своїми враженнями:

— Мені здавалося, що переді мною людина інших далеких часів, або ж людина майбутнього, що високо піднеслася над епохою. . . Ніхто ніколи досі не зробив на мене такого враження маєстатичности і понадчасовости. . . А разом з цим, яка щира, сердечна простота!

— Ви, пане професоре забуваєте, що він «слуга Божий», монах і пастир своїх овечок. . .

— А мене примушували уявляти собі його як «графа», «езуїта» і «слугу Ватикану». . . Прощу подякувати йому за це прекрасне пополудне.

Митрополит, зі свого боку, теж висловився про гостя:

— Ця розмова з розумною і вченою людиною, православним інтелігентним українцем, навела мене на різні висновки: справі з'єдинення Церков може допомогти наша патріотична інтелігенція. Бо саме духовенство обидвох гілок, у своїй надмірній ревності, може допуститися непростягнених помилок. Та все ж першими мусять діяти наші єпархи. Коли між ними дійде бодай до розмов, то наші вчені, політики й інші достойники їх у тому підтримають і своїми працями підготують весь наріз до святого завершення. . . Але, я собі якраз пригадав: чи о. Митрат у своїй канцелярії?

— Ох, він має багато роботи. Ці книги, що ми відібрали від «загсів» — московських «записів цивільного стану» — такі понищені, подерті, з видертими картками, що часом і не знати, з якої єпархії походять. . . А крім того ще й архів Богослов'я. . .

— Тоді не перешкоджаймо йому, а тільки попросім його знамениту статтю «Обрядова однообразність» — я хочу дати її прочитати проф. Оглобліню. . . У ній о. Ректор з'ясовує на прикладах, що у Вселенській Церкві теж була різnorodність обрядів, аж поки Тридентський собор не зуніфікував у XVI столітті всю обрядову справу.

— Справжні настрої нашого духовенства проявилися на соборі 1936 р. у Львові, коли внесення про богослужбову однообразність прийняли всі присутні радісними оплесками.

— Якщо я собі добре пригадую, то в цій статті пише о. Ректор таке: «Не знайдеться ніхто між нами, що виступав би з галицькими обрядовими формами на всеукраїнське форум і накидав би їх усій нашій Церкві. . . Нав'язуючи до XVII століття, нам треба потягнути нитку поміж двома крайностями, — синодальною і златинщеною, — бо тільки це буде нашим правильним становищем. Треба не одного зректися, щоб не розбиватися, — це завжди легше як наново поєднуватися». Оце було розумне ставлення справи й я думаю, що воно нашому вченому сподобається.

— Напевно, бо, виходячи звідси, він був наче зачарований усім, що тут почув. . .

— А я забув у розмові з ним порушити одну важливу справу, — архівальної комісії. . . Треба буде йому про те написати й рівночасно просити, щоб він накреслив плян такої праці.

За декілька днів проф. Оглоблін познайомився зі статтею о. Ректора Сліпого й запрошений Митрополитом, висловився у цій справі. Між ними зав'язалася довга розмова, й Митрополит підвів підсумки:

— Найгірше, що в нас досі ще ніхто не написав історії нашої Церкви! Адже не можна робити плянів на майбутнє, не вивчивши минулого! . . А матеріялів для цього маємо повно, справжні скарби. Скільки їх у мене самого! Їх слід списати і при сприятливих умовах використати для напи-

сання ґрунтовної історії. . . То, що скажете, пане професоре, на створення такої, як я назвав, «Архівної комісії»?

— Я не тільки зрадив цим проектом, але й зразу, на ваше доручення, намітив проект та списав приблизний її склад: Архiepіскоп Йосиф Сліпий, д-р Микола Андрусак, проф. Пантелеймон Ковалів, проф. Іван Крип'якевич, проф. Іляріон Свенціцький (Львів), проф. Наталія Полонська-Василенко, проф. Олександр Оглоблин (Київ), та проф. Дмитро Дорошенко (Прага). Звичайно, сюди дійшли б інші наукові сили та допоміжний персонал. . .

— О, це покищо вистачає, і проект, як бачу, добрий та ясний, хоч короткий. Я вам щиро вдячний, бо бачу, що моя ідея конкретизується. . . Візьмемося негайно за роботу. . . Існує ще формальна сторінка: створення нової української інституції німцям напевно не сподобається — вони ж позамикали існуючі. . . Але наш синдик уже знайде якусь форму, щоб вона від них не залежала. . .

Проте справу Архівної Комісії треба було відкласти. У зимових місяцях 1943 р. Митрополит важче занедужав, і лікарі тримали його в ліжку. Архiepіскоп Й. Сліпий перебрав усі справи митрополії і зчаста перебував поза Львовом. Мати Йосифа з обидвома Сестрами ледве встигали поратися з будинком, кухнею і господарством, бо явних і таємних мешканців палати та суміжних будинків було щораз то більше. Попри жидівську «колонію» у підземеллях, верхні приміщення займали втікачі зі Східної України, які, не маючи документів, перебували у Львові нелегально і ризикували вивозом на працю або й до концтабору. Вони теж привозили невтішні вістки: почався тихий відворот німецької армії, тож перелякані цим люди, поспішали випередити військові з'єднання панічною втечею. Усе це викликало в німців скажену лють, яку вони зганяли над безборонним населенням. З другого боку, по лісах появлялися ватаги московських партизан, які грабували селян і тероризували «ізмінників родини» так довго, поки на місцях злочинів не з'являлися відділи УПА, перед якими москалі тікали. Ближче на захід, самі селяни боронилися як могли, перед польськими колоністами, або московськими партизанами, які іноді подавали себе за упівців, щоб, приславши пильність, напасти, грабувати і вбивати. Воякам УПА доводилося карати московських партизан і польських колоністів так само жорстоко, як і вони розправлялися з українцями, домагаючися від них «контрибуцій». Найгірші вістки приходили з Волині, тож отець Ігумен, зважаючи на братову недугу, дуже обережно переказав йому переживання Митрополита Полікарпа:

— Коли погромницька політика Еріха Коха довела до масового спротиву населення Волині й загрожувала всенароднім повстанням, 28.5.1943 року запрошено Митрополита Полікарпа до «Генералькомісаріату Волині» у Рівному. Комісар Шене прийняв Митрополита й о. Малюжинського у приязності начальника церковного відділу Шмідта, перекладача Цупітера і начальника поліції Кравзе. Комісар звернувся до українських гостей:

«Я запросив вас, щоб ми спільно поговорили про положення на Волині. А властиво можна говорити про явне повстання! . . Звертаюся до вас як до високого церковного достойника з пересторогою: треба зробити все

можливе, щоб це повстання припинити, бо як ні, — і тут комісар не забув погрозити пальцем, — то населенню не уникнути біди!»

Митрополит подякував за цю «чемну» пересторогу і відповів:

— Я не політик. . . Проте мій старий розум багато бачив у житті, і на мою думку, причина цього, як ви кажете «повстання» така: українська ідеалістична молодь обіцяла населенню вільну Україну. Населення прийняло цю вістку з найвищою радістю і було готове на всі жертви і на виснажливу працю для вас, бо бачило своїх людей в управлінні країною. Але коли згодом люди зрозуміли, що твориться щось інше, коли почалися переслідування й вивози, то населення перестало вірити у німецькі шляхетні заміри. Але це ще не все, бо ці настрої використовують чужі, зайшли групи партизан і своїми нападами намагаються викликати репресії супроти мирного населення. . . Чи ж можна дивуватися, що людям уривається терпець?

— Ов, то відважний Митрополит Полікарп! Правда, що німці тепер присмирніли. . . Алеж бо він ще в липні 1941 р., як тільки почув про відновлення державности у Львові, зразу підтримав нас своїм чудовим посланням! Що ж діється з ним тепер?

— Не знаю, але кажуть люди, що багато волиняків, переважно селян, покидають свої села і цілими возами, з родинами, переходять кордон «Райхскомісаріату» й затримуються покищо в галичині, але готові мандрувати далі. . . А це ж не від добра селяни кидають рідні хати. . . Там мають діятися жажливі речі.

— Треба віднайти зв'язок до Митрополита Полікарпа! Від часу нашого листування у справі поєднання запала між нами непотрібна мовчанка. Це я винуватий, бо перший перестав писати, і це треба виправити. . . Вишли когось на Волинь із запрошенням для Митрополита від мене прибути сюди, коли він там не зможе втриматися. А тим часом розішли запрошення до тих членів Архівної Комісії, що їх намітив проф. Оглоблин, щоб ми могли розпочати працю.

У вівторок 14 березня 1944 р. прибули всі члени Комісії до Митрополитої палати й у великій вітальні чекали початку нарад. Бракувало ще тільки Архiepіскопа Йосифа та проф. Оглоблина, який чомусь спізнявся. Вітаючись й ознайомлюючись зі всіма, Митрополит звернувся до пані Василенко:

— Я чув про вас, пані професоре, багато доброго від вашого колишнього студента, а тепер професора, Олександра Оглоблина, як про видатну наукову силу і велику українську патріотку. . .

— Я, Ексцеленціє, вихована в Петербурзі, але ніколи не забула, що мій рід походив з України. Як тільки Україна звільнилася 1917 року, я зразу переїхала до Києва і з того часу з ним не розставалася. Мій чоловік, академік Василенко, засновник Української Академії Наук за Гетьмана Скоропадського, не тільки підтримав мене в українстві, але й залишив заповіт — безмежну любов до України, — за що й знищили його москалі.

— Ви, пані, нагадали мені мій побут у Києві. Я, на жаль, був там за часів Центральної Ради, а не Гетьманату, який, мабуть, краще ставився до

Церкви в Україні. Я приїхав був до Києва у травні 1917 року з Петербургу, де, користуючися правами Київського Митрополита, встановив католицького священника Леоніда Фьодорова екзархом, підлеглим Київській Митрополії... Але у Києві я не знайшов підтримки ні від церковних, ні від світських властей. Православна ерархія була в руках запеклих москалів, які берегли єдності Росії під самим носом Українського уряду! Я мусів обмежитися до встановлення кількох католицьких епархій у Києві, Одесі, Січеславі, Полтаві й Кам'янці Подільському, переважно для галичан, які там перебували.

— А як прийняв Вас, Владико, соціалістичний уряд Винниченка?

— Холодно, майже нечемно... Соціалістичний уряд уважав церковні справи такими маловажними, що не вів узагалі ніякої церковної політики, хоч тодішні обставини були винятково пригожі: саме згинув від большевиків київський митрополит-москаль, Володимир, і престіл опорожнївся. Що ж було легшою для нашого уряду, як посадити на цей порожній престіл митрополита-українця і дати почин канонічному відмовленню Української Православної Церкви?

— А москалі якраз використали оце безголов'я і посадили ворога українства — Антонія Храповицького!...

— Ось бачите, пані, на кожному кроці доводиться стверджувати, що ми все ще не вміємо ні думати, ні діяти державницькими категоріями! Прикро про те говорити, тож зміню тему. Я чув, що Ви спеціалістка від Козаччини, то й рад би прочитати ці ваші праці, що стосуються до церковних справ, зокрема про такий факт, що Гетьман Петро Сагайдачний вписався був з цілим кошем у члени Київського братства, саме задля державної рації...

— Це була одна з моїх університетських робіт, але вона залишилася в аналах Академії. Одначе, я знову за неї візьмуся... при сприятливих обставинах. Зараз працюю над Південною Україною, де й була Запорізька Січ. Існують документи про релігійні справи на Січі, то й думаю їх використати.

— Тоді, прошу, не забудьте про вашого уважливого читача... Та ось і наш професор, то починаймо з Божою поміччю... Вас, пані, я прошу записувати.

— З найбільшою охотою.

Митрополит з'ясував мету нарад і запросив присутніх висловитися, а пані Полонська записала: «Усі промовці висловлювали важливість і свою готовість працювати. Намічено спершу розглянути й ознайомитися з архівними матеріалами, а тоді щойно розділити роботу. Було тихо й урочисто. Говорилося про справи вічності — про Церкву й науку. Хотілося думати тільки про те, але в усіх серцях була тривога. Вона незримо лягла на збори і важкими передчуттями засмучувала їх. Не вірилося, що буде ще час для цієї важливої і святої роботи. Лише Митрополит Андрей був спокійний. Тривога і страх не мали влади над ним...»

Під кінець нарад почувся глухий, проте виразний гук — чи то весняної бурі, чи гарматніх пострілів. І хоч усі знали, що фронт ще далеко, десь під Бровами, та що це радше буревійний провісник весни, аж настрій від-

разу упав. З неспокоєм у очах усі переглянулися і раптом пригадали собі, що наближається поліційний вечір. Поспішно почали прощатися. Коли всі вийшли, проф. Оглоблин підійшов до Митрополита:

— Я прошу пробачення в Ексцеленції: сьогодні опівночі виїжджаю зі Львова і не зможу, на превеликий жаль, продовжувати роботи в Комісії. . .

— Чи вам треба конечно тікати?

— Більше як хто інший я маю причини не чекати їхнього приходу. . .

— Вони не прийдуть! . . Та я благословлю вашу путь! . .

Професор Оглоблин вийшов приголомшений прощанням з Митрополитом і його останніми словами. «Чому він сказав з такою рішучістю, що вони не прийдуть? Чи я добре зрозумів? Що він мав на думці — цей спадкоємець великих митрополитів київських, галицьких і всієї України? І такий подібний до Петра Могили. . . Задивлений у Схід Митрополит Шептицький і задивлений у Захід Митрополит Могила. . . Що їх єднає? Єднає їх передусім висока ідея відродження Української Церкви, культури й історичної місії на Сході Європи. Єднає їх подібність історичної доби: у різні часи їхні постаті світять у пітьмі. Їхня діяльність проходила серед страшною боротьби за існування нації. . . Обидва вони діяли тоді, коли, здавалося, українська нація стоїть перед маривом загибелі. . . Але обидва вони вірили у краще майбутнє: «Вони не прийдуть — зло не подолає добра!». . . Чи не хотів Митрополит цими словами влити й мені того довір'я у Боже Провидіння? Мені великому грішникові? . . »

Професор пристав на площі св. Юра й обернувся лицем до храму, довго вдивлявся у витончено-легкий, граційний собор «рококо», у цю твердиню релігійної і національної думки у княжому Львові. «Господи, дозволь мені хоч ще раз у житті повернутися до Львова! . . Щоб спокувати, на правити ці лиха, що їх я накоїв у своєму житті. . . Правда, під страшним тиском, загрозами і знущаннями. . . Та чи це може мене виправдати? Чи не повинен я був радше згинутися, як стати пекельним знаряддям ліквідації мого професора, світоча української історії, Михайла Грушевського?! Так я думав і тоді, у проклятих тридцятих роках, вагався і мучився, коли дали мені «час до надуми». . . Бився з думками: що робити? Оклеветати свого професора, дорожчого від рідного батька, чи йти на муки? . . Але приходила рефлексія, подиктована без сумніву інстинктом збереження, та все ж таки логічна: і що це йому pomoже, коли мене закатують у застінках НКВД? Адже тоді не буде кому навіть те, що ще можна, зберегти. . . і зокрема свідчити про цей чортівський примус! . . Адже на моє місце зразу знайшлися б інші зацьковані, що зробили б цю юдину роботу. . . І що з того, що моя совість була б «чиста», коли б мене замучили? Чи не краще залишитися живим свідком? . . Я довго не міг узятися за перо і написати цю брехливу статтю, якої від мене вимагали й яка не мала нічого спільного з наукою, хоч і мала появитися у «Записках історичного інституту ВУАН». . . Як я мучився над самим заголовком, поки врешті придумав: «До генези блоку російського великодержавництва й місцевого націоналізму в українській історіографії». . . Але їм того було мало, то я мусів додати ще й підзаголовок: «Буржуазна історична школа Довнар-Запольського — професора Грушевського». . . І врешті їх задово-

лив. Вони видрукували обидва ці заголовки над моїм пасквілем, який мені ляг на душу, як невилгойна рана... Чи західні вчені здогадуються бодай, у яких трагічних обставинах зроджуються ось такі «праці» в СРСР? Де там! Вони читають оці брехливі, вимушені, сто разів «виправлені» і проти-переконань написані ці твори і... сприймають їх зовсім серйозно!.. Ха-ха-ха! Яка іронія долі! Яке це було б комічне, коли б не ховало стільки людських трагедій!.. Господи, Ти все знаєш... прости мені!..»

Зворушений до сліз цією внутрішньою розмовою, професор, наче прив'ялий, присів на лавці, не годний відірвати очей від храму та перервати свій монолог: «Я не вибрав чесної дороги для свого рятунку... Та чи з ними можна чесно поступати? Чи хтось будь-коли довідався б про мое зречення рятувати свою мізерну шкуру? Адже тоді м'ясорубка працювала над сотнями і тисячами таких, як я... І кожний тремтів уже не за себе, а за своїх... То і що ж? Радити мені, що врятуватися? Коли ж бо ця радість затруєна страшним спогадом зради професора, якого я обожнював!.. Адже їхне сатанинське лукавство полягає якраз у тому, що на зрадників вибирають саме найближчих співробітників, товаришів, приятелів, ба, — братів, рідних!.. Ах, чому я не висподівався перед Митрополитом? Я певен, що він зрозумів би... вказав би шлях покути... Покути? Якщо нею мало би бути наукове заперечення всіх брехень московської «науки», то я готов, у голоді й холоді, до кінця мого життя тільки те й робити!.. Та чи це була б для мене — історика — справжня «покута»? Ні, це не тільки мій собачий обов'язок, але ще й велика радість і задоволення!.. То як же спокутувати?.. Де знайти відповідь? Завернутися же раз до палати?» — І він уже підвівся, щоб іти, але нова думка посадила його знову на лавку. «Та якої ж мені ще поради потрібно? Адже ж даремно Всевишній вивів мене грішного з того «дому роботи, країни неволі», щоб я тут виправив те, що напokoїв там!.. І це Він завів мене до Митрополита Андрея! Мабуть, бачив мої муки і чув молитви під час тієї ганебної зради? Мабуть, знав, що вся моя душа здригалася від огиди на самого себе!.. Господи, дякую Тобі, що вивів мене у вільний світ і присягаю перед цим чудовим храмом св. Юра: усе мое дальше життя присвячу для викриття шляхетної правди моєї нації й для спростування московської брехні!.. Так, мені, Боже, поможи!..»

Внутрішньо заспокоєний цією несподіваною сповіддю перед Богом і собою, професор з острахом розглянувся: ніде ні живої душі й тільки у цій зловісній тиші відлунювали гарматні постріли з-під Бродів... Він зірвався, мов опарений, з лавки й побіг, ховаючися у тіні дерев, до своєї недалекої, тимчасової хати, яку мав незабаром покинути разом із цим дивним, чудовим Львовом... .

(Закінчення буде)

Василь КАРХУТ

ТУГІ ДНІ

У просторій світлиці, що її стіни були з жовтого як віск тисового дерева, голос оповідачки заспокоює розглявся навколо.

«... Перунів син, малий Яро грався Сонцем. Скував його батько Перун. Дядько Славута потайки дав погратись ним Ярові, щоб не бачив батько.

Пустотливий хлопчина грався ним, як граються діти м'ячем. Поки Сонце відбивалося від Білих Хмар і верталось до рук хлопчини, було все гаразд. Та ось воно впало в щілинку, полетіло вниз і зникло. Сталося нещастя. Стало темно й холодно в Країні Білих Хмар. У вічно теплих країнах з'явився Мороз і почав трусити білою, сніжною бородою.

Налякався Яро гніву батька Перуна. Швидко побіг шукати Сонця. Побіг у край Чорних Вод.

Та не знаходив Сонця. Час ішов на мандрівку по темних просторах Країни Чорних Вод, морозом закутих у льодовий панцер. Лише Див, лиховісний птах, гукав по недеях; холодно загорялись і злюче ярились у темряві його очі. Та Яро не вгавав у шуканнях. Він виріс на юнака чарівної вроди і промінне сяйво від його постаті лягало прозолотою на глухі скриці країни Чорних Вод.

Вп'ялював очі в темряву, шукаючи сліду Сонця... і ось далеко, ген на обрії блиснув промінчик. Слабенький, як перша усмішка немовляти. Якнайшвидше подався туди Яро і побачив галявинку, порослу зеленим морогом. Край галявинки спало Сонце, а на галявинці лежала у сні красуня.

Підійшов Яро навшпиньках до сонної красуні Лялі. Милуючись, зупинився над нею, похилився і зложив на її уста перший весняний поцілунок.

І була це перша ніч кохання бога Яра й богині Лялі. А коли пробудились вони вранці, не знайшли сонця в його постелі; воно покотилось далі перлистою доріжечкою роси, в свою дальшу мандрівку.

Зірвався на ноги пустотливий божок Шум, з жовто-зеленою довгою бородою, перший плід кохання Лялі та Яра, і побіг поперед них благовістити дорогу батькам. Він гнав уперед, а за ним — весняним шумом — ішли дорогою Сонця, побравшись за руки,

променисті й молоді Яро й Ляля. І прозябла трава, стелилась їм під ноги, з-поміж трави викилялись цікаві голівки квіток. Яро підніс грудку сірої землі, кинув у повітря, і защебетала та грудка над ними жайворонком».

— Досить! — князь Гремислав зірвався з одрини застеленої шкурою тура. Його брови, стягнені докупы та підрізані над губами вуса, що звисали додолю, підкреслювали рішучі риси обличчя. Рухливі ніздрі носа над сміливим голеним підборіддям доповнювали ці риси виразом очайдушною відваги.

— Доволі казок! — повторив. — Щороку благословить мої поля Яро й Ляля. І коли вже їм, як Ладі і Сварожичеві, доводиться сходити під землю, тоді в мене стогів безліч і житниці тріщать від зерна, овочів та меду. Та ані це, ані будова нових теремів, яким немає рівних між сусідами, не можуть втішити жаги мого серця. — Князь Гремислав випростався і напружив м'язи, що стужавіли, як кубло вужів під лляною з ремінною петелькою сорочкою, вишиваною червоним та чорним на краях рукавів, на пазусі і коло коміра. Тупнув чревієм з лосевої шкіри, що поверх черлених портяниць, об соснову долівку.

— Іншої почни, баснище! Багатирської! — поправив широкий, набиваний бронзовими плитками черес. — Або стривай! Згодом! Піду вперед поговорю з будівничими. Щось не чути стукоту сокир при будові. О, ні. . . чую біганину, гамір; щось, видно, перешкодило. . .

— Князю! Мордва! Люди півночі! . . надходять. Палять твої волості, грабують худобу, сторожеві городки руйнують, — докладав дружинник, увірвавшись до хоромів .

— Перуне! Як посміли! Де сторожа?

— Пребита. . .

— У бою?

— Підступом і зрадою. . .

— Велесе! — Князь Гремислав напружився, мов хижий барс до скоку. Обличчя заяріло гнівом, скулився на голові, перев'язаний червоним ремінцем, чуб. Враз — стримав себе, — його гнів улігся. Спокійно став видавати накази:

— Кличте тавунів Мирослава і Воеслава, тисяцького Памву та ще волхва Перуна. І готуйте комоні! Ідемо на прю. І ще кличте будівничих Доброхвала й Боруту, хай візьмуть мідь з моєї скарбниці і викують знак моєї влади — тризуб. Хай помістять його над хоромами, що будую, щоб було видно здалека, і щоб блищав він, наче сонце, показуючи нам поворотну дорогу.

II

«... Розсердився вельми батько Перун, як побачив, що зникло Сонце. Якнайхутче взявся кувати нове. Та не вдалося воно йому, хоч і бив молотом по ковадлі, що аж бризки розпаленої міді летіли в простір, стаючи зорями. Покова вийшла невдала: Місяць, який світить, а не гріє. Тоді в люті кинувся Перун нищити все, що попало йому під руки. Жах пішов по країні Білих Хмар. Одних богів позакидав ген далеко, аж на Сьоме Небо, а брата Славуту скинув до країни Чорних Вод. І поплив Славута від країни Білих Хмар до країни Чорних Вод, ставши рікою...».

Князь Гремислав, спершись на дерево, стояв коло похідної ватри, заслуханий оповіданням старого волхва Перуна. Долом плив і плюскотів хвилями величавий Славута; вода віддзеркалювала зорі. Довкруги горіли ватри дружини й стояв тихий гомін від розмов. Десь з краю табору тихо, однотонно гуділи гуси. Хто слухав, хто дрімав, але заснути перед битвою не міг ніхто.

«... Від жінки Маї була в Славуті дочка Ута... На сторожі її та своїх скарбів поставив Славута двох птахів: білого Слава і чорного Дива. Зеленоволоса Ута їх обох причарувала своїм чарівним співом. Обидва закохались у неї та жаден не зміг здобути її для себе. Моторний Перун спустився в країну Чорних Вод і на блискавиці привіз її до країни Білих Хмар.

«Тоді зрозуміли обидва птахи, кого втратили. Метнулися вони доганяти Перуна, але Див вище верховіття дерев підняти не зміг, зате Слав погнався за Перуном до країни Білих Хмар, і по довгих шуканнях знайшов Уту. Взяв її на крила і приніс назад до країни Чорних Вод. Ута дісталася Славові. Їхні нащадки, це твої прадіди, князю. Заздрить Див їм ворог. Кожен раз, коли перемагають діти його дочки, Славута весело регоче на порогах.

«З того часу триває війна між обома птахами: чорним та білим. Вони кидаються один на одного, виривають один в одного пір'я, і з пір'я родяться темні та світлі сили, що й далі воюють».

Серед верховіття, потойбіч, гукав зловіщим голосом свою воюючу якийсь нічний птах. Гремислав півголосом бовкнув:

— Звідуни. Хай! Небагато побачать.

А волхв докинув:

— Люди Дива, князю! Пам'ятай прадідівський заповіт, ти, нащадку Ути і Слава: є чорне й біле, сірого немає.

Гремислав не відповів нічого.

Тихо канула ніч. На сході заяснів край неба, постаті дружинни-

ків ставали виразніші, меркло око ватри, стелився дим. Пахло в повітрі смаженим на вуглях м'ясом. . .

Тоді раптом гримнув крик і з прибережних хащів висипалися людські постаті. Напівголі, зашиті в шкури, з довгими руками, що сягали майже по коліна, низькі, присадкуваті, плаконосі обличчя, оброслі бородами, на головах куйовдилися ковтуни: люди півночі. Засвистіли стріли, заломотали довбні об щити княжої дружини.

Князь Гремислав зірвався і миттю вихопив з піхви меч, вимахнув ним і скочив назустріч ворогові.

— За мною, дружино! — гукнув і бив, кришив людські потвори, що перед сходом сонця думали заскочити сонних.

Гинули останні померки ночі і з ними гнувся, ламався натиск людей півночі. І так, як сказаним був їх перший наскок, так само північною стала їх утеча. Поки зішло сонце, січа скінчилася. Сонце освітило бойовище, на якому валялись покорчені, зім'яті клунки, загорнені в шкури, і чорно блищали калюжі крови. Поглянуло сонце своїм оком і побачило, як князі північних людей, лежали в поросі, лизали чревії князя Гремислава, благаючи пощади для себе й тих решток, що заціліли в січі.

Князь Гремислав ясным поглядом привітав появу трясного Світила, його ніздрі роздувались, мов храпи шляхетного жеребця, а зір біг у далечінь, у степи гуляйполя, шукаючи в них простору своїм думкам.

Зневажливо махнув рукою. Його нудило скигління бранців.

— Ідіть в мирі! — врешті промовив.

— Княже! — нахилився до нього волхв. Його мудрі очі дорікали князеві.

— Пускаєш гадюку з руки. Зотри до тла, бо піднесе колись голову і вкусить. . .

Князь Гремислав, мов у сновидді:

— Лежачого не б'ють. Я воїн, не кат! Хай ідуть в мирі.

— Княже!

— Буде, як кажу! — насупився князь Гремислав.

— Твоя воля! Та вони вже задумали лихо. Поглянь у їх очі!

І князь перевів задивлені в променисту далечінь степів очі, у порох при його ногах і побачив, замість людських очей, отвори в печери душ, де на дні порохном тліє злоба.

— В обличчі Сонця не боюсь тьми! Щезніть! — і легко скочив на коня. За ним дружина.

III

Будівничі Доброхвал і Борута встали вранці. Сотня робітників кувала мідь, виковуючи знак княжої влади. Доброхвал старець, Борута юнак. Обидва князеві любі, під його рукою. Та тепер господаря нема, і кожен стереже, щоб не вивищувався другий. Що скаже один, касує другий.

Раніше встав Доброхвал. Він уже в робітні, де кінчають подробиці, зміцнюють поперечки. Сьогодні прийдеться завершити хороми. Кому, як не йому, Доброхвалові, судилася ця честь?

— Ну, старче Доброхвале, роботі незабаром і кінець! Іду братись завершувати. . .

— Ти, жовторотий, вершити? — шипить Доброхвал. — Мистецтва тобі ще треба вчитись! От що! Кувати тобі ще просту мідь, а ти прешся. . . вершити.

— А, може, тобі, дряхлому порохові?

— Нахабний головує!

— Заспокійтеся, княжі мужі! — тихий, улесливий голос. Перед обома посвареними будівничими з'являється постать: цибата, з борідкою і закарлюченим носом.

— Такі шановні княжі мужі. . . і лаяться? Ой-йой-ой! Це ж ясно, як день, робота готова — завершувати обом. А я вже так покерую, щоб було все доладу. Чи згодні?

Обидва будівничі здивовані, заскочені.

— Спішіться, князь повертається!

Поспішають обидва. Накази. Сотня робітників виносить тризуб, що блищить у сяйві сонця. Незнайомий аж очі мружить. Це від надміру світла, мабуть.

— Поспішайте! — принаглює.

Розставляє обох — Боруту і Доброхвала, — мов два манекени. Метушиться. То одному щось в ухо шепче, то другому підлестить.

Зводять тризуб поволі. Скриплять уживки. Тризуб іде вгору. Чимраз вище й вище.

І враз притишеним голосом наказ незнайомого. Обидва будівничі роблять хапкі, необчислені і протилежні рухи. Тризуб — величезний тягар на вершечку, — хитається. Рвуться шнури, тріщать і ламаються, мов тонкі патички підпори. З страшним ломотом валяться стіни терему, дрижить розколена земля. . . Провалюються туди будинки, западаються люди. Вибухає вода, заливає все кругом.

І бачать Доброхвал і Борута: на найвищому, ще не залитому

місці — незнайомий. Коротка, присадкувата постать, довгі аж по коліна руки, приплесканий ніс, широке, обросле бородою обличчя, ковтунясте волосся... Людина півночі регоче божевільним сміхом юродивого:

— Ха-ха-ха! От і завершили, — і покриває їх заливна хвиля з головою.

IV

Гомін іде степом, лунко відбивається від стіни сизого лісу. Молоді голоси воїв відбиваються від стовбурів пралісу, відгомін звуків рогу несе у далечінь: князь Гремислав з дружиною вертається з походу.

— Старче! Щось недобре моє серце віщує! — це князь Гремислав. Брови одним шнурком понад глибокими, карими очима.

— Що сталося, те і буде! Вчорашнє не кінчається сьогоднішнім, а сьогоднішнє — завтрашнім...

Гремислав нетерпляче підганяє жеребця. Та ось вже й знайомі місця. Ось за тією могилою уже город: з могили видно.

Князь виривається наперед, виїжджає на саму вершину. І... кінь стає дибки, стриманий залізною рукою вершника. Застигає хвилину в такій поставі, поволі опадає на передні.

Куди оком глянь, розлилося у підніжжі озеро. Де був колись город, де гамором дзвеніли вулиці й тереми, тепер мовчанка. Лише вітер ряботить хвилячки на широких плесі.

І вчувається князеві Гремиславові, з глибини, закутий у крицеве серце дзвону, гомін його города. Увижаються в жмурах хвиля ломання і криваві бризки вилясків від знаку його влади, що на теремі.

Та ні, це шелестить при березі осока, і з вечірнього пругу кидає сонце кривавий блиск на іржаву воду великого іржавлиська.

Не ворухиться їздець, мов викутий з граніту. Не може поворохнутись під тугою рукою князя Гремислава кінь. Під'їжджає дружина, обступила князя, усі замовкли. Де був город многолюдний, тепер — Іржавлисько. І похнюпились вої хоробрі.

— Княже! — це волхв Перун торкнув своїм конем князевого. — Княже! Твого батька Мстислава облупили зі шкіри та прив'язали до двох деревин. Так загиб він, роздертий. А твій дід Гнівомир, настромлений на палю згинув, ти ж живеш...

— Твоя правда, старче! — сплило з непорушних губ.

І раптом князь Гремислав повернувся конем до дружини. Його обличчя зосереджене в собі, було поморщене важкою постановою.

— Розлогі волості, мої... і ви зі мною. Мая — мати, Славута — батько. Ще повернемось, та сьогодні... за мною дружино! — підняв руку і рушив з місця чвалом.

І біліла та князева рука, мов дороговказ туди, звідки повернулися.

Лютий, 1940

Від Редакції «В.Ш.»

Під час переписки з п. Святославом Караванським, літературно-мовним консультантом нашого місячника, у справі новель Василя Кархута, уявлялося, що п. Святослав Караванський зустрічався з автором цих новель в московських концтаборах, і на наше прохання подав журналові такі дані про це:

«З Василем Кархутом я в архіпелазі Гулаг опинився разом на одному «острові» (табірному пункті) лише раз, і то дуже коротко. Це було в Іркутській області в системі Озерлагу у 1959 чи 1960 році. Числа колонни не пам'ятаю, хоч, здається, це було у Вихорівці або принаймні у Вихорівському районі на залізниці Тайшет-Лена (початок теперішньої Байкало-Амурської магістралі). В. Кархут був табірним «ліпилою». Так на жаргоні Гулагу звався лікар чи фельдшер, що робив у медицині прийом хворих. Говорив я з ним лише раз чи два. Перший раз перед поїздом до лікарні, куди він мене відрядив, а другий раз після повороту з лікарні. Про літературну діяльність В. Кархута я нічого тоді не знав. Потім уже з розмов інших я довідався, що В. Кархут видав книжку про лікарські рослини. Розповідали, що Видавництва (на Україні) ніяк не хотіли видати цю книжку українською мовою, а В. Кархут не хотів її перекладати на російську мову. Нарешті її видали таки українською мовою.

Тепер, читаючи новелі В. Кархута, переконуюсь, що він досить видатний новеліст. Особливо треба підкреслити уміння його komponувати місткий сюжет. Це дуже вартісна риса в новелістиці. Новелі В. Кархута читаються одним махом. Їм характеристична також і стислість розповіді. Шукає він і мовні засоби. Деякі з них більше ніж вдалі».

29 березня, 1986 р.

Святослав Караванський

Огляди, рецензії

М. СУЛЯТИЧ

АТАКИ ПРОТИ ОУН У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОГРАМАМИ «РАДІО СВОБОДА»

ОУН під проводом сл. п. Ярослава Стецька здобула в першій половині 1980-их років серйозні ідейно-концепційно та моральні досягнення, головню у США. Зрозуміло, що московські завойовники України і їхні коляборанти не можуть спокійно придивлятися до росту впливів і престижу ОУН. Тому вони розгортають пропагандивну й диверсійну контрпропаганду різними шляхами: в імперській пресі при допомозі деяких жидівських коляборантів та русофільськими руками на Заході, яких завданням є «всадити ножа в спину» українському націоналістичному рухові. Наведемо два приклади: огляд українських передач Радіо «Свобода», опрацьований професором Віскансінського університету Джоном А. Армстронгом, і статтю журналіста «Нью-Йорк Дейлі Нюз» і кореспондента агенції Ройтера Ларс-Еріка Нельсона в престижевім кварталі «Фореін Полісі».

Проф. Джон Армстронг апріорно передбачає протидію передач через Радіо «Свобода» про ті періоди з історії України, коли вона мала свою державу. Він є проти передач, в яких згадується про змагання українського народу визволитися з колоніального уярмлення Росії. Це він аргументує так: «Напрявні (Радіо «Свобода» — М.С.) виключають пропагування незалежності як єдиної побажаної альтернативи для України». Він признає, що є під впливом Джеймса Крічлова, знаного нам ненависника і ворога визвольної боротьби українського народу і ОУН та української державності (про виступи Крічлова були коментарі в нашій пресі). Армстронг визначає і накидає «автономний національний розвиток як зразок сучасної Каталонії в після-диктаторській державі як модель для майбутньої України». Це виразна оборона концепції російської «єдиної-неделімої» імперії і трактування українського народу як «унтерменшів». Натепер він пропонує придержуватися т.зв. непередрішенського принципу, а в практиці домагається строгої цензури всіх радіопередач в Україну, з яких треба елімінувати все про українську державність та про завоювання її росіянами. Він

— пропагатор сучасної імперії під плащиком федерації українського і російського народів.

Сторінка за сторінкою, Джон Армстронг осуджує кожну програму, передавану в Радіо «Свобода», що згадувала про незалежну українську державу. Святу ідею української держави, яка існує вже півтора тисячі років, Армстронг зараховує до «мітів». На його думку, українські радіопрограми мусять бути пристосовані до російських і польських слухачів, елімінуючи в них все, що може їм не подобатися. Армстронг є за тим, що потрібно зробити «чистку» в Українськiм Відділі Радіо «Свобода», виключивши людей націоналістичних поглядів. Він кількакратно хвалить Романа Шпорлюка і на нього покликається. Українські передачі мусять бути формульовані, щоб «росіян включати до утисканих народів». Він називає такий підхід «єкуменічним». Армстронг забороняє говорити про поневолення одного народу іншим, наприклад, російською державою України. Він хвалить тексти з книжок Аркадія Шевченка і Петра Григоренка за те, що вони обмежуються до критики окремих аспектів режиму і політики СРСР. Він піддержує Романа Шпорлюка за його пораду якнайбільше користуватися колоніальними виданнями з України та дораджує говорити лише про «переслідуваних одиниць» і то як про дисидентів. Як приклад «дисидента», він подає Юрія Шухевича, чим фальшує діяльність і погляди згаданого, який є за тим, щоб діяв український визвольний рух. Армстронг допускає лише цитати «самвидавних» матеріалів, але — борони Боже — не підпільних і націоналістичних.

Він накидається на статтю п-і Д. Ребет в 120 річницю народження митр. Андрея Шептицького тому, що «Шептицький вітав проголошення української держави в червні 1941, що походить із бандерівської мітології, а не від тверезого розгляду документів і аналізу, бо є певним, що митрополита обдурено...». Армстронг опрокидує кожний факт української державности, а за те пропонує наголошувати «різні роди розвитку марксистсько-ленінських суперництв». Природний і справедливий гін народів до волі й власної державности він засуджує фразою «націоналістичні суперництва», а волю «мир» з народовбивцями й військовими злочинцями.

Свій шістдесят-сторінковий еляборат Джон Армстронг закінчує висновком: «настоювання на незалежності України не можна передбачувати як єдину альтернативу для її майбутности і задля пошани відчуттів інших національностей». Ось як вислугується американський «експерт» російським расистам і шовіністам. Його висновки, подібно як і Джеймса Крічлова, є в категорії наступу про-

ти ОУН і українських державницьких змагань, аранжованих російськими імперіялістами, але з позиції західних держав.

Другим яскравим проявом ворожої офензивної проти української державності та визвольної боротьби є велика стаття Ларс-Еріка Нельсона п.з. «Дейтлайн Вашингтон: антисемітизм на радіохвилях», в кварталнику *«Форейн Поліси»*, ч. 61, зима 1985-86. Нельсон накидається на Радіо «Свобода» за те, що там є нібито повно «нацистських колаборантів» і «антисемітів». Він засуджує програму з 30-червня 1984 р. про сороктретю річницю відновлення української держави, цитуючи листа Сімона Візенталя, який за-протестував проти цієї радіо-передачі, як «вибільювання нацистських жорстокостей». В листі, що його Нельсон трактує як стовідсоткову правду, Візенталь пише: «українці мали цілковиту волю дії супроти жидів і замордували тисячі жидів на вулицях». Насправді було навпаки: українці витягали й хоронили тисячі помордованих втікаючим москалями українських патріотів, а німецькі расисти розпочали арешти й переслідування націоналістів-бандерівців. Саме Крайовий провідник ОУН Іван Клімів-Легенда видав був наказ літом 1941 р., що ніхто з членів революційної ОУН не сміє мати найменшого відношення до німецьких проти-жидівських злочинів, і за те нацисти його зловили й закатували на смерть. ОУН, а потім УПА врятувала життя численним жидам. Але Нельсон наводить відому фальсифікацію Акту 30 червня 1941 р., в якому нібито були такі слова: «Слава Адольфові Гітлерові. Слава непереможній німецькій армії».

Нельсон цитує книжку Александра Далліна, в якій є не тільки повищий фальсифікат, але й наклеп, що нацисти нібито спеціально визволили (!) Степана Бандеру з тюрми, а за це його відділ «Солов'їв» провів погроми і масакри у Львові. Брехня межує з абсурдністю. З наклепницької книжки Константина Паньківського поданий фіктивний випадок, немов би Степан Бандера приїздив до Львова автом Вермахту. Ось приклади, як вороги використовують кожну дрібницю з українських міжусобиць і конфліктів. Нельсон робить висновок: «Яку користь для національного інтересу США, за гроші американських платників податків, має радіо в Мюнхені, яке пропагує виводи українських нацистських колаборантів?». Ідеться про очорнення й упокорення тих, які безкомпромісово боролися проти нацистських агресорів та завойовників України.

Творці та спадкоємці Акту 30 червня 1941 року є сьогодні, як і за весь минулий період, під ворожим обстрілом, себто, вони є на першій лінії фронту проти російської імперії. Нельсон домагається, щоб заборонити керівництву Радіо «Свобода» будь-які «за-

пальчіві передачі і викликування старих націоналістичних ненавистей». Цим він звеличує російський расизм і народовбивство! Він засуджує український народ на вічне рабство, забороняє йому право на власну державу і виклинає та очорнює провідних борців за волю, зокрема тих, які загинули в боротьбі з тиранами та колоніалістами. На думку Нельсона, найбільшим злочином керівників Радіо «Свобода» було те, що помимо нагінки за передачу про 30-те червня 1941 в 1984 році, вони знову передали 30-го червня 1985 року про «спонзорований німцями день української самостійності з 1941 року». За це він вимагає «ліквідувати радіо-станцію», бо вона «вибілює коляборантів СС-ів»! Ворожість статті проти українських націоналістів видна з того, що автор оминає й ігнорує ці одиниці, які насправду були нацистськими коляборнатами, чи навіть цитує їхні твори.

Насувається запит: чому, власне, безкомпромісових борців за українську державу атакується найбільше? Не тому, що вони вели боротьбу проти російських і німецьких імперіялістів перед 1945 роком, а тому, що революційна Організація Українських Націоналістів, очолювана донедавна сл. п. Ярославом Стецьком, *сьогодні* є головним рушієм і авангардною силою в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу. За це проти ОУН російські окупанти ведуть широко закроєну диверсійну й психологічну, пропагандивну й ідеологічну, політичну й навіть процедуральну боротьбу по всьому світі! А сила ОУН і цілого українського національно-визвольного руху в стійкості, жертвенності та безкомпромісовій принциповості!

Ярослав ДЕРЕМЕНДА

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ» ОБДУРЮЄ ЧИТАЧІВ

Беручи до рук історичний журнал будь-якого народу у вільному світі треба сподіватися, що опубліковані в них матеріяли є основані на фактах, об'єктивно і вірно представлені і що вони заслуговують на довір'я. Але не так мається з «Українським Історичним Журналом», який виходить в Києві. В ньому немає ніякої української історичної правди, а лише славословіє комуністичній партії, старшому братові-москалеві й існуючим системі і режимові. Журнал не рідко полемізує з українськими авторами, яких

праці і статті друкуються на сторінках «Визвольного Шляху», «Шляху Перемоги», «Гомону України», «Української Думки» і в інших газетах та журналах на чужині. Найшвидше редакція реагує, коли на сторінках наших видань появляються національно-життєтворчі ідеї, коли в акціях на Заході українці добиваються надзвичайних успіхів та коли вагомі визвольні ідеї проникають в Україну, ширяться в народі й активізують його в ідеологічно-політичній боротьбі, яку веде ОУН проти московсько-більшевицької системи за волю та державність України. Але проти наших ідей й аргументів полемісти з «Українського Історичного Журнала» не дають ніяких переконливих фактів, а лише пустофразами, перекрученням наших висловів, а то й брехнею, пришивають нам твердження, які ніколи і ніким не були висказані. Вони намагаються представити нас своїм читачам у найчорнішому світлі, як реакціонерів, ворогів власного народу і людства і, як паліїв війни.

Свідченням цього є критична стаття В. П. Троцинського, яка була поміщена в розділі «Критика і бібліографія» в «Українському Історичному Журналі» ч.9 за 1986 рік під заголовком «Поглиблення кризи зарубіжних українських буржуазно-націоналістичних угруповань». Є це критичний огляд В. П. Троцинського брошури (пасквіля) М. Є. Горелова — «Криза організацій українського буржуазного націоналізму на сучасному етапі» (Київ: Наукова думка», 1985, стор. 133).

В брошурі М. Є. Горелова немає ніякої критичної аналізи організацій т. зв. українського буржуазного націоналізму, а є лише представлення нас у кривому фальшивому дзеркалі, перекручення наших ідей і становищ та представлення їх у кривому світлі, від чого автори і редактори україномовної преси в Україні є спеціалістами.

Автора брошури насторожило близьке і позитивне відношення ОУН до українських робітників, які були і є важливою підпорою її сили, та наявне в Організації зацікавлення українським робітничим рухом, що мало голосний відгомін у нашій пресі у післявоєнних роках. Він, не спираючись на ніяких доказах, бубонить про «класову ненависть українських буржуазних націоналістів до робітників». Але далі спростовує сам себе. Автора непокоять, як каже він, «спроби націоналістів зобразити себе 'друзями' робітників», що він розцінює як внесення певних коректив у підривну тактику українських буржуазних націоналістів у повоєнний період. Він пише: «...після спроби котрреволюційного пучку в Угорщині (жовтень-листопад 1956 р.), коли реакції вдалося ввести в оману частину політично незрілих робітників, тодішній ватажок так званих 'закордонних частин' ОУН С. Бандера виступив із за-

кликом, щоб українські буржуазні націоналісти в антирадянських підступах приділяли увагу «робітничому фактору». Ретельно вивчався націоналістами — досвід діяльності котрреволюційних сил у Польщі в 1980-1981 рр. . . на його основі ватажки зарубіжних буржуазно-націоналістичних формувань. . . розробили. . . «програму» ідеологічного проникання в середовище радянських робітників».

Але фактом є, що українські робітники були і є чисельно заступлені в ОУН, відіграли і відіграють в ній велику роль. Згадати б хоча бойовиків-героїв Дмитра Данилишина, Василя Біласа і Гриця Мацейка. Вони були робітниками, а разом із тим високо-ідейними, відданими та жертвенними членами ОУН. Загально відомо, що в перші повоєнні роки ініціатором і промотором українського робітничого руху при профспілках у Франції, Бельгії і Німеччині була ОУН, що свідчить про те, що ОУН дуже велику увагу присвячує українському робітничому рухові та його дії у системі профспілок державних народів.

В документі Воюючої України, що вийшов із плятформи ОУН-УПА-УГВР як «Звернення Воюючої України до всієї української еміграції» із жовтня 1949 року, є цілий розділ, в якому дуже високо оцінюється українського робітника і приділюється йому особливу важливу роль у визвольній боротьбі, де сказано:

«Брати емігранти, що працюєте на фізичних роботах! . . Ви сьогодні працюєте поруч з робітниками усіх національностей. Ви сьогодні працюєте в тому середовищі, де є найбільше тих людей, які впали жертвою большевицької забріханої пропаганди, допоможіть мільйонам цих робітників визволитися з тенет большевицького обману. . . Зав'яуйте біля варстатів дружбу з ними, закладайте основи тісної дружби між їхніми і українським народом. Приймайте участь у працях робітничих організацій західних народів. . . Творіть українські робітничі організації і обстоюйте свої права. . . Приймайте участь у праці міжнародніх антибольшевицьких профспілкових об'єднань і репрезентуйте там мільйони українських робітників, які не мають сьогодні змоги вільно говорити від свого імені. *Боріться разом з усіма робітниками проти імперіалізму і тоталітаризму за справжню демократію і соціальну справедливість*».

Ось чого лякається Москва! Вона лякається впливу ОУН на українських робітників, боїться впливу українських робітників на профспілки вільних народів і їх членів-робітників. Москва боїться добре організованої сили українських робітників і їх боротьби у формі страйків і заворушень за національні та робітничі права, як це було в Дніпропетровську і Дніпродержинську та в інших

містах, які були криваво здушені багнетами московських солдатів. Вона боїться вільних українських профспілок в Україні, навіть за творення яких ув'язнено Клебанова, який за це карається на каторзі московської невольничої імперії. Його дія мала відгомін і вплив на польських робітників, які зорганізувались у багатомільйоновий рух «Солідарність». Все це лякає Москву і тому її вислужники з «Українського Історичного Журнала» вилазять зі шкури, щоб протидіяти впливам ОУН на українських робітників і всупереч відомим фактам бубонять про ненависть націоналістів до робітників.

Якщо йдеться про світового значення концепції ОУН, то вона протиставляє синхронізовані повстання і визвольну революцію народів поневолених Москвою термоядерній війні, перед загрозою якої стоїть вільний світ. Це ж відоме на Заході становище ОУН, зарепрезентоване багатократно на міжнародних форумах покійним Головою УДП Ярославом Стецьком. Але всупереч цьому так виразному становищу ОУН проти термоядерної війни, у «монографії» написано: «Велику увагу приділено викриттю українських буржуазних націоналістів як злісних ворогів миру і соціального прогресу, апологетів ядерної війни. Ставка на ядерну війну, чи не найкрасномовніше засвідчує цілковите ідейно політичне виродження та моральне падіння українських буржуазних націоналістів».

Але дійсність свідчить навпаки. Етичне виродження і моральне падіння відноситься до тих, які воюють брехнею, які обдурюють народ і народи, які нечесною грою реалізують свою політику. Це характерне московському стилеві життя і відносин, що давно збагнули поневолені народи і давно перестали вірити гаслам, кличам, ствердженням і становищам, які походять від речників Москви.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Одержавши з великим опізненням повідомлення, ділимося сумною і болючою вісткою з читачами нашого видання й загалом українського громадянства, що в Торонті, Канада, в неділю 17-го серпня 1986 року несподівано помер визначний український патріот-націоналіст, священник Чину Святого Василя Великого

**сл. п. о. ієромонах
МЕТОДІЙ НИЧКА, ЧСВВ**

(Нар. 16.4.1919 р., Теклівка, пов. Копичинці)

Отець Методій Ничка — священник-патріот, проповідник-місіонер, знааний був в Україні і на всіх континентах українського поселення, великий й енергійний організатор церковного та громадсько-політичного

життя, автор численних видань, доповідей, дописів, довголітній керівник релігійних радіопередач. Отець Методій Ничка був визначним прихильником ОУН, співпрацював з Організацією зокрема в Бразилії від приїзду туди після війни та у Великій Британії, куди прибув з Бразилії під кінець 1950-их років на душпастирську працю в Брадфордї. З Великої Британії о. М. Ничка переїхав до Канади. В Канаді о. Методій Ничка був духовим дорадником ЛУКЖ і БУК крайового і єпархіяльного засягів, капеляном УПА, СУМ, Пласту і УКУЮ, любителем шкільної молоді, ініціатором і керівником приготувань ювілейних святкувань Тисячоліття Християнства в Україні.

З його смертю Організація втратила свого визначного прихильника, УКЦерква ревного священослужителя, а українська громада вельми заслуженого активного діяча на церковному і громадсько-політичному відтинках, а українська преса здібного автора дописувача.

Складаємо поклін Його світлій пам'яті.

Вічна Йому пам'ять!

Листопад, 1986 р.

*Дирекція, Редакція, Адміністрація та
Друкарня «Визвольного Шляху» і УВС*

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

Степан Любомирський. *І Вражою Злою Кров'ю — Волю Окропите*. Третій том із трилогії політичного роману-візії *Слідами Заповіту*. Мистецьке оформлення Ростислава Глуква. Формат 22 × 15 см., 470 сторінок друку, обкладинка тверда. Видання Української Видавничої Спільки в Лондоні, Велика Британія, і Видавництва «Гомону України», Торонто, Канада, при співпраці Видавничого Фонду ім. Любомира Рихтицького — Степана Любомирського при 8-ім Відділі ООЧСУ в Чикаго, Української Фундації Волі в США і Асоціації Діячів Української Культури. Надруковано в Друкарні УВС в Лондоні, в 1986 р.

Тернопільщина. Список Упавших Героїв Української Революції в боротьбі з московсько-більшевицьким окупантом за час від 13.X.1944 до 31.XII.1948 р. Підпільний збірник життєписів полеглих Тернопільської округи, 1949. Обкладинка роботи мистця Мирона Левицького. З-під редакції Редакційної Колегії з Є. Штендерою як відповідальний редактор і П. Потічний — співредактор, з довшим увідним словом в англійській мові, з деякими ілюстраціями, іменним показником тощо. Обкладинка тверда, 248 стор. друку, формат 23 × 15 см., видання «Літопису Української Повстанської Армії», Видавництво «Літопис УПА», Торонто, 1985 р., друк в «Гармони Прінтінг», Торонто, Канада. Це 11-тий том «Літопису УПА».

Перемищина: Перемиський Курінь УПА, книга перша, Денники Відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського), «Ударника» 4, 94а, пера бунчужного «Буржуна» з епілогом Богдана Гука, і документи Відділу. Мистецьке оформлення обкладинки, Редакційна Колегія, формат книжки тощо — як повище. 340 сторінок друку та ілюстрацій. Це 13-тий том «Літопису УПА».

С. Мечник. *Роздумую, пригадую*. Спогади, третя частина, 1954-1973 рр. Обкладинка роботи Любомира-Тараса Винника. Обкладинка тверда, формат 20 × 13 см., поіменний показчик, стор. 286. Українське Видавництво, Мюнхен, 1985 р., з друкарні «Ціцero».

Мирослав Кальба. *«Нахтігаль» (Курінь ДУН) у світлі фактів і документів*, Денвер, США, 1984. Редактор книжки — д-р Іван Овечко. Видання Дружин Українських Націоналістів, число в каталозі Конгресової Бібліотеки 84-70377; формат 21 × 14 см., обкладинка м'яка, 159 стор. друку, з друкарні «Украпрес».

Юрій Борець. *З найкращими*. Спогади. Літературно-мовна редакція і набір Святослава Караванського, обкладинка роботи мистця Л. Денисенка. Обкладинка тверда із обгорткою, ілюстрації; післямова і промову Автора Спогадів; формат 21 × 14 см., 384 сторінок друку та ілюстрацій; видання із друкарні Української Видавничої Спільки, Лондон, Вел. Британія, 1986 р.

Алла Коссовська. *Ціна душі*. Оповідання. Обкладинка м'яка роботи Богдана Титли, Карби, 1977; друк у США в Компютопрінт Корпорейшен, Кліфтон; 286 стор. друку; формат 19 × 14 см.

Чеслав Мілош. *Поневолений розум*. Переклад і зноски Богдана Струмінського. Число в катал. Конгресової Бібліотеки 85-50276. Бібліотека «Прологу» і «Сучасности» ч. 145, «Сучасність», 1985. Обкладинка тверда в обгортці, формат 19 × 14 см., стор. 264.

Олександр Смотрич. *Ужинок*. Збірка віршів, стор. 116; обкладинка м'яка роботи Якова Гніздовського. Число кат. Конгр. Бібліот. 85-63334; формат 18 × 12 см., видання Бібліотеки «Прологу» і «Сучасности», 1985.

Степан Ткачук. *Калейдоскоп*. Роман, обкладинка м'яка роботи Дамо Ішштвана, Видавництво «Критеріон», Букарешт, 1985, формат 19 × 12 см., сторінок 234.

Сини Верховини. Історичний роман. Твори Василя Гренджі-Донського, том VI. Літературна редакція проф. д-ра Василя Лева, обкладинка (тверда) Михайла Михалевича. Видання Карпатського Союзу, Інк., Відділ у Вашингтоні, Д.К., США, 1986. 392 сторінок друку.

Літопис Бойківщини. Піврічник, присвячений дослідям історії, культури й побуту бойківського племені. Редагує Редколегія під головством адв. Мирона Утиска, ч. 1/43/54 за січень-червень 1986., видання Управи Товариства «Бойківщина».

Роман Бабовал. *Омана молока і листи до коханок*. Дві збірки поезій за роки від 1968 до 1971; 72 стор. друку, в м'якій оправі, формат 21 × 15 см., накладом і технічними засобами Автора, Бельгія, 1985.

Михайло Ступка. *До берегів Атлантийського океану*. Том другий. Спогади. 358 сторінок, формат 22 × 16 см., оправа тверда, оздоблена, з Видавництва «Украпрес», США.

Василь Дідюк. *На народній ниві*. Нариси, статті-комаентарі, репортажі, том 2., накладом Автора, 1985. Обкладинка тверда, оздоблена, формат 22 × 16 см., сторінок 400, з друкарні Видавничої Спілки «Гомін України», Торонто, Канада.

І. Кальвін. *Інституція, або навчання християнської релігії*. Переклад з голландської на українську мову пастора Юліяна Шульги; видання заходами Реформованої Церкви в Полудневій Африці; Амстердам-1939 — Коломнія, Капштадт; друк «Гармони Прінтінг», Торонто, Канада, 1986. Обкладинка тверда, формат 22 × 15 см., сторінок 238.

Статут Українського Вільного Університету. Правила студій на філософічному факультеті, факультеті права і суспільно-економічних наук, ординація Доцентів, Мюнхен, 1985., видання УВУ ч. 31.

Микола Васильїв. *Вступ до економічних наук*. Мюнхен, 1985. Науковий підручник для студентів, формат великий, оправа м'яка, стор. 214, видання УВУ із серії «Підручники», ч. 9.

Наукові Записки Українського Вільного Університету 1967-68., ч. 9-10. На пошану Блаженнішого Верховного Архiepіскопа Кардинала Йосифа

Сліпого у 30-ліття Єпископських Свячень та 25-ліття вступлення на Митрополичий Престол, за редакцією Володимира Янева. Мюнхен-Рим-Париж, 1969.

Матеріали до історії Української Церкви, спільне видання УВУ, НТШ, УБНТ та УВАН. Формат великий, оправа м'яка, стор. 388.

Іван Филипчак. *Дмитро Детько*. Історична повість, видання друге. Видавництво Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, 1985. Формат 20 × 14 см., тираж 500 примірників, обкладинка м'яка, оздоблена, сторінок 128. Перше видання цієї повісті появилось у В-ві Івана Тиктора у Львові в 1935 році.

М. Качалуба. *З моєї одиссеї*. Спогади з дитячих і юнацьких років, частини I і II з 1983 і 1985 рр. Обкладинка (м'яка) Христини Качалуби-Кошакевич, тираж 500 прим., формат 20 × 14 см., 130 сторінок, плюс 174 другого тому. Видавництво Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина.

200 листів Б. Антоненка-Давидовича. Передмова та примітки Дм. Чуба. Обкладинка Люби Кириленко. Видавництво «Ластівка» Об'єднання Українських Письменників «Слово», австралійська філія, Мельборн, Австралія. Обкладинка м'яка, формат 20 × 14 см., ілюстрації, 272 стор. друку.

Микола Хвильовий. *Твори*. В п'ятьох томах, том V., за загальною редакцією Григорія Костюка. Об'єднання Українських Письменників «Слово» і Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, Нью-Йорк-Балтимор-Торонто, 1986. Обкладинка тверда з обгорткою, формат 23 × 14 см., 834 стор. друку.

Іван Филипчак. *Будівничий держави*. Історична повість з XII стол., друге поправлене видання. Видавництво Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина, 1985. Обкладинка м'яка, формат 20 × 14 см., сторінок 150.

о. Іван Музичка. *З Риміні до Риму*. Спогад. Відбитка з журналу «Визвольний Шлях» в друкарні УВС в Лондоні, Вел. Британія, 1986., сторінок 47, формат журнальний.

Новий Обрій, альманах ч. 7., література, мистецтво, культурне життя, присвячений 35-літтю української громади та її праці в Австралії, під загальною редакцією Дм. Чуба. Обкладинка (м'яка) роботи Люби Кириленко, Мельборн, Австралія, 1985., 260 стор.

Блаженніший Отець Мирослав Іван Кардинал Любачівський. *Чи справді було хрещення Росії 988 року?* Видання Освітнього Інституту в Мюнхені, Західня Німеччина, ілюстроване, з додатками. Обкладинка м'яка, формат 23 × 15 см., з друкарні «Ціцero», Мюнхен, рік 1986.

Ярослав Оріон. *1000-ліття християнства*. Видавництво «Відродження», Австралія, 1983., обкладинка м'яка, формат 21 × 14 см., стор. 40.

Тоня Шалапай. *Пелюстки*. Вибрані поезії, Лондон, Англія, 1981. Накладом Автора, з друкарні УВС в Лондоні, обкладинка м'яка роботи мистця Романа Яцківа, формат 19 × 13 см., сторінок 56.

Комунікат, Привіти, Доповідь і Резолюції 41-их річних звичайних Загальних Зборів СУБ, Лондон, 1986. Видання Союзу Українців у Великій

Британії, сторінок 48, обкладинка м'яка. *Zвіт з діяльності Союзу Українців у Великій Британії за час від 1.1. до 31.12.1985 року*. Відбитка з «Української Думки», обкладинка м'яка, сторінок 136, ілюстрації.

Альманах «Гомону України» на 1986 рік, наклад і друк Видавничої Спілки «Гомін України», Торонто, Канада.

Мага віра. Рідна українська національна віра (ПУНВіра). Видання Об'єднання Синів і Дочок України. Формат великий, обкладинка тверда, 1428 стор. друку, 1979 рік, дійшла до нас у 1986 році. Автор і керівник видання — Лев Силенко.

Igor Shankovsky. *Materials towards a complete Russian-English Scientific Terminology*. Volume 1, A-3. Del Bianco Editore. Published by Università Degli Studi Di Trieste. Soft cover, 789 pages of print. Foreword by Prof. Claudio Calzolari, Presidente Scuola Superiore di Lingue Moderne.

General Sir Walter Walker, KCB, CBE, DSO. *Wake up or perish. The defence of the West against the Soviet Global Threat*. Published by the Canadian League of Rights, Flerton, Ont., Canada, in cooperation with the Covenant Publishing Co., Ltd., London, England. 36 pages of print, soft cover.

Wolodymyr Kosyk. *Das Dritte Reich und die Ukrainische Frage*. Dokumente 1934-1944. Published by the Ukrainisches Institut, München, West Germany, in 1986. Format 19 × 11 cm., soft cover, 227 pages of print, in German language.

Das Ihorlied. Heldenepos der Kyjiver Literatur des 12 Jahrhunderts. Bearbeitet von Sviatoslav Hordynsky. Published by the Ukrainian Free University, Reihe: Monographien Band 39, and printed by the Druckgessenschaft «Cicero», Zepelinstr., München. Large format, soft cover, 96 pages of print, illustrated. etc.

Index Lectionum. Semestre Aestivum 1985. Published by the Ukrainian Free University, Munich, West Germany. Soft cover, 100 pages of print, format 21 × 15 cm.

Symon Petlura Zum 100 Geburtstag. Collection of three articles in German. Published by the Ukrainian Free University, München, West Germany, in 1979 as Varia No. 15, 48 pages of print, soft cover, format 22 × 16 cm., druck: «Cicero», München.

Jahrbuch Der Ukrainekunde, 1985. Schriftleitung: Hryhorij Waskowycz; Sprachliche Redaktion: Roman Szuper. Arbeits und Forderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften e.V. Pienzenauerstr. 15., München, West Germany, and printed by «Cicero». Soft cover, 336 pages of print, format 24 × 17 cm.

Robin Gray. *Escape to Freedom*. Research Institute of Volyn, No. 53. Published by the Society of Volyn, Winnipeg, Canada, 1985. Soft cover, 84 pages of print, format 21 × 13 cm.